

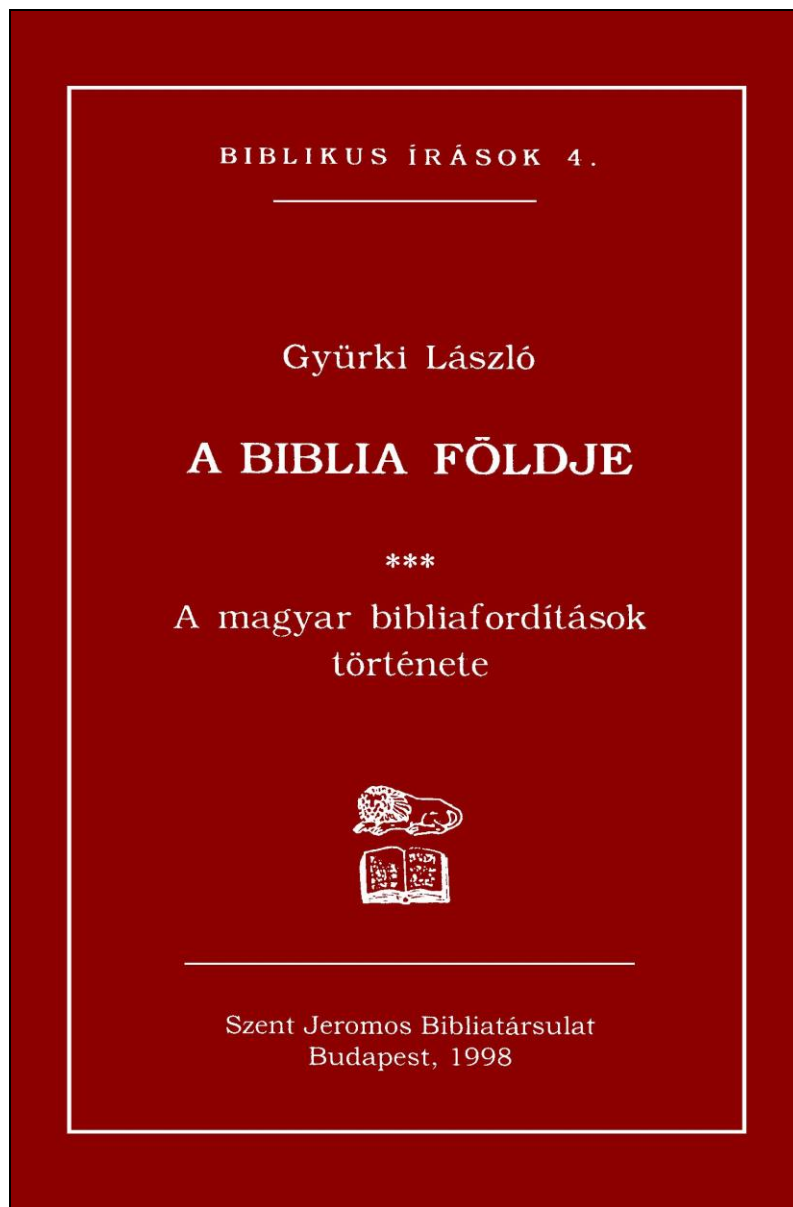
Gyürki László

A Biblia földje

A magyar bibliafordítások története

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Gyürki László
A Biblia földje
A magyar bibliafordítások története

A Jordántól a Negevig

Szűz Mária a Sion hegyén Jézus feltámadása után

Mária-szentélyek a Szentföldön a bizánci korban

* * *

A magyar bibliafordítások története

Sorozatszerkesztő:
Tarjányi Béla

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1998-ban jelent meg a Szent Jeromos Bibliatársulat kiadásában, a *Bibliai írások* sorozat negyedik köteteként, az ISBN 963 85890 0 0 azonosítóval. Az elektronikus változat Tarjányi Béla professzor, a Társulat igazgatója engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a szerző tulajdonában marad.

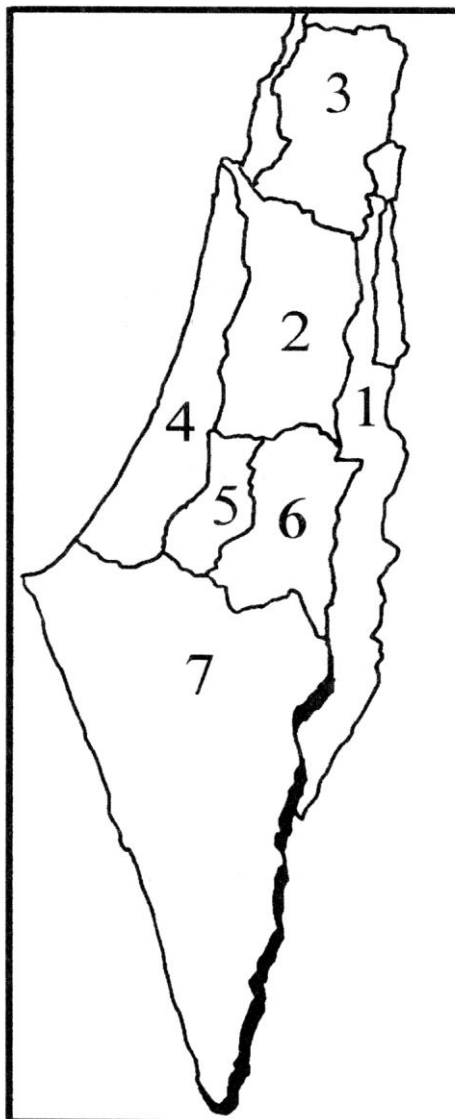
Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék	3
A Jordántól a Negevig.....	5
A Jordán vidéke és a Holt tenger	6
Szamaria	9
Galilea.....	11
A tengerparti síkság.....	13
Sefela	15
Júdea és Jeruzsálem.....	17
Negev.....	19
Szűz Mária a Sion hegyén Jézus feltámadása után.....	22
Az archeológia eredményei	22
Irodalmi emlékek tanúsága	23
A „Transitus Beatae Virginis”	24
Mária rokonsága Jeruzsálemben	24
Az Apostolok cselekedeteinek tanúsága	25
Jakab és a jeruzsálemi egyház	25
Összefoglalás	26
Mária-szentélyek a Szentföldön a bizánci korban	28
Az evangéliumi eseményekre emlékező szentélyek	28
1. Názáret.....	28
2. A látogatás – Ain Karim	29
3. Betlehem	30
4. Kána.....	31
5. Jeruzsálem – Anasztaszisz	31
6. A Szent Sion.....	32
Apokrifok eseményeire alapuló szentélyek	34
1. A Juhfürdő Jeruzsálemben	34
2. A Nea Jeruzsálemben	35
3. Kathiszma a Betlehembe vezető úton.....	35
4. Szentély az Olajfák hegyén.....	36
5. Mária mennybevitelének szentélye a Jozafát völgyében	36
Egyéb szentélyek, mint a Mária tisztelet tanúi	38
1. Szent Szabbasz laurája.....	38
2. A Koziba-i kolostor laurája.....	38
3. Dioszpolisz – Lidda.....	38
4. Diocezára – Szefforisz	39
5. Neápolisz – Garizim hegye	40
6. Jerikó.....	40
7. Nizzana	41
Összefoglalás	42
Felhasznált irodalom	42
A magyar bibliafordítások története	44
Az istentiszteleteken használt bibliai szövegek	44
Az ún. „Huszita Biblia” maradványai	45
Kolostori bibliafordítások.....	45

A Jordánszky Kódex névtelen fordítója	46
A „Néma barát” fordítása	47
Báthory László elveszett bibliafordítása.....	47
Erasmus szellemében készült nyomtatott fordítások	49
Komjáthy Benedek, A Szent Pál levelei magyar nyelven (Krakkó, 1533)	49
Pesti Gábor, Új Testamentum magyar nyelven Bécs 1536. július 13.	50
Sylvester János: Új Testamentum melyet az görög és diák nyelvből újonnan fordítanak az magyar népnek keresztény hűben való ipülésire.....	50
A reformáció szellemében készült Biblia-fordítások	52
Benczédi Székely István: Zsoltároskönyv, Krakau 1548.	52
Tövisi Mátyás és Eszéki Szigeti Imre: A Jézus Sirah könyve magyar nyelven (Kolozsvárba 1551)	52
Heltai Gáspár Biblia-fordítása	52
Méliusz Juhász Péter Biblia-fordítása	53
Félegyházi Tamás Újtestamentuma.....	54
Károlyi Gáspár, Szent Biblia, azaz Istennek Ó- és Újtestamentumának próféták és apostolok által megíratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordított egészlen és újonnan az Istennek Magyarországon való Anyaszentegyházának épülésére (Vizsoly 1590).....	54
Komáromi Csipkés György fordítása.....	56
Pécsi Simon szombatos fordítása, 1638	57
A Trentói zsinat utáni katolikus bibliafordítások.....	58
Telegdi Miklós fordítástöredékei	58
Káldi György, Szent Biblia az egész kereszténységben bevött régi deák bötyüből magyarra fordította a Jézus alatt vitézkező társaságbeli nagyszombati Káldi György pap (Bécs 1626).....	59
Szántó (Arator) István fordítása	59
A legújabb katolikus és protestáns bibliafordítások.....	61
Az 1927-34-ben megjelent katolikus fordítás	62
Új katolikus fordítás, 1973 (UKB).....	62
Új protestáns bibliafordítás, 1947-1974 (UPB)	63
A Káldi-Neovulgáta fordítás (KNB)	63
Fontosabb irodalom a téma további tanulmányozásához	65
Gyürki László	66

A Jordántól a Negevig

- 1 A Jordán vidéke és a Holt tenger
- 2 Szamaria
- 3 Galilea
- 4 A tengerparti síkság
- 5 Sefela
- 6 Judea és Jeruzsalem
- 7 Negev

Ismerkedés a Szentföld hét tájegységével

Egy szentföldi utazás, ennek a földnek különböző vidékein, a Bibliát kezében tartó hívőnek megadja azt, hogy lássa a Könyv realitását: a bibliai tájakat, ennek a földnek történetét, régészeti emlékeit és magát a szöveget is. A Talmud szerint, aki csak néhány lépést tesz ezen a földön, megerősíti helyét a jövő világban. A szentföldi utazás segít annak megértésében, amit a Biblia mond erről a földről és lakóiról. Nincs a földnek még egy olyan országa, ahol ilyen kis területen ennyi változatosságot, különböző tájat lehetne találni (síkság, hegyvidék, virágzó mezők, sivatagos tájak stb.). Ezt látjuk majd, amikor hét vidéket járunk be a Szentföldön – Izrael és Ciszjordánia területén. Az utazás után másképpen szól hozzánk az a Könyv, amely itt keletkezett és elmondja nekünk, hogyan találkoztak lakói az élő Istennel az itt lezajlott „eseményekben és a hozzájuk kapcsolódó szavakban” (Dei Verbum 2.)

A Jordán vidéke és a Holt tenger

A Hermon hófödte magaslatától a Holt tenger sós vidékéig

A Jordán az egyetlen megmaradó folyója Izrael földjének, amely átfolyik rajta északról délre. Nevét adta két területnek: Jordánia és Ciszjordánia. Mivel ez volt az Ígéret Földjének a kapuja és első helye a keresztségeknek, a keresztények és zsidók számára egyaránt szent. Folyása megmutatja Izrael országának két ellentétes arcát: felső Galilea zöldellő hegyvidékét és Jerikó síkságát Júdea sivatagja mellett, valamint a Holt tengert a föld legmélyebb pontját.

A Jordán völgye és a Holt tenger egy nagy geológiai törésvonalhoz tartozik, amely Törökországban kezdődik, folytatódik a Vörös tengerben egészen Kenyáig. A Jordán több forrásból ered a Hermon lábánál 500 méter magasságban Baniasnál és Dánánál, lefolyik a Hulé-síkságra és két mellékfolyót vesz fel. A Tibériás tónál 200 méterrel van a tenger színe alatt. Teljes folyása során megszámlálhatatlan kanyart tesz 320 km hosszúságban egészen a Holt tengerig. Előtte még felveszi a Jarmuk és a Jabbok folyót. Partjai márgás teraszokban, 5-20 km szélesen terjednek. A Jordán határfolyó, ezért sokáig nem lehetett látogatni.

A Holt tenger, Sós tenger, amint a héberek nevezik, beszorul Júda sivatagjának szirtfalai és Moáb hegyei közé 411 méterre a tenger színe alá. A negyedkor előtt együtt volt a Tibériás tó, a Földközi tenger és a Vörös tenger. De a törés itt újra besüllyedt, elválasztva a tenger e részét 60 km hosszan. A déli rész ma kiszáradt, s meghosszabbodik az Araba hosszú völgyében, amely lemege a tenger színe alatt mielőtt az Akaba-Eilat-öbölhöz kapcsolódna 200 km távolságra.

A világ egyik legrégebb városa

A Holt tenger partjain nincs élet, mert a rendkívüli sótartalma megakadályoz minden életet. Ma különböző ásványi anyagokat termelnek ki belőle a kémiai üzemek számára. A bibliai időben bitument nyertek itt, amely a víz felszínén úszik és ezt Egyiptomba exportálták a halottak balzsamozására.

Erre az elhagyatott területre helyezi a Teremtés könyvének bibliai legendája Szodomát és Gomorrát, az elpusztított városokat, amelyek erkölcstelen életük miatt lettek az égből hulló tűz martalékai.

Az észak-nyugati parton található az azok a barlangok, amelyekben 1947-ben a beduinok megtalálták az esszénusok kéziratait és a fennsíkon föltárták épületeik maradványait. Ezek az iratok nemcsak a közösség életét világítják meg, hanem közelebb hozzák azt a környezetet is, amelyben az Újszövetség iratai születtek. Az itt előkerült legrégebbi kéziratok a Kr. e. 1. századból valók. Ezek az eddigi legrégebbi bibliai szövegelemek.

A Jordán völgyét már a történelem előtti kortól kezdve mindig lakták és művelték. Jerikó szubtrópusi klímája és az itt fakadó források bősége egy nagy oázist teremtett, amely mindig lakott település volt. Valószínűleg Jerikó a világ legrégebbi városa falával és tornyával, amely a Kr. e. 8. évezredre megy vissza. Folyamatosan épült 8200-tól 7600-ig.

Megérkezés az Ígéret Földjére

A Jordán völgye termékeny mezőség, út is, meg határ is. Észak-dél irányban lehetett áthaladni rajta és így ki lehetett kerülni Szamaria hegyeit és Jordánia magaslatait, amelyek gyakran 1000 métert is elértek. A Jordán két hegyes vidéket választ el és gyakran szolgált az országok között. Mózes a kivonulás törzseit vezette át Moáb földjén a Nébo hegyéig, és ezen a hegyen halt meg. A nép József vezetésével lépett be az Ígéret Földjére, miután száraz lábbal

átkeltek a Jordánon, mint egykor a Vörös tengeren. A másik oldalon a Gilgal-i szentély és Jerikó romjai megőrizték az országba való megérkezés emlékeit (Józs 6). Gedeon harcolt itt a madianiták ellen, s a Jordánon túlra üldözte őket, miután átkelt a gázlón. Ezek a gázlók gyakran szerepelnek Dávid történetében (pl. 2Sám 19,16.32), s hatékony ellenőrzésre adtak alkalmat (Bír 7,24 és 12,5).

Keletre Transzjordániában Izrael gyakran megvetette lábát: itt telepedett le Rúben, Gád (Gálaád), Manassé fél törzse (Básán). Dávid elfoglalta Mahanaimot, Izrael első királya Jeroboám megerősítette Penuelt, hogy ellenőrizhesse a Jabbok völgyét. Ezeken a helyeken Jákob pátriárka emlékét őrzik (Ter 32,2 és 23). Északabbra van Gálaád, Illés próféta hazája, aki Tisbéből származott (1Kir 17,1).

Ezeket a vidékeket gyakran foglalták el a damaszkuszi arámok és az ammoniták. A Holt tenger mellett terült el Moáb királysága az Arnon patak oldalán és délebbre Edomé. Izrael bizonytalan kapcsolatai ezekkel az államokkal gyakran szolgáltatott fegyveres konfliktusokat, amelyekről a Királyok könyvei számolnak be (1Kir 22; 2Kir 3 stb.).

Jézus idejében a Jordán völgyének útja tette lehetővé a galileai zsidóknak, hogy „fölménjenek” Jeruzsálembe és kikerüljék az ellenséges Szamariát (Lk 9,52). Innen érkeztek meg Jerikóba. Jézus itt találkozott a vak Bar Timeussal (Mk 10,46) és a vámos Zakeussal (Lk 19,1). Jerikótól kezdve a „fölmenni Jeruzsálembe” (Lk 19,29) egészen konkrét: Jerikó 260 méter a tenger színe alatt, Jeruzsálem pedig 800 méter a tenger színe felett.

Élő vizek, élet-források

A Jordán számos forrása és vizesése szolgáltatott a képet az élethez és a bőséghez. A Jordán Fülöp Cézareája mellett több forrásból ered (Haszbani, El-Leddán és Baniasz forrás). E három forrás zuhogva tör át a bazalt völgytorkolaton és csak 45 méter mélyben egyesül és a Jordánt alkotja. Péter apostol ezen a vidéken vallotta meg hitét és itt ígérte meg neki Jézus a „mennyek országa kulcsait” (Mt 16).

A Tibériási tó (Kinneretnek, Galileai tengernek is nevezik) halban bővelkedő vizei megerősítik ezt a szimbolizmust. Jordán volt a határ, amit átléptek az izraeliták, amikor megérkeztek Józsuéval Moáb pusztáiról: ez a víz él, és engedi, hogy átkeljenek az Úr ládájával (Józs 3), jelez egy „tejjel és mézzel folyó földet”. Kiemelt szimbolizmus szemben Júda sivatagjával, amely a Holt tenger mellett húzódik.

Ezekiel próféta látomásában forrást lát, amely a templom oltáránál fakad (Isten áldásának képe, amelyet ő a kultusz által ad), és a forrás fokozatosan növekszik és hamarosan áthatolhatatlan folyóvá lesz. Élővé teszi Júda sivatagját és egészségessé a Holt tengert: ahová elér a folyó, egészséges lesz és élni fog minden lény. A partján halászok állnak majd: Engeditől Engallimig hálókat szárítanak. A folyó mentén pedig annak mindkét partján mindenféle gyümölcsfa nő, lombjuk le nem hull, s gyümölcsük el nem fogy (Ez 47). A Holt tenger paradicsommá válik. A Jordán úgy szerepel, mint az élet folyója, ahol Námán meggyógyul leprájából. Elizeus elküldi, hogy fürödjön meg hétszer a Jordánban és teste olyan lett, mint a kis gyermeké (2Kir 5). A mikor Keresztelő hívja a zsidókat, hogy keresztkeljenek meg a Jordánban, miután megvallották bűnüket, ezt az értelmet használja fel. Kivonul a sivatagba, mégpedig a másik partra. Ez jel, hogy a folyó a határ, amelyet át kell lépni, hogy bejuthassunk az Országba. A folyóvíz a tisztulásnak és gyógyulásnak a helye: megmerülni benne jelzi, hogy elkötelezte magát a megtérésre. Józsué nevét viseli „Jésua”, „Jézus”, ami maga is a megtérő bűnösök közé áll, hogy Isten népe feje legyen, a megkereszteltek népéé, akiket a jövő ország felé vezet.

Ehhez a vidékhez fűződő főbb bibliai szakaszok:

Ábrahám közbenjár Szodomáért (Ter 19,1-29) – a Holt tengertől északra keltek át az izraeliták a Jordánon József vezetésével (Józs 3-4) – Jerikó elfoglalása (Józs 6) – Dávid En-Gedinél közelíti meg az alvó Sault és vágja le ruhája szegélyét (1Sám 24) – a szíriai Námán a Jordánban tisztul meg (2Kir 5).

Az Újszövetségből: Keresztelő János a Jordán vidékén prédikál (Lk 3,1-22) – Betániában tesz tanúságot Jézusról (Jn 1,19-51) – A vak meggyógyítása Jerikóban és találkozás Zakeussal (Lk 18,35-19,10).

Szamaria

Egy kontrasztos vidék

Szamaria Jeruzsálemtől északra két jól megkülönböztethető vidéket jelent. Délre Bétel hegye emelkedik, amely több mint 1000 méter magas Baál Hacor-nál. A hozzá csatlakozó völgyek elég szűkek és a közlekedés elég nehéz bennük.

Ha észak felé megyünk a magaslatok dombokba és völgyekbe süllyednek, kiszélesednek és termékeny síksággá lesznek, mint Dotánnál. A heglánc két hegytömbben folytatódik, amelyek elérik az 500 méter: északon a Gelboé (Gilboa) hegy, amely lezárja a Jordán völgyét és mellékfolyóit, észak-nyugatra a Kármel hegye, amely 50 km-re nyúlik a tengerig. A Kármel lábainál, észak-keletre terül el Jezrael termékeny síksága 20 km szélességben, amely összeköti a parti síkságot a Jordán árkával. Ez már Alsó-Galileához tartozik.

Szíchem régi városa (ma Nabluz) nagy utak kereszteződésénél épült. Az észak-déli út itt találkozik egy keresztező úttal, amely a Jordántól a vádi Farah-n át átmege az Ebal és Garizim hegy között és összeköti a „tenger útját” a parti síksággal.

A termékeny hegyvidék

A hegyek együttese eléggé összetett. A kemény mészkövek feltűnnek a felszínen, s a vörös völgyek művelhetők. Egyes szakemberek úgy vélik, hogy Szamaria hegyei mészkő ágyaival természetes lépcsőkben kedveztek az első teraszos kultúráknak. Ma ezek a teraszok jellegzetesek Efraim hegység földművelőinél. A terület egységét jelentette, hogy Izrael két törzse, – József két fia – telepedett itt le: Efraim délen, Manasszé északon. A Biblia elbeszéli, hogy ezek a törzsek művelésre alkalmassá tették az erdős vidéket, hogy itt megtelepedjenek (Józs 17,15-18), mivel a környező sík vidéken kánaániak laktak. Efraim ezen hegysége a vidék központjával, hálátlan földjeivel Saul királyságának bölcsője. Izrael itt szerezte meg függetlenségét.

Az összegyűjtéstől a szakadásig

Efraim törzse uralkodott szomszédain: Manasszé és Isszakár északon és Benjámin délen. József, Mózes utóda Efraim törzsből származott. Ő összegyűjtötte Izrael minden törzsét a Szíchem-i központi szentélynél (Józs 24). Ebben a városban kísérelte meg a királyság megalapítását a 11. században Gedeon bíró fia, Abimelek sikertelenül. Az első igazi királyság Saulé, aki a testvér törzsből, Benjaminból származott. Tragikus vége lett: Jezrael síkságán a filiszteusok elleni csatában halt meg Gelboé hegyénél. A déli törzsekkel való egyesülés Dávid idejében hozta meg a biztonságot. Ez azonban rövid életű volt, mert a szakadás észak és dél között 932-ben szétörte ezt az ígéretes egységet. Izrael királysága, amelyet Jeroboám szervezett meg, más bizonytalanságot is tartalmazott: 19 királya 9 különböző dinasztiahoz tartozott. Fővárosa is többször változott: először a Jordán völgyében, azután Tircában Szíchemtől északra, végül 880 óta Szamariában volt. A damaszkuszi szírekkel való rivalizálás után 721-ben az asszírok elfoglalták Izrael országát, és új tartományt alakítottak ki belőle a birodalomban. Ők adták neki a Szamaria nevet, amely máig is használatban van. A rivalitás Júdával és Jeruzsálemmel folytatódott a fogság után is, ami igazi ellenségeskedést jelentett zsidók és szamaritánusok között. Végül 300 körül a szamaritánusok is megépítették a maguk templomát Garizim hegyén Szíchem fölött.

Jézus beszélgetése egy szamariai asszonnyal elénk tárja, hogy milyenek voltak a viszonyok a két ellenséges testvérnép között (Jn 4). Mindez azonban nem volt akadálya annak, hogy a kereszténység gyorsan elterjedjen ebben a régióban is (Csel 8).

Isten a magaslatokon

Szamaria sok magasabb dombja volt kultuszhely „magaslat” (bámót). Így nevezték az izraeliták a régi kánaáni szentélyeket, amelyeket azután ők vettek át. Ez volt a helyzet a Garizim és Ebal hegyénél is, amely körülvette Szíchemet a régi várost és szentély volt a Kármel hegyen is.

Ma a Garizim hegyre jön össze néhány ezer szamaritánus, hogy a Biblia előírása szerint üljék meg a húsvétot. Megjelölik az ajtófélfát vérrel és elfogyasztják a húsvéti bárányt (a hegyen vágják le őket, megsütik és állva fogyasztják). A Garizim magaslatán fák között még meg lehet találni a szamaritánus templom alapjait. Már akkor romokban volt, amikor a szamariai asszony kérdezte Jézust, hogy hol kell az Istent imádni: ezen a hegyen-e, vagy Jeruzsálemben (Jn 4,20). A romoktól kissé távolabb lehet látni a Máriának szentelt nyolcszögű bazilika maradványait is. A Garizim hegy lábánál Szikarnál (a mai Aszkar) van az a hely, ahol Jézus a szamariai asszonnyal találkozott.

A völgy másik oldalán északon, ahol Szíchem terül el, emelkedik az Ebal hegy. Ez kissé magasabb a Garizimnál (938 m). Nincs rajta vegetáció. Ennek lejtőjére helyezik az első áldozatbemutatót és a kövekre írt törvény ünnepélyes felolvasását Józsué idejében (Józs 8,30). A Mózes által meghirdetett érdekes liturgia talán a két hegy különbözőségéből is magyarázható: az átkokat az Ebal hegyről, az áldásokat pedig a Garizim hegyről mondták el.

Észak-nyugatra a Kármel hegyláncának két magaslata (500 m magas) a vihar isteneinek a kultuszhelye volt. Ez könnyen érthető és magyarázható az erős viharokból, amelyeket a tenger okozott ezeken a magaslatokon.

Muhraka a Kármel hegyen Jokneám város fölött az a hely, ahol Illés győzelmet aratott Baál papjai fölött, az ő imádságára gyűjtötte meg Isten az áldozatot (1Kiráj 18,30). Nyugatra a tengerrel szemben lévő magaslatot az egyiptomiak „szent hegyfoknak” nevezték és ott Baál Hadad, majd Zeusz kultusza virágzott. A keresztények Illés próféta emlékét ápolták, és itt van a karmelita rend bölcsője, anyaháza.

Ehhez a vidékhez fűződő főbb bibliai szövegek:

Bételben látta Jákob álmában az égig érő létrát (Ter 28,10-22) – a Kármel hegyén szállt szembe Illés Baál papjaival és győzte le őket (1Kiráj 18,20-46) – Szíchemben újították meg a szövetséget (Józs 24) – Sílóban hívta meg az Úr Sámuelet prófétának (1Sám 3) – a Gelboé hegyénél halt meg Saul és fia Jonatán (1Sám 31) – Szíchemben történt a szakadás az északi és déli törzsek között (1Kiráj 12) – Szamaria ostroma (1Kiráj 20) – éhínség Szamariában (2Kiráj 6,24) – Ámosz prófétát kiűzik a bételi szentélyből (Ám 7,10-17) – Az Újszövetségből: Szikarban találkozott Jézus a szamariai asszonnyal (Jn 4) – Fülöp és Péter Szamariában hirdették az evangéliumot (Csel 8,1-25).

Galilea

Felső- és Alsó-Galilea

Amikor Felső-Galileáról beszélünk, akkor észak hegyes fennsíkjaait értjük a széles bevágott hegyszorosokkal, amelyek Merom vidékén elérik az 1200 méter magasságot is (a mai libanoni határ déli részén). Alsó-Galileában számos termékeny völgyet, Jezrael gazdag földjét értjük, amely nyugatról keletre irányul és összeköti a Földközi-tenger partvidékét a Jordán partjával és a Tibériási tóval. A tenger felől jövő szelek hozzák az esőt, amely Galileában 1000 mm évente. Felső Galileában a sziklás hegyek alkalmatlanok mezőgazdasági termelésre. Az egykori nagy erdőkből Szafed (Cefat) és Merom vidékén találunk még néhány kisebb erdős területet. Keletre a Jordán nagy észak-déli törésétől és a Galileai tengertől (vagy Tibériási tenger) terül el Básán és a Golán fennsík. A tó körül épült házak jellegzetes fekete kövei a Golánon lévő különböző vulkánokból származnak. A láva szétbomlásából keletkezett a termékeny barna föld.

A népek útkereszteződése

Már a „népek Galileája” (Iz 8,23: Mt 4,15) kifejezés is bizonyítja, hogy különböző népek éltek együtt régóta ezen a vidéken. Mivel a völgyek nyugat felé nyíltak, ezért Felső-Galilea főképpen kapcsolatban volt a tengerparti népekkel, Föníciával és Tírusszal. A városok és falvak gyakran magaslatokon épültek, mint Szafed is, vagy hegykiszögelléseken, mint Názáret. Az itt élő népek szegénysége megtartotta nemzeti emlékeiket és öntudatukat. Alsó-Galilea természetes átmenő út volt, eléggé népes, területe megművelt volt már a kánaániak idejében is, és ezt folytatták az izraeliták. Jizreel – a görögben Ezdrelon lett – jelentése: Isten vet. Ez volt a város neve is, ahol Nábót lakott, akit Jezabel gyilkoltatott meg Illés próféta idejében. A Jordán völgye a kereskedők természetes útja volt, igen gyakran volt a hadak útja is, amelyek észak felől érkeztek: Asszíriából, Babilonból, vagy Szíriából. A Hull síkságon, amely egykor mocsaras terület volt, két régi város ellenőrizte az utat: az észak-délt Hácór délen, és Dán északon a Jordán forrása közelében.

A falvak gyakran dombok, hegyek lábánál bújtak meg, mint Moré, vagy a Tábor. A legismertebbek a Bibliából Sunem és Naim a két közeli falu, ahol Elizeus és Jézus adta vissza az ifjú életét (2Kir 4,8: Lk 7,11), de En-Dor is, ahol Saul király járt tanácsot kérni a halottidézőtől (1Sám 28,7), vagy Názáret, amely ismeretlen az Ószövetségben. A Kármel hegy hosszában két megerősített város ellenőrizte a két lehetséges átjárót: Megiddó és Jokneam.

A Biblia mostoha gyermekei

A Biblia nem írja meg Galilea egész történetét, mert a szentírási könyvek legnagyobb része Jeruzsálemben íródott, s a szent írók magatartása a megvetés volt e „nemzetek területe” iránt, ahol az izraeliták összekeveredtek a pogányokkal (a „galíl” szó héberül kört, kerületet, járást jelent).

A honfoglalásnál a Biblia elbeszéli József győzelmét Hácór királya felett „Merom vizeinél”, majd magának Hácór városnak elfoglalását (József 11). Dán törzse, akit a filiszteusok elűztek eredeti helyükről, megtelepedett a Jordán egyik forrásánál. Mivel ez volt Izrael királyságának északi határa, Jeroboám Kr. e. 900 körül királyi templomot emelt itt aranyborjával. Ugyanezt tette délen Bételben (1Kir 12,28). A Gelboé hegy lábánál a Harod forrásnál győzött Gedeon bíró a madianiták felett, akik sokkal többen voltak, mint az ő serege (Bír 7). A síkság másik végén a Kíson folyónál, a Kármel lábánál ölette meg Illés Baál papjait, miután azok vereséget szenvedtek a helyen az áldozatbemutatásnál (1Kir 18,40).

A jelentős katonai emlékek Megiddó városához kapcsolódnak, amely stratégiai helyként uralkodott a síkságon. Már Kr. e. 1468-ban III. Tutmószisz fáraó győzelmet aratott a kánaániták felett, és így ellenőrizhette a „tenger útját”. Júda két királya halt meg Megiddónál: Ahaszja, aki Jéhu áldozata lett (2Kir 9,27) és Jozija, a reform király, amikor meg akarta akadályozni, hogy a fáraó serege 609-ben Asszíria segítségére siessen (2Kir 23,29). E számtalan csata miatt lett Megiddó jelképe az Isten-ellenes hatalmaknak, akik a végső csatában vereséget szenvednek (Zak 12,11). Har-Mageddon jelentése „Megiddó hegye” (Jel 16,16).

A keresztény univerzalizmus elővételezése

Galilea neve főképpen az Újszövetségben szerepel, mint Jézus hazája. Körüljárt Galileában, hirdette Isten országának örömhírét. Nagyon sokszor szerepel a Tibériási tenger. A Talmud „Isten szemének” keresztelte el. Az Ószövetség és a mai Izrael „Kinneret tengernek” nevezi egy régi városról, amely a tó déli partján épült. Az evangéliumi korban Galileai-, vagy Genezáreti-tengernek nevezték. A tó 22 km hosszú és 12 km széles, jelentős víztárolója a vidéknek.

Az evangéliumok megőrizték a Genezáreti tó melletti helységek nevét: Betsaida, Kafarnaum, Genezáret, Magdala (vagy Tarichea), amelyek mind halászfaluk voltak. Említi még az evangélium Korozaint, amely Kafarnaum fölött van, és Tibériást (Jn 6,23) a „pogány” várost, amelyet Kr. u. 20-ban alapítottak. Jézus a tó keleti partját is látogatta, amely a Dekapoliszhoz tartozott. Ez hellenista vidék volt, amely északra és keletre terült el a Tibériási tó mellett, és tíz nagy város tartozott hozzá. Itt a zsidók kisebbségben voltak. Ezek között van Geráza (ma Kurszi), ahol Jézus az ördögtől megszállottakat gyógyította meg (Mk 5).

Jézus gyermekségének helye Názáret, egy kis hegyi falu Szefforisztól távolabb, amely jelentős város volt. Názáret ma egy fejlődő arab város, kereskedelmi központ és a keresztény világ zarándokainak fontos helye. A szomszédos falu, Get-Hefer, ismertebb volt, mert ez Jónás próféta hazája, aki a 8. században élt (2Kir 14,25). Talán Jézus is erre emlékezett, amikor „Jónás jeléről” beszélt. Kána és Naim már azonosított falvak. Másik két név még rejtélyes marad: Dalmanuta (Mk 8,10) és Magedan (Mt 15,39).

Az evangéliumi elbeszélések megőrizték annak nyomait, hogy Galilea népessége mennyire sokszínű volt. Jézus, anélkül hogy elhagyná Galilea tartományát, találkozott nemcsak a megszálló hatalom katonáival, hanem szíriaiakkal, föníciaiakkal, vagyis nem zsidókkal.

Feltámadása után Jézus Galileában találkozik tanítványaival: megelőzi őket, mint ahogy megelőzi azokat, akik folytatják misszióját, és hirdetik Isten Országának jelenlétét minden nép számára. Galilea egyik hegyén fejezi be Máté evangéliumát: menjetek és tegyetek tanítványommá minden népet... Én veletek vagyok mindennap a világ végéig (Mt 28,19-20)

Ehhez a vidékhez fűződő főbb bibliai szövegek:

Jizreel mellett győzött két asszony Sisera hadai felett (Bír 4) – Galileában telepedett le Dán törzse (Bír 18) – Saul En-Dorban kereste fel a halott látó asszonyt (1Sám 28,3-25) – Jizreelben kövezték meg Nábótót (1Kir 21) – Sunemben támasztott fel Elizeus egy ifjút (2Kir 4,8-37). – Az Újszövetségből: az angyali üdvözlés Názáretben (Lk 1,26-38) – Jézus beszéde a názáreti zsinagógában (Lk 4,14-30) – Jézus néhány napja Kafarnaumban (Mk 1,21-2,17) – a kánai menyegző (Jn 2) – Jézus első gyógyítása Kánában (Jn 4,46-54) – Galilea Jézus feltámadása után (Mt 28,16-20) – a Boldogságok hegyén (Mt 5-7) – a Genezáreti tónál (Mt 14,22-33) – Jézus megjelenése a Genezáreti tónál (Jn 21).

A tengerparti síkság

Termékeny síkságok váltakozása

A parti síkság szélessége változik a domborzat szerint északtól délig. Elég széles Galilea magasságában: Áser síksága Akkó öble körül terül el. (A keresztesek Szent Jánosról nevezték el Akkót. Jelentősége a keresztesek idejében volt a legnagyobb. Biztosította a kapcsolatot Európa és a keresztesek között 1291-ig.) Kármel síksága kiszélesedik, mint egy vékony szalag a hegylánc lábánál. Ezután következik Sáron és a filiszteusok síksága, amely 40 km szélességet is elér. Sík partvidéke homokos egészen az egyiptomi partig, és nem kedvez kikötők építésének. Ezeket a síkságokat vízfolyások öntözik, amelyek a dombokról folynak le: a Kíson a Kármeltől északra, a Tannínim Cézareától északra, a Kadera, az Alexander és a Jarkon Tel Avivtól északra. Más kis patakokban csak tél idején van víz. A mocsaras zónákat legnagyobb részt már a 20. század elején lecsapolták.

Kereskedők és földművesek

A Kármeltől északra lévő barlangokban megtalálták az ember jelenlétének nyomait több mint 100 ezer évvel ezelőttről. A parti városok ott alakultak, ahol alkalmas hely volt kikötő kialakítására. Két fontos kikötőt kell megemlíteni: Akkót és Cézareát. Voltak azonban szerényebb kikötők is, mint Akzib, Haifa (Tell Abu Hawarm), Atlit, Dór, Jafo (a régi Jaffa, vagy Jafo) Tel Avivtól délre, Asdód, Askelon és Gáza. Ezek a kikötők biztosították a kereskedelmet az ország belsejébe, főképpen a tíruszi és szidoni kereskedők révén.

A mezőgazdaság fejlett volt ezen a gazdag és jól öntözött földön a kis háttér városok körül. Ezek közé tartozott északról délre: Áfek, Lód, vagy Lidda, ahol Péter meggyógyította Énéaszt (Csel 9,32), Jabné, vagy Jamnia (itt volt a rabbinista iskola az első század végén), továbbá az öt filiszteus város: Asdód, vagy Azótus, amelyet Fülöp látogatott meg (egy a hét diakonus közül, vö. Csel 8,40), Gát és Ekron, továbbá Gáza a közel a tengerhez, s végül Askelon kikötőjével. A régi „tenger útja” amely összekötötte Egyiptomot Szíriával és Ázsiával a parton húzódott a terület belsejében a homokbuckák és mocsarak mellett. Az út fölment Föníciáig, miután áthaladt Megiddó hágóján, ahol III. Tutmószisz csatát vívott Kr. e. 1468-ban. A modern Izrael két nagy parti várost épített fel: Tel Aviv-ot Jaffa mellett és Haifát a Kármel hegy lejtőjén.

Föníciaiak, filiszteusok, rómaiak és keresztesek

Északon Áser területe és a Kármel síksága a föníciaiakhoz tartozott. Salamon átengedte ezt Tírusz királyának Hírámnak és így fizetett a libanoni cédrusokért és ciprusokért, amelyeket a jeruzsálemi templom építésénél használtak fel (1Kir 9,11-13). A föníciaiak ezeket Joppéig szállították le.

A Kármel déli részét a parti síkságot az izraeliták nem tudták elfoglalni, itt a „tengeri népek” laktak. Ezek közül a filiszteusokat jól ismerjük a Bibliából, főképpen Sámson legendás történetéből (Bír 13-16). Ez a „bíró” Dán törzséből való helyi hős megpróbálta megakadályozni a Kr. e. 11. században a filiszteusok folyamatos előretörését az ország belső része felé. Az ellenük való védekezés tette szükségessé a királyság megalakulását. Sámuelről királyt kértek az izraelita törzsek, hogy védekezhessenek a filiszteusok ellen. Ez a király Saul volt Benjámin törzséből. Ő azután életét vesztette fiával Jonatánnal együtt a filiszteusok elleni csatában Gelboé hegyénél. Utóda, Dávid nagyobb sikerrel harcolt ellenük, és sikerült is visszaszorítani őket egy időre.

A római uralom alatt Nagy Heródes kiépítette Cézarea kikötőjét, s Augustus iránti tiszteltből nevezte el Kr. e. 12-től Cézareának. Ez a nagy város lett a római helytartók székhelye. Pál apostol többször indult innen missziós útjaira, és érkezett vissza ide. Két évig itt raboskodott, majd innen vitték Rómába a császár ítélőszéke elé. Cézareától délre Joppé kikötője nem volt jelentős. Péter apostol ide jött és visszaadta a jámbor keresztény Tabita életét (Csel 9,36), majd itt lakott egy bizonyos Simon Tímárnál. Itt volt a látomása, amely után Cézareába ment Kornéliusz századoshoz, akit befogadott az egyházba (Csel 10,9).

A keresztések idején élte második virágkorát Cézarea. Nagy építkezések folytak itt, egy hatalmas bazilikát kezdtek építeni, de már nem tudták befejezni. Távozásuk után azután minden rommá vált, és betemette a homok. Halászhálókat fedezték fel 1940-ben, s pár évtizeddel ezelőtt ásták ki mind a római, mind a keresztés emlékeket a homok alól. Színháza 5000 nézőt tudott befogadni. Itt találtak egy követ, amelyen Tibériusz császár és Poncius Pilátus neve olvasható.

Az ellenséges és veszélyes „Nagy Tenger”

A tenger nem volt messze Izraeltől, az izraeliták ennek ellenére nem voltak hajósok. Salamon flottájának sikere a föniciai hajósok segítségével nem volt tartós (1Kir 9,26-28; 1Kir 22,49-50). A „Nagy Tenger” – a Földközi tenger, vagy amint máskor nevezik, a „nagy vizek” a Biblia embere számára az ellenséges környezetet, az állandó halálveszélyt jelentette (Zsolt 107,23-30). Ugyanúgy, mint az Ugarit-i régi mitológiában (ez a kikötő Kr. e. a 13. században virágzott), a tenger a Bibliában is a káoszt, a halált szimbolizálta, amely állandóan fenyegeti az embert. A teremtés költeménye szerint Isten nem teremtette a tengert (Ter 1,9), hanem megfékezi, uralma alatt tartja (Jób 38,8-11). A Jelenések könyvében olvashatjuk az új világról szóló látomást: e szerint már „nem lesz többé tenger” (Jel 21,1). Ez a szimbolizmus nem csupán a képzeletben szerepel, valóra válik a Biblia szövegeiben is. Jónás Joppéban száll hajóra és viharba kerül. Sok viszontagsága között Pál megemlíti három hajótörést és egyet részletesen is elbeszél az Apostolok cselekedeteinek könyve (27. fejezet). A vihar lecsendesítésének elbeszélése (Mk 4,35-41), vagy Jézus vízen való járása a Tibériási tavon (Mk 4,35-41) emlékeztet Izrael megmenekülésének első tapasztalatára: átkelés a Vörös tengeren (Kiv 14). Ez már előre jelezte Jézus húsvéti győzelmét a halál vizei fölött.

Ehhez a vidékhez fűződő főbb bibliai szövegek:

Sámson bosszúja Gázában (Bír 16,21-31) – a filiszteusok és a frigyszekrény (1Sám 5-6) – Dávid a filiszteus városban, Gátban keres menedéket emberivel együtt (1Sám 27-29) – Jónás Joppéban (=Jaffa) száll hajóra (Jón 1) – az Újszövetségben: Péter gyógyít Liddában és Joppéban (Csel 9,32-43) – Pál Cézareába érkezik (Csel 21,7-16) – Pál beszéde Agrippa király előtt (Csel 24-26).

Sefela

Dombos vidék

A héber „sefela” sík földet, lapályt jelent. Azt a vidéket jelzi, ahol Júdea hegyei leereszkednek a parti síkságra. A dombok nem emelkednek 400 méter fölé, és a völgyek tág teret nyújtanak a közlekedés számára. Északra az Ajjalon völgy határolja, amely egy geológiai töréshez tartozik, és Lód tengerparti síkságáig tart, délen pedig Nahal Siqma-nál áll meg. Mintegy 45 km hosszú és 12 km széles sávot alkot ez a terület.

A Sefela vidékét bőséges esők öntözik, amelyeket a nyugati szelek hoznak. A völgyek nagyon alkalmasak gabonafélék termesztésére. A vidéket egykor olajfák, tölgyek és szikomorfák borították. Ma újra telepítették főképpen tobozosokkal.

Megerősített városok hálózata

Kr. e. 3000-tól 1200-ig (a Bronz kor végéig) a vidék folyamatosan fejlődött, s nagy városok épültek, mint Gézer, Jarmut, Lákis, Tell Bet-Mirsim, Bet Semes. A Sefela kötelező áthaladást nyújt széles völgyeivel, amelyek nyugat-kelet irányultságúak, s rajtuk lehet eljutni a központi hegyekhez és Jeruzsálembe. Az utak kereszteződésénél megerősített városok uralták a bejáratot, míg a gazdag síkságok a mezőgazdasági kultúrának nyújtottak lehetőséget. Gézer ellenőrizte Ajjalon völgyét, Bet Semes a Szórek völgyet, Azeka és Szoko a Terebint völgyet és végül Lákis és Maresa a Hebron felé vezető feljárót. Amíg Júda elég hatalmas volt, és szembe tudott helyezkedni a filiszteusokkal, egy sor erődítmény készült, hogy védelmezze a nyugati oldalt. A kapcsolatok a hegyi lakosság és a Sefela népe között békések voltak: Timnában Sámson filiszteus lányt szeretett meg és vett feleségül (Bír 14).

Híres csaták

Sefela termékeny völgyeit egyaránt megkívánták a filiszteusok és az izraeliták is, akiket hébereknak neveztek. Kemény csaták és gerillaharcok követték egymást. Józsué könyve elbeszél egy rendkívüli ütközetet, amelyben Sefela öt királyát győzték le. Ekkor kérte Józsué az Urat, hogy álljon meg a nap, és segítse a harcolókat (Józs 10,8). A következő században a Córeából származó Sámson bíró hőstettei mutatják az ellenségeskedést, amely Sámson törzse (Dán) és a filiszteusok között volt. Később a filiszteusok Bet Semes-be küldték vissza a frigyládát, amelyet Afeknél zsákmányoltak (1Sám 4-5). A Terebint völgyében volt a legendás küzdelem a fiatal Dávid és az óriás Góliát között (1Sám 17). A Ninivében készült asszír emlékek domborművei megörökítették Lákis ostromát, és annak elfoglalását, amelyet Szennacherib csapatai 701-ben hajtottak végre (2Kir 18,17). Egy századdal később Lákis volt az utolsó vár, amely még ellenállt Nabukodonozor seregeinek Jeruzsálem elfoglalása előtt (Jer 34,7). A perzsa uralom alatt Lákis volt Júdea kormányzójának a rezidenciája.

Sefelának egyik városát, Emmauszt, főképpen Szent Lukács elbeszéléséből ismerjük (24,13-35). A szöveg bizonytalansága ellenére valószínű, hogy Emmausz a régi Amvasz a széles völgy bejáratánál, amely Jeruzsálem felé vezet. Arab neve Latrun, emlékeztet arra, hogy ez a hegyszoros kedvelt helye volt a banditáknak (latrones), akik kifosztották az utasokat és a zarándokokat.

„Boldog vidék, ahol semmi sem hiányzik neked”

A Sefela a Kármel déli részén lévő parti síksággal különösen termékeny. Az izraelita földművelő itt igazolva láthatja, hogy Isten megáldja munkáját, és bőséges aratást ad. Azt tudja, hogy dolgoznia kell „arca verítékével”, különösképpen fel kell ismerni a földművelő-technikát, és tiszteletben kell tartani a mezei munkák naptárát, amire Isten tanította (Iz 28,26), de ezen a vidéken mindez bőven megtérül.

Az izraeliták kezdetben csak tanulták a mezőgazdaságot és gyakran nagy kísértés volt számukra, hogy utánozzák a szomszéd nép fejlettebb technikáját és agrár rítusait, a kánaániakat és filiszteusokat, akik isteneiktől – Baál és Dágotól – vártak védelmet és eredményt. Gyakran gondoltak arra, hogy a föld ezekhez az istenekhez tartozik, akiket ott tiszteltek hosszú idő óta, míg „az Úr a hegyek istene”, és nem a síkságé (1Kir 20,28). Ez magyarázza a Baál kultusz sikerét, amelyet Jezabel királyné terjesztett Illés idejében.

Ózeás próféta kijelenti, hogy ez a szövetség megsértése. A hűtlen Izrael azt állítja: „elmegyek szeretőim után, akik megadják nekem kenyeremet és vizemet, gyapjumat és lenemet, olajomat és italomat”. Az Úr így válaszol neki: „nem vette tudomásul, hogy én adtam neki a gabonát, a bort és az olajat” (Óz 2,7.10).

A föld termékenységén túl az asszonyok és a nyáj termékenysége is Isten áldásától függ, s ezt kell kérni a szövetség szertartásaiban: áldott leszel a városban, s áldott a mezőn, áldott lesz méhednek gyümölcse, földednek gyümölcse, állataid ellése... (MTörv 28,3-4)

A Második Törvénykönyv lelkes leírását adja a csodálatos vidéknek, amelyet Isten adott népének azzal a feltétellel, ha hű marad hozzá: „Az Úr a te Istened ugyanis bevisz téged egy pompás földre, patakok, vizek és források földjére, amelynek mezőin s hegyein folyók mélységei fakadnak, búza, árpa és szőlő földjére, ahol füge, gránátalma és olajfa terem, olaj és méz földjére, ahol minden szükölködés nélkül eszed kenyeredet, s mindennek bőségét élvezed, olyan földre, amelynek köve vasas, amelynek hegyeiből rézércet bányásznak. Ha tehát majd eszel és jóllaksz, áldd az Urat, a te Istenedet azért a felette jó földért, amelyet neked adott” (MTörv 8,7-10).

Ehhez a vidékhez fűződő főbb bibliai szövegek:

Gabaonnál és Ajjalonnál Józsué megállította a napot és a holdat (Józs 10,1-15) – a Szórek völgyében Delila elárulja Sámson (Bír 16,4-22) – a Terebint völgyben Dávid és Góliát küzdelme (1Sám 17) – Keilában tudakolja Dávid az Úr akaratát (1Sám 23,1-13) – Makkabeus Júdás győzelmet arat Emmauszban (1Makk 4,1-27) – az Újszövetségben: Jézus és a két tanítvány Emmauszban (Lk 24,13-35) – Fülöp diakonus a Jeruzsálemből Gázába vezető út mentén megkereszteli az etióp tisztviselőt (Csel 8,26-40).

Júdea és Jeruzsálem

Júda hegyvidéke

A Sefelától keletre kezdődik „Júda hegyvidéke. Júdeát a Jordán, Szamaria, Idúmea és a Holt tenger határolja. A Sefelától folyamatosan emelkedik északra Betlehem és délre Hebron között. Észak-déli hegyvonulata vízválasztó a Földközi tenger és a Holt tenger között. Jeruzsálemben és környékén a 800 méter magasság lassan emelkedik és Hebronnál eléri az 1020 métert, majd újra leereszkedik a Negev és a Beer Seba felé.

Keletre a hegygerinctől nagyon hamar elkezdődik Júdea sivatagja. Ez a vidék nagyon kevés esőt kap. Keleti széle 500-tól 700 méterig hajlik a Holt tenger fölé. A völgyek széles, mély és kanyargós hegyszorosok. Talán ez a „Jehúda”, „Júda” név héber eredete is. Betlehemtől északra Ramalláig a táj lágyan mélyül és nyerget formál. Ez Benjámin területe. Ahogy délre haladunk, egyre kevesebb eső esik. Jeruzsálemben 600 mm, míg Hebronban már csak 400 mm. De nyáron a magaslaton Hebron vidékén bőséges harmat van, amiből megélnék a mezők és a szőlők.

Pásztorok és szőlőtermelők

A vidéket csak a Közép-bronz korban foglalták el Kr. e. 1900 körül. A városok és a falvak majdnem mind a keleti lejtőkön, vagy a magaslatokon épültek. Így tudják felfogni a téli esőt, hogy aztán ciszternákban megőrizték a száraz hónapokra. Júda sivatagja barátságtalan. Egy észak-déli főút megy Jeruzsálemből Beer Sebába vagy Aradba Hebronon át, és a keresztező utak mennek a Sefelától Hebron, Betlehem vagy Jeruzsálem felé, majd lemennek keletre a Holt tenger felé En-Gedi-be, vagy Jerikóba. Az ókorban nagyon sok magaslatot erdők borítottak. Ezek közül most egyeseket újra beültettek. Júdea gazdagságát a nyáj, a kecske tenyésztése adja. Ezt bizonyítják a pátriárkák, akik Hebron körül tanyáztak, a fiatal pásztor Dávid, aki Betlehemből élt, a gazdag állattenyésztő Nábál Kármelből (1Sám 25), valamint a pásztorok, akik karácsonykor jönnek Jézus jászolához. Júdea szőlői mindig híresek voltak: Eskol északra van Hebrontól, Mózes ide küldte a kémeket, akik hatalmas szőlőfürtöket hoztak (Szám 13,23). Ezen a vidéken mindenütt lehet szőlőket, szőlőlugasokat látni.

Hebronból Jeruzsálembe

A vidéket különböző klánok és törzsek népesítették be: Efrat, Simeon, Lévi, Kálebiták, Keniták és Jerahmeel. Ezek a csoportok itt éltek, és tőlük kapták az egyes vidékek nevüket, s közös ősük Júda lett. Júda törzse egy ősi város, Hebron körül élt. A hagyomány állítja, hogy Ábrahám nem messze ettől a várostól ültette fel sátrát Mambre szent helye közelében. Itt fogadta egyik napon a három titokzatos vendéget (Ter 18,1). Ő ezt a magaslatot választotta, és elvált unokaöcsétől Lóttól, aki Szodoma síkságán maradt (Ter 13,18). A mai Hebron egy más szent hely körül fejlődött ki, amelyet zsidók, keresztények és mohamedánok egyaránt tisztelnek: a pátriárkák sírja, amelyet Makpelának neveznek. Ez volt az első terület az Ígéret földjén, amelyet Ábrahám vásárolt, hogy eltemesse feleségét Sárát, és később ő maga is ide temetkezett.

Júdea hegyvidéke főképpen Dávid történetének keretét adja. Hebronban kiáltották ki királlyá először Júda törzse felett (2Sám 2,4), majd később egész Izrael királya lett (2Sám 5,3). Egy népi elbeszélés elmondja, hogy előbb Sámuel kente királlyá Betlehemből szülővárosában (1Sám 16). Máté és Lukács evangéliuma szerint Jézus, ámbár a galileai Názáret lakója volt, Betlehemből született. Néhány más város is ismert a történelemből: Gábaon és szentélye,

amelyet Sámuel és Salamon látogatott és itt volt Salamon csodás álma, Gíbea Saul szálláshelye, Tekoa Ámosz próféta hazája Anatót pedig Jeremiásé.

Jeruzsálemet Dávid választotta fővárosának és ez elhomályosította a vidék többi városát. A fiatal király elfoglalta Jeruzsálemet a jebuziták városát, de nem rombolta le. Személyes tulajdona lett és így is nevezték: Dávid városa. Jeruzsálemet könnyű volt megvédeni, s volt egy állandó forrása, a Gíhon. Az északi ország megalakulása után Salamon és utódai Jeruzsálemben uralkodtak. Júda fővárosa temploma miatt a mai napig Izrael népének központja maradt és Júdea vidéke adta nevét a zsidóknak és a judaizmusnak.

A város, amit maga Isten választott ki

Júda törzse a többiek után alakult, s magába olvasztotta az idegen törzseket is. Isten ebből a törzsből választotta ki Dávidot, azt az embert, aki össze tudta gyűjteni a törzseket és végérvényes központot adott nekik, Jeruzsálemet.

Jeruzsálem már a Kr. e. 4. évezredben is létezett. Nincsenek természetes adottságai, egy hegyen helyezkedik el, a hegyek útjától félre esik, nincs jó földje, partvidéke, vagy különös gazdagsága. Történelme során 17 ostromot állott ki, de mindezek nem tudták letörölni a térképről. Zsidók, keresztények, muzulmánok ragaszkodnak hozzá, mindegyik a maga módján a maga hite szerint. Megmarad a bibliai kinyilatkoztatás egyik legkonkrétabb jelének: az a város, ahol az egyetlen Isten hív minden hívőt, hogy testvérnek ismerjék el egymást.

Az evangéliumok kiemelik, hogy Jézus ide jött önként, hogy szembenézzen a zsidó hatóságokkal. A Golgota városa a feltámadás és a pünkösdi városa is. Itt kezdődött a misszió: tanúim lesztek Jeruzsálemben, egész Júdeában és Szamariában egészen a föld végső határáig (Csel 1,8).

Ehhez a vidékhez fűződő főbb bibliai szövegek:

Ábrahám Hebronban fogadja a három látogatót (Ter 18) – megvásárolja a Makpela barlangot, hogy eltemethesse Sárát (Ter 23) – Betlehemben keni királlyá Sámuel Dávidot (1Sám 16) – Dávid elfoglalja Jeruzsálemet (2Sám 5,1-12) – a Kármelen Dávid találkozik Abigaillal és feleségül veszi (1Sám 25) – Salamon álma Gábaonban (1Kir 3,4-15) – Rút és Boóz Betlehemben (Rút 1-4). – az Újszövetségben: Jézus születése Betlehemben (Lk 2,1-20) – Jézus bemutatása a jeruzsálemi templomban (Lk 2,41-50) – Jézus bevonulása Jeruzsálembé (Mt 21,1-11) – a kereskedők kiűzése a templomból (Mt 21,12-17) – Jézus szenvedése (Jn 18-19).

Negev

Kietlen, vörös sziklás föld

A héber „negeb” szó szárazat jelent és egyben Izrael legdélibb részének a neve. A csapadék évente északon 300 mm, délre 100 mm-re csökken. Ámbár a Negev elhagyatott, sziklás, mégis hosszú története van. A harmadkorban az arab földterület mintegy 100 km-rel előhaladt észak felé, kelet felé a Vörös tenger, a Holt tenger és Jordán törése felé csúszott. Ez a jelenség hatalmas gyűrődést okozott nyugatra, amely a Negev felületének mai formáját megmagyarázza. A Negev-ben ezek a gyűrődések intenzív eróziót okoztak és ástak, mint azt a Maktes Ramon (Maktes szurdok, amely 7 km széles és 35 km hosszú és 500 m mély), vagy Haggadól mutatja. Ezek a földmozgások felemelték a vörös homokkő mély ágyait, amely láthatóvá lett az Araba hosszában a Sínain.

A Negev felkelti a geológusok érdeklődését, mert nem volt száraz és lakatlan föld azok számára, akik itt megtelepedtek és kultúrát teremtettek. Az archeológusok által kimutatott nyomok, amelyek a Kr. e. 2. évezredig mennek vissza, föltételezik, hogy a vidék akkor még csapadékosabb volt. Júdea déli részén a királyság korában a Biblia több várost sorol fel, amelyek eltűntek. Azon túl, ahol víz található, a Negev egy nagy hegyes steppe és egyre inkább száraz dél felé. Keletre az Araba többé kevésbé kivétel: összegyűjti a hegyek vizeit, és ezekből, mint megmaradó kutakból tud táplálkozni.

Állattenyésztők, földművesek és beduinok

A bibliai korban a Negev területén olyan törzsek éltek, mint Káleb, Jerachmeel, a keniták (Kain ősei, a keretiek. Júda azért lett jelentős törzs, mert ezeket magába tudta olvasztani. Júdea lakóinak nagyon sokszor kellett védekezni a Negev-ből jövő rablók ellen. Ezek közé tartoztak az amalekiták, vagy a madianiták. Egyedül a Negev északi részén voltak igazi városok, közel a megművelhető területekhez. A leghíresebb Beer Seba, amelynek nevét a Teremtés könyve kétszeresen magyarázza: Beer jelentése kút, a Seba jelenthet esküt és hetet egyaránt (Ter 21,22). Keletre található Arad, amely jelentős város volt a Kr. e. 2900 és 2700 közti időben és nyugatra Gerár.

A városoktól délre, a sivatag csapásain a beduinok éltek, és vándoroltak egyik kúttól a másikig és legeltették nyájaikat, kecskéiket, mint a pátriárkák is tették, féltékenyen védtek legelőiket és a vizeket (Ter 26,15). A kivonulás után a törzsekre ez az életmód várt Kádes Barnea és az Araba völgye között mintegy 40 éven át. Ez a vidék búvóhely volt a menekültek és üldözöttek számára, akik itt könnyen el tudtak rejtőzni. Ezt tette Dávid és csapata is, akit Saul katonái üldöztek (1Sám 23,14).

Dávidtól a nabateusokig

Dávid történetében nagyon sokszor szerepel a Negev. Ide menekült még Saul halála előtt. Itt győzte le az amalekitákat és más rablókat (1Sám 27,8), hogy biztosítsa Júda törzsének nyugalma, amely a maga királyává választotta őt Hebronban. Dávid erődítményeket épített azokon a helyeken, ahol víz volt, s így tudta ellenőrizni az ország déli részét. Kádes Barnea oázisban épült, az Araba fölött volt Támár. Az Arabán lévő helyzete megengedte Júdának, hogy szembeszálljon Edommal a karaván utak ellenőrzésével kapcsolatban, akik a Vörös tengertől hozták Arábia termékeit. Beer Seba városa, amelyet a királyság elején alapítottak, ellenőrizte Júda egész déli részét. Ezért foglalták el többször is, és építették újjá. A fogság után elveszítette jelentőségét. A mai város a régítől néhány km-re délebbre van. A keresztény

korszak előtt a Negev-ben több város volt: Avdat (Oboda), Mamsit, Sivta (Szobota), Haluca, Nizzana. Ezek voltak a pihenő helyei és raktárai a nabateus karavánoknak, ők tartották kézben a kereskedelmet Arábia és a Földközi tenger partvidéke között Gázán át, vagy Szíriával Petrán keresztül. Amikor a római birodalom megszüntette királyságukat Kr. u. 106-ban, a nabateusok a földművelés, a szőlőtermesztés és állattenyésztés felé fordultak. Sivatagi tapasztalataik megtanították őket arra, hogyan lehet összegyűjteni az esővizet ciszterna rendszerekbe és a kevés vízzel (évi 100 mm) is tudtak mezőgazdaságot teremteni. Virágzó városaikban a bizánci időben nagyon sok templom, szőlőprés, üregek a bor számára, vagy más épületek bizonyítják a virágzó kultúrát.

A sivatag két arca

Északról érkező dombok alacsonyabbra szállnak, és a Negev úgy tűnik, mint egy mérhetetlen száraz fennsík. Beer Seba alatt újra kezdődnek ezek minden vegetáció nélkül. A sok vízfolyás a néhány téli zápor kivételével mindig száraz. A Negev egy sivatag kezdete, amely azután folytatódik az egész Sínai félszigeten. Ez a nagy és félelmetes sivatag, amelyet mérges kígyók és skorpiók népesítenek be, ez a szomjúság földje, ahol nem lehet vizet találni (MTörv 7,15).

Izrael sohasem felejtette el a kivonulás tapasztalatát, amikor az egészen új szabadságot próbára tette egy kemény élet, amely teljesen ki volt szolgáltatva a víznek és a mindennapi élelemnek. Ezért a sivatag Izrael számára kettős arculatot örzött. Az egyik pozitív, amikor Isten a szövetség tavaszát teremtette meg számára „ifjúsága idejét”, amint Jeremiás írja: követtél a sivatagban egy terméketlen földön (Jer 2,2).

A másik ezzel ellentétben, a sivatag a lázadásnak az ideje és emléke: „ne keményítsétek meg szíveteket, mint Meribánál Massa napján a pusztában, ahol atyáitok megkísértettek engem... (Zsolt 95,8-9). A szövetség követelménye összehasonlítható a sivatagban lévő kétes élethez, ahol az ember szíve-mélye megnyilatkozik. A sivatagban lévő kutak, amelyek felé az ember halad, mutatják, hogy az élet egy állandó csoda. Mindenki jól tudja, hogy a törzs szolidaritása ugyanúgy szükséges számára, mint a kenyér és a víz. Ezen kívül a csend is kötelez, hogy a lényegeset meghalljuk. A sivatagban az ember élete Isten kezében van. Maga Jézus is meg akarta szerezni ezt a tapasztalatot: sivatagban való tartózkodása során hűsége lett próbának alávetve és azt mutatta meg, hogy ő a Fiú.

Ehhez a vidékhez fűződő főbb bibliai szövegek:

Gerárban Sára Ábrahám nővérének adja ki magát (Ter 20) – Beer Sebában Ábrahám szövetséget köt Abimelekkal (Ter 21,22-34) – Párán pusztájából indulnak el a kémek (Szám 13) – Beer Seba mellett Dávid legyőzi az amalekitákat (1Sám 30) – Beer Sebától délre indul el Illés a Hóreb hegyére (1Kir 19,1-18).

* * *

Bejártuk a Szentföld főbb tájait. Ennek a földnek változatossága és szépsége mindenkit megragad. Az egész terület olyan szép és kedves, hogy azt gondolhatnánk, valami nagy művész keze alkotta. A síkságok játéka, a hegyek vonulatai, a fénynek és árnyéknak a harmóniáját nyújtják. A kék ég alatt a színek minden skálája megtalálható: a szőlők pirossága, a gyümölcsök gyengéd zöldje, az árpaföldek sápadt szőkecséje, a sivatag okker vöröse és itt-ott a ciprusok csoportja fekete hangsúlyt ad mindehhez.

Ez a föld a Biblia „díszlete”. Milyen szép és kedves ez az Izraelnek adott föld. Nem csodálkozhatunk azon, hogy Izrael fiai forrón ragaszkodtak hozzá, és nem hagyták el. Amikor pedig a száműzetés miatt el kellett hagyniuk, milyen honvágy élt utána (Zsolt 42,7).

Ennek a földnek a szeretete ugyanis sokkal több volt számukra, mint egy hazának a szeretete: jele volt ez Isten örök hűségének népe iránt.

Szűz Mária a Sion hegyén Jézus feltámadása után

Jeruzsálem látképéhez hozzátartozik Mária elszenderülésének emlékére épült templom a „Dormitio temploma”, amely a város nyugati dombján a Sionon épült. Az ősi Sion, Dávid városa a keleti dombon volt. A Kr. u. 4. századtól kezdve Jeruzsálem nyugati dombját nevezik Sion hegyének. Az első zsidó felkelés leverése után (Kr. u. 70) Jeruzsálem elpusztult. A keresztények a nyugati dombon telepedtek le, ahol az utolsó vacsora terme, a Cenákulum található. Erre a helyre alkalmazták Izajás jóvendölését: „Sionról jön a törvény” (Iz 2,3). A Cenákulum dombját azonosították a bibliai Sion hegyében. A Cenákulum helyén kis templomot építettek a keresztények, a 4. században pedig nagy bazilikát emeltek az eredeti szentély oldalán, amelyet Szent Sion templomának neveztek el. Ezt a templomot „minden templom anyját” a perzsák 614-ben felgyújtották, és kapuja előtt sok ezer keresztényt öltek meg. A keresztiesek építették fel a háromhajós bazilikát, s az északi hajót a Szent Szűz elszenderülésének szentelték. A keresztiesek távozása után a 14. századra a bazilika teljesen elpusztult rommá lett. A hely így maradt 1898-ig, amikor a szultán II. Vilmos német császárnak ajándékozta. Ő a német katolikusoknak adta. A Német Szentföldi Egyesület emelte a mai fényes templomot és melléje a kolostort az ácheni székesegyház mintájára. A Dormitio templomát 1906-ban szentelték fel, és a beuroni bencések védelme alá helyezték.

A hagyomány szerint itt volt Mária lakóhelye Jézus feltámadása után és ezen a helyen fejezte be földi életét. Ezért nevezik „Dormitio” (Mária elszenderülése) templomának. Azt szeretnénk megvizsgálni jelen írásunkban, hogy ez a népszerű hagyomány hitelre méltó-e. Az archeológia és irodalmi emlékek segítségével tesszük ezt.

Az archeológia eredményei

A Német Szentföldi Egyesület 1898-ban megkapta azt a területet, amelyet a hagyomány Mária elszenderülése helyének tartott (Koimeszisz tész Theotokou). A templom építése előtt ásásokat végeztek. Ezek kimutatták, hogy a mai templom alatt vannak a „Hágia Sion” (Szent Sion) bizánci templom alapjai. A galliai Arkulf püspök zarándok-leírásából tudjuk (670), hogy a nagy bazilika észak-nyugati sarkában tisztelték azt a helyet, ahol Mária befejezte földi életét. Temetkezési helyét viszont a Jozafát völgyében, a Getszemáni mellett találjuk.

A Sionon végzett ásások (H. Renard, M. Gisler és L. H. Vincent) 90 évvel ezelőtt, az akkori archeológiai módszerek szerint, nem mutattak ki olyan környezetet, amely a tisztelet jelét mutatta volna (mint pl. Szent Péter házánál Kafarnaumban). A régi bazilika romjait századok során kőbányának használták, és elhordták.

Mégis voltak jelzések, hogy ezt a zónát tisztelettel vették körül. Megállapítható, hogy a Mária házának vélt helyet régi keresztény sírok vették körül. Ez tipikus jellegzetessége a bizánci időnek, amikor szerették halottaikat szent helyek közelébe temetni (pl. Betlehemben, Getszemániban, a Szent Sírnál).

Újabb ásások voltak 1984-ben. A ferencesek a Dormitio előtti kis kertet szereztek meg, hogy ott építsenek egy helyiséget a bencés apátságához csatolva. Az érvényes jeruzsálemi törvény szerint az ásítás a szikláig hatolt le egy izraeli archeológus jelenlétében. Az ásítások a „Santa Maria in Sion” középkori templom alapjait és a bizánci „Hágia Sion” átriumának mozaikjait tárták fel.

Az ásítások legérdekesebb leletei a mélyebb rétegből kerültek elő, a Kr. e. 1. és Kr. u. 1. századból, vagyis Jeruzsálem pusztulása (Kr. u. 70) előtti időből, az őskeresztény korszak előtti Sion hegyéről. A Mária elszenderülése házának feltételezett helyétől nyugatra 20 méterrel, 4 méter mélyen előkerült egy kis utca, amely északról dél felé vezetett. Ennek az utcának

mindkét oldalán nagyon egyszerűen épített házak maradványai kerültek elő. A lakások nem megmunkált kövekből készültek, és nagyon szegény megjelenésű házak.

Az egyik ilyen házban a keleti oldalon találtak egy érdekes rituális fürdőt, a „mikvé”-t. Ezek a rituális fürdők ma jól ismertek mindenütt a régi héber házakban, a második templom időszakából. Az ásatás ezen dokumentumai, ennek a századnak elején bizonyítják, hogy más hasonló rituális fürdők is kerültek elő még közelebb Mária házának helyéhez, de akkoriban nem ismerték fel ezeket. Ennek a zónának a fürdői (mikveh) nagyon kicsinyek azokhoz képest, amelyeket délebbre találtak az Esszénus kapu közelében. Feltételezik, hogy itt létezett egy olyan közösség, mint Kumránban.

Ezek a nagy és jól megmunkált rituális fürdők egy közösség fürdői voltak, talán az esszénusoké, míg a kisebb rituális fürdők a Dormitio területén valószínűleg magánhasználatra készültek, és azt jelzik, hogy itt szegény, de nagyon hagyomány-tisztelő zsidók laktak. Az őskeresztény közösség tagjai kétségtelenül ebből a szegény rétegből kerültek ki.

A „Transitus Mariae” apokrif irat elbeszéli, hogy amikor Mária megtudta halálának napját, előbb megfürdött.

A Sionon lévő építményeket mind lerombolták Titusz katonái Kr. u. 70-ben. Az előbb említett fürdő lépcsőjén pénzermét találtak, amely a zsidó felkelés második évéből, Kr. u. 67/68-ból való. Az archeológiai rétegek a feldúlt házak tégláiból álltak. A Cenákulum – az utolsó vacsora terme – is erre a sorsra jutott, amely a keresztény közösség első összejöveteli helye volt. A régi dokumentumok, valamint az archeológiai leletek megerősítik azt a feltételezést, hogy ezt a zsidó-keresztény központot, mint zsinagógát helyreállították, amikor a Pellába menekült keresztények Kr. u. 75 körül visszatértek Jeruzsálembe. Ez a zsinagóga marad meg máig az ún. „Dávid sírja” formájában. J. Pinkerfeld zsidó régész kutatta át az utolsó vacsora termeként számon tartott helyiség alatt azt a részt, amelyet Dávid sírjaként tisztelnek.

Irodalmi emlékek tanúsága

Az archeológia mellett az irodalmi emlékek is szólnak Mária lakóhelyéről a Sionon. Damaszkuszi Szent János a Szent Szabbasz kolostor szerzetese, aki Kr. u. 700 körül élt, egyik beszédében Mária mennybevitelének ünnepén részletesen elmondja a jeruzsálemi hagyományt. „Isten Anyjának, Fia feltámadása után a Sionon – amely a világ minden templomának anyja – volt a szálláshelye. Ott egy ágyon halt meg a Szűz.” Nagyon szép kép: a Szent Sion minden templom anyja volt Máriának, Isten Anyjának tartózkodási helye.

Damaszkuszi Szent János tanúságánál már egy századdal korábban (634 után) két jeruzsálemi pátriárka, Szent Modesztusz és Szophroniosz úgy említik Siont, mint a Szent Szűz elszenderülésének helyét, a Getszemánit pedig mint temetésének helyét. Ezek az első tanúságok. Az arab invázió előtt nincs biztos híradásunk a Dormitio helyéről a Sionon, csak a Cenákulumról szólnak az emlékek.

Furcsa, de jelentős Szalamiszi Szent Epifániosz megjegyzése (315-403). Palesztinából származott, ezért jó ismerője a helyi hagyományoknak. Eleutheropoliszban született, itt kolostort alapított, és ebben élt harminc éven át. Ciprus püspökei 367-ben választották meg Szalamisz metropolitájává. Ő mondja, hogy a Szentírás nem szól semmit Mária haláláról. Úgy látszik azonban, hogy ő tudja, hogy Mária bizonyos ideig János apostollal élt, de nem követte őt, amikor az eltávozott Jeruzsálemből. Epifániosz azt mondja, hogy lehetne találni adatokat Mária életéről és haláláról, de nem akarja ezt elmondani. „Nem merészelek erről a témáról beszélni, megvan a magam véleménye, amelyet megtartok magamnak.” A kérdés az, miért beszél így. Ő a ciprusi Szalamisz püspöke úgy ismert, mint az ortodoxia védelmezője, nagyon érzékeny volt azokra a vádakra, amelyek a zsidó keresztényekre vonatkoztak. Talán ebben az időben Mária sírja a Getszemániban és a Sion hegye még a zsidó-keresztények kezében voltak és Epifániosz nem akarta ezt napvilágra hozni.

A „Transitus Beatae Virginis”

Mária haláláról és temetéséről beszél egy másik nagyon régi dokumentum, amely eredetileg a názáreti zsinagóga liturgiájának a gyümölcse. Úgy ismeretes, mint „Transitus Beatae Virginis”. Ez az apokrif irat beszél arról, hogy Jézus megjelent Máriának angyal formában és hírül adta neki, hogy három nap múlva elhagyja ezt a világot. Arimateai József megtudta ezt, és figyelmeztette a rokonokat és a híveket. Mária, aki vágyakozva várta Fia érkezését, készült is erre, fürdőt vett és úgy öltözött fel, mint egy királynő, aki ágyán pihen. Összegyűltek körülötte az apostolok és a rokonok. Jézus meg is érkezett ragyogó fényben és a mennybe vitte Mária lelkét. A testet három szűz megmosta és felöltöztette. Temetési menet alakult ki a Sionról a Getszemánihoz. Ezután egy furcsa incidens következett, amely nagyon sokszor szerepel a Dormitio ikonjain: egy zsidó pap megállította a menetet és a földre akarta dobni Mária testét a koporsóból, de keze megbénult és a koporsóhoz tapadt. Az esettől megrémülve kérte az apostolokat, hogy segítsenek rajta. Az apostolok imájára tudta csak elmozdítani a kezét, majd megcsókolta Mária lábát, és megtért. Mária testét a Getszemániában temették el a temető belső részébe.

Ebből a „Transitus”-ból, amely eredetileg a jeruzsálemi zsidó-keresztények liturgikus szövege lehetett, különböző fordítások maradtak fenn. B. Bagatti ferences régész állítja, hogy főképpen a Vatikáni kódex 1892. számú változata őrzött meg sok elemet az eredeti szövegből. Véleménye szerint egy másolatot Szárdeszi Melito vihetett el Jeruzsálemből Kis Ázsiába (ő a második század közepén látogatott el a Szentföldre).

A „Transitus” szövege tele van szimbólumokkal és zsidó-keresztény fogalmakkal, mint Jézus angyal formában, a kozmikus lépcső, a titkok kinyilvánítása stb. Ez olyan nyelv, amelyet a Niceai zsinat előtt (325) használtak, később viszont a görög filozófia befolyására úgy tekintettek, mint eretnek fogalmakat.

Mindezekből látjuk, hogy az archeológia és az irodalmi források megerősítik, hogy az a hagyomány, amelyet világosan kifejez Damaszkuszi Szent János, jól megalapozott. E szerint Mária Krisztus feltámadása után a Sionon élt és ott halt meg. Ez a jeruzsálemi hagyomány valószínűleg az ősegyház történetéből való. Mária a Sionon volt azon a napon, amikor az Egyház megszületett. Az Apostolok cselekedetei szerint Jézus mennybemenetel után az apostolok visszatértek az Olajfák hegyéről Jeruzsálembé, s amikor beértek, felmentek a felső terembe (hüperon), ahol időzni szoktak (Csel 1,13).

Ez a 120 első hívő két csoportra osztható: az egyik a tizenegy, a tanítványok és az asszonyok, a másik pedig Jézus családjának tagjai, Anyja és testvérei (Csel 1,14). Mindezekre leszállott a Szentlélek. Mária tehát ott van az Egyház kezdeténél.

Mária rokonsága Jeruzsálemben

Szent István vértanúsága és az utána kitört üldözés miatt a hívek elszéledtek. A hellenista diákonosok és az apostolok hirdették az evangéliumot a szamaritánusok és a pogányok között. I. Heródes Agrippa üldözni kezdte Jézus híveit (Kr. u. 42). Ekkor Péter is eltávozott Jeruzsálemből, és ott hagyta Jakabot, Jézus testvérét. A körülmetélésből való Egyház így Dávid családjának egyik leszármazottjára lett bízva.

Ki az „Úr testvére”, akit így nevez Pál a Galatákhöz írt levelében (Gal 1,19)? A „testvér” fogalom egészen más a keletiekénél mint a nyugatiaknál. A keleti egyház kivétel nélkül úgy tekint Jakabot, mint József egyik fiát, aki első házasságából született. Ez a hagyomány az apokrif Jakab ősevangéliumra támaszkodik. Eszerint Mária második felesége volt Józsefnek, aki özvegy lett. József lett Mária öre és Jézus nevelője, Mária pedig József gyermekeinek nevelője, akik Jézussal együtt nőttek fel. Nisszai Szent Gergely azt mondja, hogy Jakab és

Yosszi Máriát „mammá”-nak hívták és ő adta Jakabnak a „kis” melléknevet (mikrosz). Így maradt fenn Márk evangéliumában (15,40). A nyugati egyház hagyománya viszont Szent Jeromos tekintélyére alapoz, amelyet kifejt Helvídiusszal való vitájában. Szerinte Jakab és a többi testvérek nem voltak mások, mint Jézus unokatestvérei. Ez a különböző hagyomány nem érinti a hit alapjait. Egy más ponton viszont a keleti hagyományt, hogy Jakab, az Úr testvére, nem volt a tizenkettő tagja, ma a nyugati kutatás is vallja. Jakab inkább a nagy názáreti család feje lehetett. Ezért nem szabad összekeverni Alfeus fiával (Mk 3,18), aki a tizenkettő névsorában szerepel. Ez mindig meggyőződése volt a régi egyházatyáknak és jó lenne ez a javítás a szentek kalendáriumában is.

Az Apostolok cselekedeteinek tanúsága

Szalamiszi Epifániosz könyveiben gazdag jelzések vannak az ősegyházzal. Ott találjuk a következőket is: „a három” (hoi treisz), azaz Jakab és János Zebedeus fiai és Jakab az Úr testvére, különleges életformát követtek (politeia): nem nősültek meg, fehér lenruhát viseltek, és aszketikus életet éltek. Életmódjuk nagyon hasonló az esszéus szerzetesekéhez, akiknek – a leletek szerint – a Sionon volt a kolostoruk közel a Cenákulumhoz. Ha ez így van, akkor állíthatjuk, hogy Jakab, az Úr testvére és János Zebedeus fia (az idősebb Jakabot I. Heródesz Agrippa lefejeztette) együtt éltek a Sionon. Az első Jézus családjából való volt, a másik, a szeretett tanítvány, ott maradt Máriával Jézus akarata szerint (Jn 19,25-27), és ebből is következik, hogy Mária lakóhelye is a Sionon volt.

A „Transitus Mariae” minden változatában megtalálható az a híradás, hogy Máriát körülvették az apostolok halála napján. Ennek történeti magyarázata is lehet. Az elbeszélés, amely ezt az összejövételt az apostolok részéről váratlanul és csodálatosnak állítja, túlságosan a képzelet szüleményének látszik, valójában hitelt érdemel. Az Apostolok cselekedeteiből tudjuk, hogy az apostolok közül többen összejöttek Jeruzsálemben, hogy döntsenek a Pál és Barnabás általi módszerről az igehirdetésben (Csel 15,1-34). Ezt az összejövételt nevezzük „apostoli zsinatnak”, ami Kr. u. 50 körül volt. Péter kifejezetten jelen volt, Jánost ugyan nem említi az Csel, de Pál állítja a Galatákhoz írt levelében, ahol elmondja, hogy találkozott Jakabbal, Kéfással és Jánossal, a három „oszloppal”, akik kezet adtak neki és Barnabásnak barátságuk jeléül (Gal 2,9). Jakab arra kérte őket, hogy legyen gondjuk a közösség szegényeire (Gal 2,10). A feltárt szegényes lakások, amelyeket a Sionon találtak, valamint a Kr. u. 47-48 közötti éhínség megerősítik a gyűjtés szükségességét, amelyet Pál annyira szorgalmazott a jeruzsálemi közösség számára.

Lehetséges, hogy Mária halála a Sionon az apostoli zsinat idején történhetett. Kr. u. 50 körül Mária 70-75 éves lehetett. János apostol később hagyta el Jeruzsálemet, és ment Efezusba. Teljesen valószínűtlen, hogy a Szent Szűz ebben a korban képes lett volna követni Jánost Efezusba, ebbe a pogány városba, hogy ott haljon meg egyedül, távol rokonaitól. Mária efezusi tartózkodásának semmi történeti alapja sincs, mindössze egy századra tekint vissza, s Emmerich Katalin látomására alapozzák.

Jakab és a jeruzsálemi egyház

Kr. u. 62-ben Jakabot is megölték. A zsidók is tisztelték Jakabot, és „igaznak” (caddik) nevezték a Tóra iránti hűsége és aszketikus jámborsága miatt. Josephus Flavius is beszámol Jakab haláláról a „Zsidó régiségek”-ben. Ugyancsak megemlíti a legrégebb zsidó-keresztény író, Hegezipposz is, aki az apostolok korszaka után élt. Leírja azt a zavargást is, amely Jakab halála után kitört a közösségben. Amit Hegezipposz megörökít Jakab utódjának megválasztásáról, fényt vet a jeruzsálemi zsidó-keresztény közösség összetételéről és szervezetéről is (vö.: Ókeresztény írók IV. Euzébiosz egyháztörténete 176-177. o.).

Két csoport alakult ki Jakab utódjának megválasztásakor: a még élő tanítványok csoportja, és Jézus rokonai. Ez az állítás aláhúzza az Úr rokonainak jelentős szerepét a Sionon lévő zsidó-keresztény egyház szervezetében. Ezeket nevezték „diszpozínoik”-nak, az Úr nemzetségének. Jakab utódját ezek közül választották: Simont, Bar Kleofát (Simeont, Kleofás fiát), Jézus unokatestvérét. Kleofás apja testvére volt a Názáreti Józsefnek, Jézus nevelőapjának.

A másik jelölt a püspökségre Thebutisz volt. Mivel őt nem választották meg, szakadást idézett elő a közösségben. Valószínűleg ez a Thebutisz áll az ebioniták eretneksége kezdeténél. Zsidó mentalitás szerint ők nem fogadták el Jézus istenségét. Azt állították, hogy Jézus adoptált Fia lett Istennek a Jordánban való megkeresztelésekor. Az ebioniták tagadták Mária szüzességét is, s állították, hogy Jézus József és Mária természetes gyermeke volt.

Elképzelhető, hogy valami igaz nyom van a „Transitus Mariae” leírásában arról a papról, aki megállította a Mária koporsóját vivő embereket: az ebioniták csoportjának ellenállása lehetett ez Jézus szüzi fogantatásának tana ellen. Már Mária idejében is lehettek keresztény zsidók között ebionita szellemű csoportok, akik nem tudták elfogadni Mária tanúságát ebben a kérdésben. Így lesz érthető az öreg Simeon jövendölése, amiket a templomban mondott Máriának Jézus bemutatásakor: a te lelkedet is tör járja át (Lk 2,35). Mária is az ellentmondás jele volt, mint Jézus.

Vannak szentírásmagyarázók, akik szerint Lukács evangéliumában van már bizonyos utalás az ebioniták tanítása ellen. Lukács evangéliumában látjuk, hogy ő nem ismerte jól Galileát. Ugyanakkor pontos ismeretei vannak Jeruzsálemmel és környékével kapcsolatban. Úgy látszik, hogy Lukács személyesen meglátogatta Jeruzsálemet. A prólógusban azt állítja, hogy azok elbeszélése alapján írta evangéliumát, akik kezdet óta szemtanúi és szolgálói voltak az igének (Lk 1,1-2). Mivel Lukács szemtanúkat keresett, találhatott és talált is Kr. u. 75 körül Jeruzsálemben Jézus családtagjai, többek között Simeon, Kleofás fia körében is ilyeneket. Úgy látszik, hogy a 3. evangélium szerzője az első két fejezetében egy zsidó nyelven írt haggadát használt fel, amelynek szerzője az Úr környezetéből való volt. Csak ebben a környezetben lehettek ismertek Jézus gyermekségének elbeszélései. Hasonló események valószínűleg ismeretlenek maradtak Márknak, Pálnak és más apostolnak is. Jelentős személytől először azt mondják el, ami vele történt, amit mondott és hogyan halt meg, s csak később érdeklődnek születéséről és fiatalságáról. S ki lehetett ennek a családi hagyománynak legjobb ismerője, ha nem Mária maga. Ha összehasonlítjuk Lukács és Máté evangéliumának gyermekség-elbeszélését, észrevevesszük, hogy Máté egészen más forrásokat használt, mint Lukács. De mindketten megegyeznek a lényeges pontokban: Jézus szüzi születése és születési helye Betlehemben.

Vannak, akik azt gondolják, hogy Máté evangéliumában a Józsefhez tartozó, Lukácsnál pedig a Máriához tartozó hagyományról van szó.

Összefoglalás

A történeti, archeológia és irodalmi tanúságok alapján el tudjuk képzelni Mária életét Jézus feltámadása után. Valószínű, hogy Mária János apostollal élt. Szomszédai voltak Jakab „a kicsi” és más rokonai Dávid házából, akik Názáretből jöttek. Lakásaikat is el tudjuk képzelni: nagyon egyszerűek voltak, mint más szegény emberé a fővárosban. Mellettük volt a Cenákulum, ahol Mária összegyűjtött másokat is imádságra és „kenyérzségésre”, az Eucharisziára. Gyakran látogatták a templomot, főképpen szombatokon. Folyamatosan vált a vasárnap „az Úr napjává”. Az esszénusok, a szomszédok is, nagy tiszteletben tartották a hét első napját, mint a teremtésnek, a fény és sötétség szétválasztásának napját.

Egész biztos, hogy Mária megtartotta a zsidó ünnepeket: a Kippúr napját szigorú böjttel, a sátoros ünnepet, a pünkösdöt és főképpen a húsvétot. A Szent Szerda volt az esszénusok normális húsvétja, de a keresztény közösség böjtölt, mert ezen a napon vétetett el tőlük Jézus, a vőlegény. Pénteken is böjtöltek, mert az Üdvözítőt ezen a napon feszítették keresztre.

Szombatról vasárnap virradón megemlékeztek a feltámadásról. Ezen a „vigíliák vigíliáján” várták az Úr eljövetelét, a parúziát.

Mária a Sionon visszavonultan, mintegy rejtetten élt, mint a család anyja. Az emberek érezték jelenlétét, a közösség érezte lelki befolyását, amely kiáradt belőle. Jakab és a többi apostol elfogadta döntéseit az egyház terjedésével kapcsolatban. Mária örömmel látta terjedését, de osztozott az üldözések napjainak szorongásaiban is.

Olyan asszony volt, aki sokat gondolkodott és elmélkedett. Lukács ezt többször is megemlíti: Mária pedig megjegyezte mindezeket a dolgokat, és elgondolkodott rajtuk szívében (2,19.51). Amit Lukács evangéliumában olvashatunk, azok Mária elmélkedéseinek emlékei, amelyeket Fia feltámadásának fényében élt át. Ezek az emlékek először csak a családi környezetben voltak ismertek és később összegyűjtve zsidó haggada formában jegyezték le őket. Lukács azután beillesztette ezeket evangéliumába a Sion egyházában használt énekekkel (Benedictus, Magnificat, Nunc dimittis) együtt.

Mária a Sionon valóban anyja volt a születő Egyháznak és szíve az ősegyháznak. A Sion a kereszténység bölcsője lett. Mária úgy maradt Krisztus misztikus bölcsője mellett, mint először állt az Isten-ember, Krisztus bölcsője mellett Betlehemben.

Mária-szentélyek a Szentföldön a bizánci korban

Milyen volt a Mária tisztelet a kereszténység nagy virágzása idejében Palesztinában? Erre a kérdésre szeretnénk felelni és felkeressük a bizánci kor Mária szentélyeit.

Ebben a korban nagyszámú zarándok érkezett a Szentföldre, fényes bazilikák épültek, sokasodtak a szerzetes- és remete közösségek, és új liturgikus formák születtek. A Szentföld területe két nagy pusztítás ellenére is, amely a 7. században történt – a pártusoké 614-ben, ez erőszakos és pusztítóbb volt, – a második, amely kevésbé volt erőszakos és pusztító, de nem kevésbé veszélyes, az iszlám térhódítása, a bizánci időszakból igen gazdag tanúságtételt őrzött meg a keresztény életről. Ezek az emlékek egyrészt irodalmi jellegűek, másrészt – ezek vannak többségben – archeológiai bizonyítékok. Ezek segítségével lehet megrajzolni az akkori keresztények mindennapi életét. Meg lehet tudni, hogy mit gondoltak Máriáról az itt lakó palesztinai keresztények, hogyan értelmezték az ő jelenlétét az ő életükben, s mindez hogyan kapcsolódott e föld eredeti apostoli hagyományával.

A kutatás, amely meg tudja világítani ezeket a kéréseket, irodalmi és archeológiai tanúbizonyosságokhoz fordul. Ezek megtalálhatók a Szent Szűznek szentelt szentélyekben. Megjelennek a bizánci bazilikák struktúráiban és a különböző feliratokban, megtaláljuk őket a zarándokok elbeszéléseiben, a palesztinai nevezetes személyiségek életrajzaiban, végül a különböző szentélyek liturgikus cselekményeinek információiban, amelyeket különösképpen is a szent városban Jeruzsálemben ültek meg.

Tudomásul kell venni azt is, hogy nincsenek birtokunkban az összes szükséges dokumentumok. Az archeológiai bizonyítékok egy része még a föld alatt rejtőzik, több ismeretlen kézirat pedig még nem került kiadásra. Ennek ellenére, amit össze lehetett gyűjteni, az mind bizonyítja a Mária szentélyek nagy számát Palesztinában.

A szentélyek bemutatásánál, azok máriás jellegében és az ott végzett liturgiánál, követjük a történeti megbízhatóságból származó rendet, és azt, amit építésük motívuma meghatározott: evangéliumi eseményekre emlékeztető szentélyek, az apokrif iratok által inspirált szentélyek, és a Máriára támaszkodó jámborság tanúságainak szentélyei. E hármas felosztás szerint haladunk végig a Szentföldön és vizsgáljuk meg a Mária-szentélyeket.

Az evangéliumi eseményekre emlékező szentélyek

Kevés evangéliumi epizód található Máriáról, de ezek pontos topográfiai leírásokat tartalmaznak. Ezek közé tartozik az angyali üdvözlettel kapcsolatos galileai Názáret, a júdeai hegyvidéken lévő Ain Karim, amely Mária látogatásával kapcsolatban szerepel, anyai közbenjárására emlékeztet a Kána-i szentély Galileában. Mária jelen volt Fia keresztje mellett a Kálvárián, s Jézus mennybemenetele után egy ideig együtt maradt az apostolokkal „a felső teremben”, valószínűleg a Cenákulumban a Sion hegyén Jeruzsálemben. Ezek az epizódok nem merültek feledésbe a bizánci kor keresztényeinek jámborságában. Ők ugyanis nagyon is érzékenyek voltak az anyagi, geográfiai és topográfiai emlékekre az evangéliumi eseményekkel kapcsolatban. Valóban, minden olyan esemény, amely Mária jelenlétével volt kapcsolatban, gyakran egy szentéllyel és az Isten Anyja iránti tisztelettel folytatódott. Ebből a típusú Mária-szentélyből hatot tudunk azonosítani az archeológiai és irodalmi tanúságok segítségével.

1. Názáret

Ezt a kis helységet Lukács evangéliuma említi (Lk 1,26). A héber „ír” (helység, falu) szót a görög fordítás „polisz”-nak, városnak fordítja. Innen ered a „Názáret városa” kifejezés.

Názáretbe kezdettől fogva népes keresztény közösség élt. Ezek között voltak József és Mária leszármazottai, rokonai. A názáreti keresztények két nemzetségtáblát őriztek Jézusról: Jézus törvény szerinti atyjáról Józsefről, és a Szűzről, mint Dávid leszármazottjáról.

Nagy tiszteletben részesítették Mária házát és azt a házat, amelyben Jézus gyermekségét töltötte szülei mellett. Ámbár ez utóbbit nem őrizték meg az emlékek világos és egyértelmű módon, addig Mária háza, vagy az Angyali üdvözlet háza, nagyon is élő maradt, s maga a ház nagyon korán vált az imádság házává. Bizonyítani lehet, hogy már a 3. században Mária házát és a hozzá csatlakozó barlangot átépítették keresztény zsinagógává. Az 5. században pedig a keresztény zsinagóga helyén bizánci szentély épült. Az új templom miatt az eredeti ház eltűnt, de megmaradt a hozzá csatlakozó barlang, amelyet különösképpen is tiszteltek. A zarándokok feliratai és a különböző könyörgések Máriához megtalálhatók a falakon. Ezek között van az angyal üdvözlete: *khairé Maria*. A másik egy zarándok fohásza, aki leborult Mária szent helyén, és leírta nevét.

El tudjuk képzelni, hogy a zarándokok, akik eljöttek a barlanghoz, ahol az angyal köszöntötte Máriát, utána mentek a templomba és az oszlopok alá odaírták imádságaikat. Világosan látható, hogy a sok felirat, grafitto, hogyan bizonyítja azt, hogy a Máriával kapcsolatos emlékek mennyire segítettek a zarándokokat, hogy Krisztus üdvözítő misztériumára összpontosítsák figyelmüket.

Ezek az emlékek később kiterjedtek a Máriához tartozó emlékekre és magára Názáret környezetére is. A 6. században a Piacenzai ismeretlen zarándok (570) meglátogatta a bazilikát, amelyben Mária háza található, megszemlélte Mária ruháinak maradványait is. Beszélt az ott élő emberekkel, a falu asszonyaival, akik azzal büszkélkedtek, hogy a „Szűz rokonai” és megőrizték nemességüket és szépségüket, amelyet magától Máriától örököltek. Ezek az asszonyok zsidók voltak, de ellentétben a keresztényekkel ellenségesen viselkedő zsidókkal, telve voltak szeretettel (*illae vero omnes sunt charitate plenae*). Egy másik zarándok, később a 7. században, tanúságot tesz más helyekről is, amelyeket megmutattak a zarándokoknak: a forrást, ahonnan Mária a vizet merítette, azt a templomot, amely a zsinagóga helyén épült, és a „fényes barlangot”, ahol az Úr lakott, miután visszatértek Egyiptomból.

Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az Angyali üdvözlet szentélye a zsidó keresztény zsinagóga fölé építve a zarándoklatok központja lett, és a növekvő tisztelet motívuma miatt minden lehetséges Máriával és Jézussal kapcsolatos emlék is ebben a faluban összpontosult.

2. A látogatás – Ain Karim

Szent Lukács evangéliuma nem mondja meg a helység nevét, ahol Erzsébet, Mária rokona lakott, ezért a látogatással kapcsolatos pontos hely információja hiányzik számunkra.

Theodóziosz szerzetes a 6. században (530) adja az első jelzést Erzsébet lakásával kapcsolatban: „az a hely, ahol Szent Erzsébet, János anyja lakott Jeruzsálemtől öt mérföld.” A jeruzsálemi egyház naptára a 7-8. században augusztus 28-át Ain Karim éves ünnepeként jelzi: „Enkarim” faluban Erzsébetre emlékezve. Két forrás szól egy szentélyről, amely Jeruzsálemtől 7,5 km távolságra van. Ez az adat Ain Karimmal, Szent Erzsébet emlékével kapcsolatban, pontos. A 10. századtól kezdve már pontos tanúságok vannak birtokunkban „Zakariás házána” emlékééről és „Mária látogatásáról Erzsébetnél”. A keresztetek kora előtti elemek, amelyeket az Ain Karim-ban lévő Szent János templom őrzött meg jelzik, hogy ez volt a látogatásra emlékező templom.

Az archeológiai emlékek bizonyítják, hogy ez a szentély létezett már a bizánci korban egy másik szentély mellett. Ez a szentély feljebb volt (a mai Látogatás temploma), s a Jakab ősevangéliuma szerint menedéket adott Erzsébetnek, amikor Heródes a betlehemi gyermekeket megölette. Lehetséges, hogy „Zakariás háza” már a bizánci korban összefoglalta azokat az

eseményeket, amelyeket Szent Lukács ír le az evangéliumban: Mária látogatása, találkozása Erzsébettel, és Keresztelő János születése.

3. Betlehem

A születés bazilikáját Nagy Konstantin építtette. Azonban már előtte is kellett létezni egy másik templomnak, mert a Bordeaux-i zarándok 333-ban megcsodálta Betlehemben. A régi georgiai kalendárium jelzi a betlehemi bazilika szentelést: húsvét utáni 7. hét csütörtökén és a másik rubrika előírta az összejövetelt Betlehembe május 31-re. A bazilika felszentelése május 31-én volt csütörtökön húsvét után a 7. héten. Ez a nap Kr. u. 339-ben volt húsvét után a 7. hét csütörtöke. Így biztosan állíthatjuk, hogy a Konstantini bazilikát 339-ben szentelték fel.

Ugyanez a kalendárium utal a bazilika titulására is: „dedicatio Bethleemis Deiparae.” Nem tudjuk, hogy mikor kapta a bazilika ezt a címet. Az első tanúság, amely a barlang fölött „a Boldogságos Szűz templomáról” szól, Arkulf püspöktől származik (670). Szent Béda Venerabilis (720), Epifániosz szerzetes (750-800) már kifejezetten állítják, hogy a bazilika „Isten Szent Anyja” tiszteletére lett szentelve. A bazilika legszentebb helye a szent barlang, ahol az Üdvözítő született. A zarándokok felkereshették, és láthatták a Szent Szűz lakóhelyét (diversorium), a kenettel borított követ, amely a Gyermekek Jézus fekvőhelye volt és az istálló (stabulum) a jászollal, amelyet értékes fém borított.

Ezekon kívül más értékes emlékeket is meglátogathattak a zarándokok: azt a helyet, ahol Jézust megfürdették, Mária fürdő edényét, Mária ebédlő helyiségét, azt a kutat, ahol eltűnt a bölcsek csillaga. A központi apszis alatt van egy barlang bevakolt medencével. Sok kis kereszt látható rajta, s köztük van egy „M” betű is. Ezek mind a zarándokok tiszteletét jelzik.

A liturgikus összejövetelek Betlehemben a születés és megdicsőülés misztériumára összpontosulnak. A központi ünnep az Úr születése volt, amelyet január 6-án ünnepeltek. Az ünnep előestéjén – vigíliáján – 6 órakor a papság és a hívek összegyűltek a Pásztorok mezején, ahol a Glória énekkel és zsoltárokkal hívták az Urat, mint Izrael Pásztorát és az angyalok megjelenését idézték fel, akik a pásztoroknak jelentek meg (Lk 2,8-16). Ezután a papság és a hívek visszatértek Betlehembe, hogy befejezzék a vesperást. Éjfélkor kezdődött az officium 12 olvasmánnyal, köztük szerepelt Izajás 7., 9., 35., 40. fejezete és Lukács evangéliumából a 2,17 szakasz. Ezután vette kezdetét az eucharisztia ünneplése, ahol Mt 2,1-23 szakasza szerepelt. A 6. század vége felé Róma gyakorlatára már ez az ünnep átkerült december 25-re. Október 30-án kezdődött a 40 napos böjt, mint előkészület az ünnepre. (Valójában 56 nappal előbb kezdődött, mert a szombat és a vasárnap kiesett.)

A szentelés ünnepén az eucharisztikus összejövetel Krisztus új születésére összpontosult (1Ján 5,16-21), mint a mi reménységünkre (Csel 26,1-7) és Krisztus távozására, aki visszatért az Atya dicsőségébe (Jn 7,37-42). Ezt az utolsó szempontot úgy lehet megmagyarázni, hogy a keresztények a 4. században Betlehemben ünnepelték a mennybemenetel ünnepét is. Egeria zarándok szerint (393-396) a püspök, a papság és a nép Jeruzsálemből Betlehembe jöttek, hogy a mennybemenetel vigíliáját megtartsák a születés bazilikájában. A következő napon „a 40 nap hetének ötödik napján” szentmise volt a püspök és a papok prédikációjával, s ezután késő este mindenki visszatért Jeruzsálembe. A 4. század keresztényei úgy tartották a mennybemenetelt, mint a megtestesülés misztériumának beteljesedését még mielőtt megépült volna a mennybemenetel szentélye az Olajfák hegyén, és a liturgia is átkerült az új szentélybe. Addig ugyanazon a helyen – Betlehemben – ünnepelték, ahol a megtestesülés történt.

A megtestesülés és mennybemenetel misztériumának összekapcsolása a Mária szentélyben talán teológiai alapja lehet, amint később látjuk, Mária mennybevitele nagyon régi hagyományának.

4. Kána

A kánai csodáról mindenképpen egy szentélyben emlékeztek meg a keresztények. A Szent János evangéliumából ismert epizódnál (2,1-11) jelen volt a Boldogságos Szűz Mária és az ő közbenjárására művelte Jézus első csodáját.

Sajnos a szentéllyel kapcsolatban problémák vannak, mert nem eldöntött, hogy a két Kána közül melyikben is volt a csoda. Kirbet Qana 15 km északra, Kefr Kenna 7 km észak-keletre Názárettől. Ma ez utóbbinál emlékeznek meg a csodáról. Valószínűleg az előbbi volt az evangéliumi Kána.

A szentföldi helyek közül valószínűleg Kána a legkevésbé látogatott hely. Kevés zarándokcsoport vállalja gyalog az 5 km-es utat, amely elvlasztja Kafer Manda-t, a legközelebbi falut a dombtól, amelyen valamikor Kána épült. Ha a lakói és a zarándokok el is hagyták a helyet, neve megmaradt. A magaslat ismert: arabul Kirbet Qana, Kána romja.

Kánának hosszú története van 1838-ig, amikor is elhagyták lakói a települést. A megosztott királyság idejében Kána virágzó központ volt. Az asszírok pusztították el Kr. e. 739-ben (erről beszél Izajás a 9,1.2-ben). Az erről szóló töredékes beszámoló 650 foglyot említ Kánából. Kána jelentőségét Josephus Flavius jelzi a rómaiak elleni felkeléssel kapcsolatban, mint fontos hadiszállást.

A bizánci korból vannak zarándok leírások Kánáról és Názáretről. Amint várható is volt, templomot építettek Kánában. Szent Willibrand 754-ben még megtalálta, vagyis a mohamedánok érkezése után is. A keresztetek érkezése jelentette Kána számára, mint zarándokhely számára a vég kezdetét. A zarándok leírások megfelelnek Kirbet Kánának, de vannak beszámolók más helyről is. Ez az út megváltoztatásának következménye volt, amely a Galileai tengerhez vezetett. Ez az út nem Szefforison át kötötte össze Názáretet Tibériással. A keresztetek jelentős központja Názáret volt. Ennek az új útvonalnak mentén volt egy falu: Kefar Kenna, „a menny faluja”. Idegen fülnek ez eléggé hasonló hangzású a Kánához, s a kevésbé kritikus zarándokok elfogadták Kirbet Kána helyett ezt hiteles Kánának, amely 8 km Názárettől ezen az úton. A legnagyobb támasz a hely megalapozásához 1616-ban történt, amikor a ferences Quaresmius megegyezett a görög ortodoxokkal, hogy hivatalosan autentikus helynek fogadják el. 1874-ben a ferenceseknek sikerült megvásárolni a mecsetet, amely azon a helyen volt, ahol csodát gondolták. Az ásatások nem hoztak napvilágra bizánci bazilikát, hanem abból a korból való zsinagógát és közelében egy forrást. Úgy gondolják, hogy a zsinagóga zsidó-keresztény közösséghez tartozott. Két gerendapárkány a templom romjainak helyén szőlővessző domborművet, szőlőfürtöket és három korsót ábrázol. Ezeket veszik úgy, mint jelentős szimbólumait a csodának. A zarándokok látogatták a szentélyt és egyesek feltételezik, hogy Szent Ilona építette.

Kirbet Kána melletti bizonyítékok felsorolása hosszú lenne. Ez a hely is várja még a feltárást, mert a bírák korától kezdve a múlt századig lakott hely volt. A század elején rablóbanda uralta a tájat, ami még inkább megnehezítette a hely látogatását. Ma csendben várja azok látogatását, akik közép Galileán Azochisz síkságán át fölkeresik.

Egyelőre azonban keressük fel Kefr Kennát és emlékezzünk meg a kánai menyegzőről, Mária anyai közbenjárásáról, és Jézus első csodájáról.

5. Jeruzsálem – Anasztaszisz

A Golgota és Jézus sírja helyén Nagy Konstantin idejében hatalmas építkezések folytak. A bazilikát „Martürion”-nak nevezték el, mert Jézus halálának és feltámadásának tanúja, a keresztény hit legnagyobb misztériumának szentélye.

Jézus halálának és feltámadásának misztériuma azonban nem borította homályba Mária személyét sem. Ő ott állt a kereszt alatt, ő volt az első tanúja – ezt általában elfogadja a hagyomány – Fia feltámadásának is. Ezért a Máriára vonatkozó emlékek különösen is kiváltságosak a Szentsír bazilikában.

Az elsők az 5. századra mennek vissza. Egy kápolna állt a Boldogságos Szűz tiszteletére, amelyet „Szpudeioi Theotokosz”-nak neveztek. Illés pátriárka 494-ben szerzetesrendet alapított a Szentsír szolgálatára. Ez a Mária templom az ő kolostoruk részét képezte, amely az Anasztasziszhoz csatlakozott. A régi naptárak szerint augusztus 11-én volt a dedikációja. Ebben a templomban énekelték a matutinumot az ünnepen, a vigília nokturnusa viszont a bazilikában volt.

A szenvedés liturgiájában nagypénteken körmenet volt a Kálváriától az Anasztasziszhoz. Ez alatt történt a megemlékezés a Szűzről, a megfeszített Krisztusban való hitéről. Talán ez a Mária kápolna volt a helye ennek a megemlékezésnek.

Különböző Mária emlékekről is beszámolnak a zarándokok leírásai, amelyek az Anasztaszisz oldalhajójának északi részén voltak: Mária öve, kendője, amely fejét fődte be. Szólnak egy ikonról is, amely „igen magas helyen” van. Ez talán a Theotokosz azon ikonja, amely az Egyiptomi Mária megtéréssel kapcsolatos. Az életrajz elmondja, hogy egy ikon vonzotta figyelmét, s felrázta lelkiismeretét és megtért bűnös életéből. Ez az ikon később Konstantinápolyba került, valószínűleg IV. Leó császár idejében (886-911). A Szentsír bejárata előtt egy második oltár is volt. Ezt sziklából vágták ki, és azt tartották róla, hogy ezen pihent meg Mária, amikor Betlehembe ment. Az oltár az Anasztasziszban lett felállítva az 5. század vége felé.

A Mária szentéllyel kapcsolatban fontos emlék Arkulfnak, a galliai püspöknek a rajza a Szentsír bazilikáról. A Rotonda alatt a jobb részen jelzi a Mária-szentélyt: „Santae Marias ecclesia.”

A Konstantini épület-együttest a perzsák lerombolták 614-ben, és utána Modesztusz pátriárka építette újjá (626). Új formájában négy templomból állt össze: Anasztaszisz, a Martürion bazilika, a Golgota temploma és a Boldogságos Szűz temploma. Ez utóbbi új elem volt és a hívek növekvő óhaját tanúsította, hogy legyen egy külön szentély, amely emlékeztet arra, hogy Mária Jézus keresztje mellett állt. Arkulf zarándok rajza szerint a Mária szentély a Golgota templomtól délre található, és talán a mai örmények kápolnáját, és a bazilika előtti udvar részét foglalhatta el.

Amikor a keresztések újjáépítették a Szentsír templomot a 12. században, a Mária szentély megszűnt, és nem kapott helyet az új templomban.

6. A Szent Sion

A Sion hegyén lévő templom a 4. század közepe táján épült. Ez a templom folytatása volt az előző zsinagóga templomnak, amely az utolsó vacsorára, Jézus megostorozására és a Szentlélek eljövételére emlékeztetett. A perzsák ezt is lerombolták, de Modesztusz pátriárka módosítva helyreállította (634).

A szentély új elrendezésében egy másik értékes emlék is kapcsolódott hozzá: itt van az a hely, ahol Mária lakott, és ahol bevégezte földi életét. A hozzáfűzött emlék csak a 7. században követte azt az evangéliumi adatot, hogy Jézus Szent Jánosra bízta Máriát. A másik apokrif irat a Koimészis, Mária elszenderülése. A 7-8. századból származó hagyomány szerint (Hippolitus Theobanus) János apostol eladta galileai örökségét, és egy házat vásárolt a Sionon, s ide vette magához Jézus Anyját. A szentélyt először Márk és Jakab házával azonosították, a 7. században lett János házává.

Az apokrifok növekvő befolyása alatt a 8. században ezt az azonosságot biztos ténynek vették. A szentély négy oldala lett így üdvösségünk legértékesebb emléke: egyikben az utolsó

vacsora, a másikon a Szentlélek eljövetele kapott helyett, a harmadikon az a kő, amelyen Jézus állt a megostorozáskor, és a negyedik Mária lakása, ahol meghalt, és ahonnan fölvetetett a mennybe. A szentély központjában állt a megostorozás oszlopa. Mária lakására az északnyugati saroknál emlékeztek a kaputól balra. Béda Venerabilis rajzán (720) a Sion bazilika bal sarkánál jelzi Mária elszenderülésének helyét.

Ennek az emlékek szentírási alapját Modesztusz pátriárka adta meg: Mária elszenderülését a Sionon Ezekiel próféta mondta meg látomásában, amely a Sionon lévő szentély keleti kapujáról szól (Ez 44,1). Modesztusz utódja Szofróniosz pátriárka már egy másik jelét tisztelte ennek az emlékek: az értékes követ, amelyen a Boldogságos Szűz boldog teste volt kiterítve. Minden zarándok és író később említést tesz erről. A középkorban a Sionon lévő bazilika felvette a „Szűz Mária a Sion hegyén” címet.

Az itt tárgyalt hat Mária szentély evangéliumi epizódokra emlékeztet, amelyekben jelen volt Mária. Meg kell jegyezni, hogy jellegük és az ott végzett liturgia elsősorban Krisztus titkára összpontosult. Az Ő Anyja ebben a misztériumban úgy szerepel, mint hívő tanú, biztos garanciája a keresztények hitének. A zarándokok és a hívek nem akarták elveszíteni ennek a hívő tanúságnak az emlékét, és ezért tisztelettel megőrizték Mária emlékeit. Idők múlásával ez a tisztelet átment magukra a szentélyekre, mint Máriának állandó emlékére. Talán észre lehetne venni a teológiai magyarázatnak és a tisztelet irányulásának a felcserélését: „Krisztustól Máriához”, átmegy „Máriától Krisztushoz”.

Apokrifok eseményeire alapuló szentélyek

Jeruzsálemben és környékén léteztek más Mária-szentélyek is, amelyek nem az evangéliumból ismert epizódokhoz kapcsolódnak. Ezek Mária életének olyan eseményeire emlékeznek, amelyek két apokrif írásban tárulnak elénk: az egyik Jakab ősevangéliuma, a másik A Boldogságos Szűz elszenderülése. Az ehhez a csoporthoz tartozó szentélyekhez bőséges anyagot nyújtanak az irodalmi források, az archeológiai leletek és ezekben a templomokban végzett liturgia.

1. A Juhfürdő Jeruzsálemben

Irodalmi források az 5. század közepétől említik a béna meggyógyításának helyén épült szentélyt: az inaszakadt bazilikáját (Joannes Rufus). A bazilika a Juhfürdőnél történt csodára emlékezik (Jn 5,2k). De már a 6. század közepén találunk célzásokat egy Szűz Mária bazilikáról is, amely a Juhfürdő mellett van. Következésképpen Szűz Mária bazilikáját említik elsőként a fürdőtővel kapcsolatban, de nincs kizárva az inaszakadt meggyógyításának emléke sem. Szofróniosz pátriárka pontosan meghatározza ennek a Mária emléknak az eredetét: „a dicsőséges Anna itt adta a világnak Máriát”. Damaszkuszi Szent János egyik homíliájában találunk egy szép költői képet: a Juhfürdő Joachim juhainak menedéke volt egykor, ma Krisztus nyájának akla, az egyház. A fürdőtő, amely régen évente egyszer fogadta az angyal látogatását, ma megtelik a mennyei hatalmakkal, amelyek odagyülekeznek, hogy megünnepeljék a hívekkel a Theotokoszt. Ebből és más hasonló tanúságból következett, hogy a 7. században, azaz a 614-es perzsa pusztítás és a folyamatos helyreállítás után a Juhfürdő mellett volt egy bazilika, amely emlékeztetett Joachim házának helyére, amelyben a Boldogságos Szűz született. Ebben a bazilikában emlékeztek a béna meggyógyítására is. Nehezebb megállapítani, hogy a perzsa lerombolás előtt két különböző bazilika volt itt, vagy egy, amely kezdetben a csodára emlékeztetett és később szentelték a Boldogságos Szűz tiszteletére. Az archeológiai emlékek egy olyan szentélyt mutatnak, amely az 5. században vagy a 6. század elején épült, hogy védje a 3. századi kriptát, amely ma a Szent Anna bazilika grottája, altemploma. Ha egy ilyen emlékhely valójában létezett, ez különbözött a béna meggyógyításának templomától.

A Juhfürdőnél lévő Mária bazilika különböző liturgikus ünnepek színhelye volt. A jeruzsálemi Koronarium és a georgiai kalendárium szerint 7 ünnepet ültek meg. Az első virágvasárnap volt körmenettel. Az Olajfák hegyéről indult, és 4 állomást foglalt magába. A 3. állomásnál felolvasták Márk evangéliumából Jézus jeruzsálemi bevonulásának történetét (Mk 11,1-10) a Juhkapu templománál. Innen mentek a Feltámadás bazilikába. A másik két ünnep a Juhfürdőnél május 30 és június 9-én volt. Mindkettő a templomszentelés ünnepe. A második ünnep (június 9.) címe: „Dedicatio Probativae ecclesiae Deiparae”, míg az első (május 30.) megemlékező összejövetel volt a Juhfürdőnél, valószínűleg az első bazilika lerombolásáról emlékeztek meg. Szeptember 1-én is ünnep volt, amikor Iz 61,1-6 – Zsid 9,24- 10,7 és Lk 4,14-19 volt a szentmise olvasmánya. Szeptember 8-án ünnepelték a Szűz születését „ubi erat domus Joachim” (ahol Joachim háza volt). A Jakab ősevangéliumból olvastak fel, és Mária dicsérete hangzott el. Ezt az ünnepet 40 napos böjt előzte meg, amely július 14-én kezdődött. Szeptember 9-én a születés napja után emlékeztek meg Joachimról és Annáról, és a liturgiát valószínűleg a Juhfürdő templomnál ülték meg. Március 25-én volt az Angyali üdvözlés ünnepe, ezt a Juhfürdő Mária templomában ülték meg. Ennek a templomnak megemlékező jellege egyértelműen az apokrif Jakab ősevangéliumból ered, amelyből Mária születésének ünnepén olvastak.

2. A Nea Jeruzsálemben

Ez a templom Jeruzsálem egyik legnagyobb temploma volt. Jusztiniánusz császár építtette Jeruzsálem nyugati dombján, a templommal szemben. Felszentelése 543-ban volt.

A templom építése Illés pátriárka idejében (494-516) kezdődött, de az építés 531-ig függőben maradt. Ebben az évben ment el Szan Szába Konstantinápolyba, hogy öt kívánságát az uralkodó elé terjessze. E kívánságok között volt egy kórház építése a zarándokoknak, és a már megkezdett templom építésének folytatása. A munkákat 12 év után újra kezdték és egy fényes, nagy templomot emeltek. A templom nem sokáig állt fenn, mert 614-ben a perzsák lerombolták és többé már nem épült fel. A templom neve: Nea Theotokosz, Isten Anyja új temploma, szemben Isten Anyja régi templomával, amely a Juhfürdőnél volt.

A zarándokok megcsodálták a bazilika méreteit, amely felülmúlt minden régi építményt, láthatták a nagy kolostort, amely a templomhoz csatlakozott és valamint a „zarándokházat” a férfiak és nők számára készült termekkel, amelyekben számos asztal és több mint 3000 ágy volt a betegek számára. Így emlékezik meg róla a Piacenzai Zarándok.

A bazilikában őriztek néhány Mária-ereklyét is, és itt tartottak néhány ünnepet. Május 15-én Mária bemutatása a templomban, november 21-én egy másik összejövétel volt Mária templomba való bemutatása emlékére. Szeptember 12-én is volt ünnep, de nem tudjuk meghatározni, hogy minek az emlékére. Annyi biztos, hogy Mária ünnep volt, mert az összejöveteleken Lk 2,1k részt olvasták fel. Július 17-én is összejövétel volt „in Sancta Nea”-ban egy meg nem határozható ünnepen. Június 26-án Theodóra császárnőre emlékeztek, aki a Theotokosz templomát építtette, november 20-án pedig a templom szentelésének ünnepe volt. Valószínű, hogy a bazilikát Mária templomba való bemutatása emlékére építették, amiről Jakab ősevangéliumában olvashatunk. Eredeti ünnepe május 15-én volt, később azonban átkerült a szentelés másnapjára, november 21-re.

3. Kathiszma a Betlehembe vezető úton

Jeruzsálemtől 3 mérföld távolságra Betlehem felé volt hely, amelyet Kathiszmának (pihenőhely) neveztek. A név egy régi hagyományra támaszkodik, amely Theodóziosztól ered (520): Mária Betlehembe vivő útja során megpihent egy kútnál, amely Betlehemtől 3 mérföldre van. A hagyomány alapját Jakab ősevangéliumában találjuk, amely erre a helyre teszi a betlehemi utazást. Az első emlék Mária pihenésére vonatkozik, a másik pedig arról szól, hogy József leszállította Máriát a számról, és egy barlangot keresett, mert már közel volt a szülés ideje.

Amint látjuk, a későbbi hagyomány egy kissé módosította az apokrif irat részleteit, és csak a kút mellé helyezte Mária pihenőjét. Egy Icélia nevű nemes asszony 450-ben építtette fel nem messze a kúttól az „Isten Anyja pihenőjének” templomát és kolostorát. Valószínűleg ez volt az első Mária templom Jeruzsálemben. Itt volt az első és egyetlen Mária ünnep Jeruzsálemben a 4-5. században a „Theotokosz Mária napja”, amelyet augusztus 15-én ünnepeltek a Kathiszmánál. Az ünnep olvasmányai: Iz 7,10-15 – Gal 3,29-4,7 és a Lk 2,1-7, amint az örmény naptárban találjuk. Az olvasmányok Mária istenanyaságára összpontosultak, az evangélium vonatkozhatott a betlehemi utazás során a pihenésre is, de a „Theotokosz Mária napja” kifejezés inkább a Boldogságos Szűz elszenderülésére vonatkozhatott. Ez az ünnep átkerült a Getszemáni szentélybe, amikor az ottani templom megépült, vagy a régi szentély megújult.

A későbbi naptárak két összejövételt jeleznek: az augusztus 13-i Mária pihenésére, a december 2-i pedig az új templom szentelésére vonatkozik a georgiai naptár szerint.

A zarándokok meglátogatták Kathiszmánál annak a kőnek a helyét, amelyen Mária ült. Ezt kivágták a helyéről és elvitték az Anasztasziszba oltárnak (Theodóziosz Monomachosz).

Ezenkívül meglátogatták azt a kutat is, amelynek vizéből Mária ivott, hogy szomját oltsa (Piacenzai Zarándok).

A Kathiszma templom az első Mária szentély a 4-5. században, ahol az egyetlen Mária ünnepet (Dormitio) megülték. Amikor az ünnepet más szentélybe helyezték át, a templom a Kathiszma epizód megemlékező helyévé vált, amely a Jakab ősevangéliumban vette eredetét.

4. Szentély az Olajfák hegyén

Erről a Mária szentélyről eléggé hiányos ismereteink vannak. A georgiai naptár összejövetelet jelez az „Olajfák hegyén” december 30-án, de nem határozza meg sem a szentélyt, sem az ünnepet. A biblikus olvasmányok: Zsolt 98,5.1. – Zsid 12,18-28 a színeváltozás eseményére utalnak. A Zsolt 44,11-12 és Lk 1,39-56 a látogatás evangéliumi részével augusztus 15-re vonatkozik. Arra lehet következtetni, hogy egy olyan Mária ünnepről van szó, amely Mária dicsőségét ünnepli. Az örmény kalendárium szerint vízkereszt nyolcadának 5. napján összejövetelet volt az „Olajfák hegyén”, és azokat az olvasmányokat vették, amelyeket az előbb felsoroltunk. A 4-5. század liturgiájáról tárgyalva az összejövetelet január 1-jén az Eleonában történt. Mivel a georgiai kalendárium módosította a zsoltár szövegét máriás értelemben (Zsolt 44,11-12 – szemben a Zsolt 14,1-gyel), és nem említi az Eleonát, ahol rendes körülmények között zajlott le az ünnep, azt lehet gondolni, hogy a megemlékezés december 30-án, karácsony nyolcadának 5. napján Mária életének egyik misztériumára vonatkozik. Az Olajfák hegyén épült számtalan templom között volt egy Mária szentély is, amelyet még a 9. századi zarándokok is megemlítenek.

Egy bizánci felirat, amely erről a területről került elő, megemlékezik egy bizonyos „igaz Jozephioszról, akit pünkösdi napján temettek el, s aki az újonnan alapított Angyal jelenés templom papja volt”. Egy templom alapjait tárták föl, amely a 6. században készült szemben a régi úttal, amely az Olajfák hegyére vezetett (ma egy arab kórház van itt). A perzsák 614-ben lerombolták, és utána újra felépítették. Úgy látszik, hogy ez a szentély volt „József pap szentélye”, vagyis az Angyal megjelenésének szentélye, amelyet újonnan alapítottak, vagy inkább megújítottak. Ezt a feltevést megerősíti az a hagyomány, amely máig is őrzi a „viri Galilei” kápolnánál az Angyal megjelenését, aki jelezte Mária halálát.

Ez az adat ismerős az apokrif Mária elszenderülése c. iratból. A jelenés helyén épült a 6. században egy szentély, amelynél december 30-án mutattak be szentmisét, és megemlékeztek Mária haláláról. Ezt a szentélyt többször felújították, s ez volt a legismertebb az Olajfák hegyén lévő három szentély közül a 9-10. században (szemben az Eleonával és a Mennybemenetel templomával). A bizánci zarándokok nem hagytak semmi emléket sem erről a szentélyről.

5. Mária mennybevitelének szentélye a Jozafát völgyében

Juvenálisz pátriárka idejében (421-458) Pszeudo Dioszkorosz a monofiziták és katolikusok közti harc leírása során említést tesz egy „Mária templomról Jozafát mezején”. Mária sírjának templomáról van szó, amely valószínűleg az 5. század közepe felé épült, s a következő századok zarándokainak megemlékezéseiben szerepel. Az archeológiai adatok megerősítik, hogy a templom egy sír körül épült, amelyet az előző századokban a zsidóságból származó keresztények tiszteltek. Talán ebben a templomban őrizték Mária temetési ruháit, amelyet Juvenálisz pátriárka Pulcheria császárnőnek küldött (Eutimiána történet). A 6. század vége felé Mauritius császár (582-602) egy kör alakú felső templomot emelt föléje, amely nagyszerűségében elhomályosította az alsó templomot, amely kriptaként maradt meg.

A Georgiai kalendárium jelzi az ünnepeket, amelyeket (Mauritius király) bazilikájában ülték meg: június 13-án az alsó templom felszentelése, október 23-án a „nagy” Mauritius-i bazilika felszentelésének ünnepe volt, október 24-én „az oltár elhelyezése” Szűz Mária sírjának

helyén, augusztus 15-én pedig Máriának, az Isten szent Anyjának ünnepe volt. Ezt a nagy ünnepet 40 napos böjt előzte meg, s Mária mennybevitelét ünnepelték meg. Már a 6. század keresztényeinek is megmutatták a Getszemániban „Mária házát, amelyből teste a mennybe vétetett fel” (Piacenzai Zarándok). Szofróniosz pátriárka megemlékezik Mária sírjáról is. A galliai Arkulf azt írja, hogy a sír üres, ha nem is tudjuk pontosan, hogy Mária teste mikor és hogyan vétetett fel a sírból a mennybe. A sír az alsó templomban található, az oltár jobb oldalán. Az alsó templom jobb falánál volt a kő, amely onnan származik, ahol Jézus a Getszemáni kertben imádkozott. A kő be van illesztve a falba.

A mohamedánok érkezése előtt a zarándokok összegyűltek az aranyozott kapunál, hogy megnézzék a kis emlékművet, amely négy márvány oszlopon volt, és arra a helyre emlékeztetett, ahol a zsidók meg akarták akadályozni Mária testének eltemetését és fel akarták dönteni a koporsót. Ettől a helytől 250 lépcsőn lehet lemenni a Getszemáni völgybe a mennybevitel templomához és Mária sírjához.

Úgy látszik, hogy a Mária templom a Getszemániban megőrizte Mária temetésének történeti emlékét, de később gazdagodott más emlékekkel is, amelyeket a „Dormitio Mariae” apokrif irat őrzött meg.

Az itt ismertetett öt Mária szentély különböző motívumokat őriz, amelyek építésüket sugallták. A Getszemáni egy pátriárka jámborságából, a Kathiszma egy előkelő nő, a Nea pedig egy uralkodó jóindulatából. A fő indíték az volt, hogy ezekben a szentélyekben megemlékezzenek Mária életének egy-egy epizódjáról, amelyet a hagyomány őrzött meg egy meghatározott hellyel kapcsolatban. A szentély lehetőséget nyújtott összejövételre és ünneplésre. Első helyen a templom szentelésének ünnepéről van szó, majd Mária életének egy misztériumáról való megemlékezésről, végül harmadik helyen egy másik Mária ünnep megünnepléséről, amely már előbb is létezett a jeruzsálemi liturgia hagyományában, de még nem volt külön szentélye. Az új szentély megépítése után ide került át az ünnep és a megemlékezés. (Pl. a mennybevitel ünnepét eredetileg a Kathiszmánál ülték meg). Mint az előző csoport szentélyeinek esetében, az itteni szentélyek is zarándokhelyek lettek, amelyekben értékes emlékeket őriztek meg Mária földi életéről.

Egyéb szentélyek, mint a Mária tisztelet tanúi

A bizánci korból való irodalmi és archeológiai források hét más Mária szentélyről is tudósítanak, amelyek az első nyolc században léteztek Palesztinában. Ezek közül kettőt szerzetes környezetben találunk a sivatagban, a többi ennek a kornak nagy városaiban.

1. Szent Szabbasz laurája

A Georgiai naptár december 12-én egy nagy ünnepet jelez: „az Istentől lett templom” szentelése Szent Szabbasz-ban és liturgia a laura három templomában.

Az első az „istentől lett templom”, amelyet egy szent hozott létre egy barlangban, és 490-ben december 12-én avattak fel. A második egy „kis oratórium”, a harmadik viszont a Boldogságos Szűz nagy temploma.

Szent Szabbasz szerzeteseinek liturgikus hagyományában szokás volt fölkeresni az angyali üdvözlés napján a laurán kívül egy helyet, amely két stádiumra volt. A Boldogságos Szűz itt jelent meg Szent Szabbasznak szentek és angyalok kíséretében, hosszasan beszélt vele, majd birtokba vette az ő lauráját és elrendelte, hogy építsenek egy nevének szentelt templomot. Szent Szabbasz életrajzában olvassuk, hogy ő építette ezt a templomot, mert az „Istentől lett templom” nagyon kicsi lett a közösségnek és az örmények nagyon szűknek találták a „kis oratóriumot”. Szent Szabbasz rendelte el, hogy a szombati összejövetel legyen az „Istentől lett templomban”, míg a vasárnapi az Isten Anyja templomban. A templom eredetének csodájáról úgy emlékeznek meg a szerzetesek, hogy az angyali üdvözlés ünnepének vigíliáján lemennek a patakhoz, és könyörgéseket énekelve magasztalták a Theotokoszt. Március 25-én – az ünnepen – viszont körmenetben (keresztel, képekkel és evangéliumokkal) mentek a megjelenés helyére, itt zsoltárokat énekeltek, elvégezték az officiumot az evangéliummal a Boldogságos Szűz tiszteletére.

2. A Koziba-i kolostor laurája

A kozibai Theotokosz kolostora 470 körül épült a vádi Qelt északi oldalán és ebben volt a Boldogságos Szűz Máriának szentelt szentély. A szentelés ünnepe január 18-án volt, míg két nappal előbb – január 16-án – Isten Anyja templomában Mária születésének híradását ünnepelték, amelyet az angyal Joachimnak adott tudtára.

A kalendárium egyes kódexei meghatározzák, hogy a híradás „Kozibában volt, boldog Joachim juhaklában.” Az ünnep a 9. századból való hagyományhoz kapcsolódik, amely szerint Szent Joachim ezen a vidéken – ahol a kolostor van – őrizte nyáját, itt bőjtölt 40 napon át, mielőtt megkapta a híradást Mária születéséről.

A koziba-i Mária szentélyt látogatták a zarándokok. Ezek között volt egy nemes matróna Bizáncból, aki gyógyulást keresve már sok kolostort felkeresett. A Boldogságos Szűz Koziba közelében megjelent neki, és úgy rendelkezett, hogy keresse fel a „patakhoz közeli szentélyt”, ahol majd elnyeri a gyógyulást. A zarándok elment a kolostorba, és a szigorú előírás ellenére, hogy a nőknek nem szabad oda belépni, bement, s miután imádkozott a templomban, elnyerte a gyógyulást és lelkének megtérését. Ettől kezdve nem volt tiltva a nőknek, hogy a kozibai kolostorba belépjenek.

3. Dioszpolisz – Lidda

A 6. századtól kezdve a bibliai Lidda – a római Dioszpolisz – Szent György sírjának híres szentélye lett. Ez előtt azonban más szentély volt itt, amely nem kevésbé volt híres: nagy

valószínűséggel már az 5. században megépült és a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelték. A szentély egy Mária ikon miatt vált híressé, amelynek legendáját az utóbbi időben fedezték fel egy régi georgiai szövegben.

Az elbeszélés szerint Arimateai József és Nikodémus Liddából származtak, s azt az utasítást kapták az Úrtól, hogy építsenek szentélyt Liddában. Nikodémus engedélyt kapott a papoktól, hogy megnagyobbítsa a zsinagógát. Hozzátoldotta saját házát és keresztény oratóriummal alakította át. Maga Péter apostol jött el fölszentelni, és ő választotta ki az első püspököt is egy bizonyos Éneászt. A zsidó közösség továbbra is használta zsinagógáját, és semmi rosszat sem láttak abban, hogy a keresztények itt gyűltek össze imádságra. Amikor azonban ellentétek kezdődtek a zsidók és keresztények között, a zsidók súlyos vétkeket róttak fel a keresztényeknek, és ezért a helytartó Cézareába rendelte őket, hogy védekezzenek a vád ellen. A helytartó úgy rendelkezett, hogy zárják be a zsidó-keresztény zsinagógát 40 napig, pecsételjék le, és Isten adjon jelet csoda által, hogy kihez kell tartozni a szentélynek. Éneász püspök a presbiterekkel együtt Jeruzsálembé ment, és kérte Péter, János és Jakab apostolokat, valamint az egyházat, hogy imádkozzanak Istenhez, hívják nagy buzgalommal annak segítségét, aki azt a parancsot adta nekik, hogy építsék fel ezt a templomot. Isten Anyja mélyen megindult a püspök és a presbiterek könnyein és azt mondta nekik: „Ne aggódjatok a Lidda-i szentély miatt. Ha az én Uram azt akarja, hogy ez a szentély szent helye legyen a gyülekezetnek, az én képem meg fog jelenni a templomban 40 napon belül, és ez lesz számotokra a kért csoda.” Péter, János, Márk és Kleofás elmentek Éneással és a presbiterekkel Liddába, ahol imádkozni kezdtek azért, hogy az Úr Anyja teljesítse azt, amit ígért.

Amikor a helytartó 40 nap múlva bement a templomba pogányok kíséretében, ott egy asszonynak a képét látta. Hívatta ezért a zsinagóga vezetőit, valamint Pétert és Éneászt, s megkérdezte tőlük: melyik közösség számára csoda ez. Péter azonnal válaszolt: ez az én Uram Anyjának a képe. Ha nem hiszitek, küldhettek valakit Jeruzsálembé, hogy láthassa, akit a kép ábrázol. A zsidók azt felelték: ami minket és fiainkat illet, ki van zárva, hogy imádságra valaha is belépünk egy olyan terembe, ahol egy kép van, annál is inkább, – ha mint mondják, – ez Mária képe. Ily módon a Lidda-i templom Mária szentély lett, és csak később, amikor Lidda Szent György csodája miatt lett híres hely, a Mária szentély második helyre került, később pedig teljesen feledésbe is merült.

4. Diocezária – Szefforisz

A zarándokok a 6. században Názáret után meglátogatták Szefforiszt is, (a római korban Diocezária) felső Galilea fővárosát. Az ott lakók megmutatták nekik Mária értékes ereklyéit: Mária kosarát, vödrét, továbbá azt a széket, amelyen ült, amikor eljött hozzá az angyal (Piacenzai Zarándok). Nehéz megállapítani, hogy honnan származtak ezek az ereklyék, amelyek világos utalások az angyali üdvözlés elbeszélésére, amelyet Jakab ősevangéliuma őrzött meg.

A 12. században jelenik meg először a hagyomány, hogy Mária Szefforiszban született. Ellenben már a korábbi időkből tudjuk, hogy Szefforiszban jelentős zsidó-keresztény közösség élt, és a 4. században egy bizonyos gróf Tibériási József templomot épített számukra.

Az ásatások napfényre hozták a bizánci korból való templom maradványait, amelyet egy másik templom fölé építettek, amely régebbi volt, és részben sziklába volt vájva. A régészek felismerték a régebbi szentély egyes elemeit (apszis, keresztelő medence, néhány oldali helyiség). A szakemberek azt állítják, hogy ez még abban a korban épült, amikor a keresztény kultusz nem volt elismert, és a hívek összejöveteleiket barlangokban tartották. Egy ott talált felirat szerint a későbbi templomot a 6. század elején javították.

Azt nem lehet megállapítani, hogy a szentély Jézus, vagy Mária életének valamilyen eseményének emlékére épült, de egy régi virágzó zsidó-keresztény közösség Szefforiszban

megőrizte azokat a tárgyakat Máriáról, amelyekről a zsidó-keresztény apokrif iratokban van szó, és a zarándokok később megemlítene. Lehetséges, hogy a régi templom valamilyen kapcsolatban volt Mária tiszteletével, és ebből a motívumból eredhetett a 12. századi zarándokok „újra felfedezése” Mária születéséről.

5. Neápolisz – Garizim hegye

A Garizim mindig szent hegy volt a szamaritánusok számára, akik ezen a hegyen emlékeztek meg Izsák feláldozásáról, és itt volt a templomuk (Jn 4,20). Amikor a szamaritánusok 484-ben megrohantak egy templomot Neápoliszban és lemészárolták a híveket, a zsolozsmát végző Terebon püspök kezének ujjait levágták, akkor Zénó császár keményen megbüntette őket. Megtiltotta, hogy fölmenjenek a hegyre, elvette az ott lévő zsinagógájukat, és a Garizim hegyén a Theotokosz tiszteletére templomot épített (491). Erre a szamaritánusok fellázdak és elfoglalták a Garizim hegyét, ezért Jusztíniánusz császárnak fallal és toronnyal kellett megerősíteni annak védelmét.

Az Isten Anyja tiszteletére épült templom nyolcszögű volt, mint a mennybemenetel és Mária sírja fölé épült templom. A mellette lévő kolostorban élő szerzetesek szolgáltak benne. A templom érdekessége volt még, hogy a Kálvária sziklájának egy darabját őrizték benne. Nem világos, hogy miért szentelték a templomot Isten Anyjának.

Cézarei Prokopiosz szerint ennek a templomnak építésében valóra vált Jézus szava, amelyet a szamariai asszonynak mondott, hogy Isten igaz imádói (a keresztények) ezen a helyen imádják az Atyát. Arra is gondolhatunk, hogy a császár a templom építésével meg akarta mutatni Jézus szavának valóra váltását, amely megakadályozta a szamaritánusoknak, hogy a maguk kultuszát végezzék a Garizim hegyén. Talán azért is lett a templom Isten Anyjának szentelve, mert Ő volt az első „igaz imádoja lélekben és igazságban” az Atyának.

6. Jerikó

A régi forrásokból kevés információnk van arról a két Mária szentélyről, amely Jerikóban volt. A Piacenzai Zarándok meglátogatta „Ráháb házát” (Józs 2,1-2), amelyet megőriztek. Ehhez a házhoz kapcsolódik „egy zarándokok számára épült otthon, a teraszon pedig, ahol Ráháb elrejtette Józsué kémeit (Józs 2,6), egy Máriának szentelt oratórium van.” Ráháb házát már a 4. században is látogatták a zarándokok. Lehetséges, hogy 551-ben földrengés pusztította el, de utána rögtön újjáépítették. Jusztíniánusz, akinek a helyreállítást kellett végezni, hozzácsatolt egy vendégházat és Mária oratóriumot. Ezekről azonban hiányoznak az információink.

Cézarei Prokopiosztól tudjuk, hogy Jusztíniánusz restauráltatta a Jerikóban lévő Teotokosz templomát is. az 1934-ben végzett ásatások Tell Hasszán-nál, a város északi részén, napvilágra hoztak egy háromhajós templomot, amely 37 méter hosszú és 18 méter széles volt. A padló alatt talált pénzletek a 4-7. századból valók, és jelzik azt az időt, amikor a templom még használatban volt. Nagy valószínűséggel lehet állítani a padló-mozaikok stílusából, hogy ugyanaz volt a mestere, aki a betlehemi bazilikáét is készítette. Így ez a régi nagy Jerikói bazilika az a szentélye lehetett a Theotokosznak, amelyről Cézarei Prokopiosz beszél.

Ha a szentély visszamegy a 4. századig, 333 után kellett építeni, mert a Bordeaux-i zarándok (333) még nem látta. Továbbá nehéz elképzelni, hogy az efezusi zsinat előtt (431) a Theotokosz tiszteletére építettek templomot. Eredete, motívuma és Mária jellege ismeretlen számunkra.

7. Nizzana

Ez a város Palesztina déli határánál a bizánci korban a sivatagi út védelmezője volt, amelyen Gázából Eilátba és a Sínaira mehettek. Különösen a 6. században, amikor újra kezdődtek a szerzetesek és a hívek zarándoklatai a Sínai felé, Nizzana a zarándokok pihenőhelye lett, vendégház épült számukra. A nizzanai falrajzok mutatják az utazókat bottal és kereszttel a kezükben, vagy a lovasokat mellükön a kereszttel.

Ebben az időszakban épült Nizzanában egy második templom Szűz Mária tiszteletére. Ez egy utolsó templom Palesztina déli részén bazilika formában 3 apszissal, narthex-szel és átriummal. A görög felirat a hajó oszlopfő töredékén ezt mondja: „Szűz Mária Isten Anyja, segítsd és könyörülj szolgálodon: 496 évben” (azaz Kr. u. 601/602). Ebből a feliratból lehet levezetni, hogy a templom Isten Anyjának volt szentelve és 600-602 körül épülhetett.

A bazilika mellett előkerültek egy nagy kolostor maradványai is, amely valószínűleg a bazilika szolgálatában lévő szerzeteseké volt. Egy építészeti érdekesség: a déli hajóhoz egy kápolna csatlakozott saját apszissal. A régészek azt feltételezik, hogy ez a kápolna régebbi a bazilikánál, eredetileg egy elkülönített oratórium lehetett, s csak később építették a templomhoz. Arra lehet gondolni, hogy ez a kis szentély, amely korábbi a bazilikánál és különösképpen tisztelték, a nagy bazilika építése után megmaradt a maga eredeti formájában akkor is, amikor beépült magába a bazilikába. A feliratból talán le lehet vezetni, hogy ez a szentély is a Segítő Theotokosznak volt szentelve. Mivel hiányoznak más források, nem lehet bizonyossággal válaszolni a kérdésre.

Összefoglalás

Tizennyolc Mária szentélyt mutattunk be röviden a bizánci Palesztinában. Néhány általános jellegű megjegyzést fűzhetünk hozzá.

A szentélyek valamiképpen mutatják a Mária tisztelet dinamikus fejlődését a Szentföldön. Kezdetben ez össze volt kapcsolva Mária életének egyes történeti emlékeivel. Értjük alatta azokat az eseményeket, amely üdvösségünk történetéhez kapcsolódnak. Ezeket megőrizték a helyi palesztinai keresztény közösségek, és ezek a hagyományok valószínűleg visszamennek történeti eredetükhöz. Ezeket a hagyományokat mind nem támasztják alá evangéliumi elbeszélések. Az üdvösség eseményeinek emlékei a palesztinai keresztényeknél, a zsidó-keresztényeknél nem voltak nagy szentélyek. A Mária események helyeinek a tisztelete a maguk eredeti környezetében (barlang, vagy oratóriummal átalakított ház), vagy a közösség ima környezetében (zsinagógatemplom) fejlődtek ki.

A bizánciak érkezésével megkezdődtek a szentélyek építései a már előbb tisztelt helyeken, majd másutt is, amelyek Mária emlékére hivatkoztak az evangélium tanúsága, vagy az apokrifok elbeszélése alapján.

A liturgia fejlődése, különösen az ünnepi összejövetelek elmélyítették ezeknek a megemlékezéseknek üdvözítő jellegét, szorosabban összekapcsolták Krisztus misztériumával és általános módon az üdvösség misztériumával. A történeti emlék a teológiai magyarázatnak lett alárendelve. Megvalósult az átmenet a megemlékezésből a csodálatba és a dicséretbe Isten csodáinak láttán, amelyeket Máriaiban művelt abban az időben ezeken a helyeken.

Azt is mondhatjuk, hogy a Mária szentélyek mintegy nyitott kapuk lettek, amelyeken át a zarándokok megcsodálták a palota belsejét, vagyis azokat az üdvözítő tetteket, amelyeket Krisztus ezen a földön vitt végbe. Az 5-6. században épült szentélyek a 7. században a legszebb ünnepek helyei lettek, és legtisztább kifejezői a Krisztusban való hitnek és az Atyaisten dicséretének, aki az Ő Fiában vitte végbe az Ábrahámnak és utódainak adott ígéreteket.

Felhasznált irodalom

- G. Kroll, Jézus nyomában. Szent István Társulat Budapest, 1985
 Vanyó László (szerk), Apokrifek. Szent István Társulat Budapest, 1980.
 Ivancsó István, Eteria útinaplója. Nyíregyháza, 1996
 Meisztermann Barnabás OFM, Új útmutató a Szentföldre. Budapest, 1909
 A. Strus SDB, Maria nella sua Terra. Cremona-Betlemme, 1989
 B. Pixner OSB, Maria sul Sion dopo la risurrezione (in Maria nella sua Terra II-23)
 Donato Baldi, Guida di Terra Santa. Gerusalemme, 1973
 – ” – Enchiridion Locorum Sanctorum. Jerusalem, 1955
 – ” – Le lezioni scritturistiche nella liturgia di Gerusalemme nei secoli IV e V. Liber Annus II/1952, 163-226
 Hyacinth M. Wilmes, Im Land des Herrn. Werl, 1995
 Bruce E. Schein, Sur les routes de Palestine avec l'évangile de Jean. Éd. du Cerf Paris, 1983
 J. Murphy-O'Connor, Guide archéologique de la Terre Sainte. Paris, 1982
 Othmar Keel/Max Küchler, Orte und Landschaften der Bibel. Band 2. Benziger-Vondenhoeck et Ruprecht, 1982
 B. Bagatti, Gli scavi di Nazaret, vol. I. Gerusalemme, 1967
 – ” – Antichi villaggi cristiani di Galilea, Gerusalemme, 1971
 – ” – Antichi villaggi cristiani di Samaria, Gerusalemme, 1979
 – ” – Nuove scoperte alla tomba della Vergine a Getsemani. Liber Annus XXII. (1972) 236-289

- E. Allata OFM, Il luogo dell'annunciazione a Nazaret, in: Maria nella sua Terra 25-33
F. M. Abel, Sanctuaires marials en Palestine. in Maria, vol. IV. Paris, 1956
F. Manns, Essais sur le Judéo-Christianisme, Jerusalem, 1977

A magyar bibliafordítások története

„Krisztus hívei előtt szélesre kell tárnai a kaput, hogy hozzájussanak a Szentíráshoz. Mivel pedig Isten igéjének mindenkor kezünk ügyében kell lennie, az egyház anyai törődéssel gondoskodik róla, hogy megfelelő és pontos fordítások készüljenek az egyes nyelveken, főleg a szent könyvek eredeti szövegei alapján.” A II. Vatikáni zsinat „Az isteni kinyilatkoztatásról” szóló dogmatikai konstitúció 22. pontjában olvashatjuk ezt a felszólítást.

Amit a zsinat előírt, ezt mindig is tudta és élte az egyház. A kereszténység terjesztésével mindenütt együtt járt szent könyvének, a Bibliának a nemzeti nyelvre való fordítása is. Egészen természetes, hogy ez nálunk magyaroknál sem lehetett másképpen. Elengedhetetlen volt, hogy az Isten szava magyarul szólaljon meg őseink számára. Ez a rövid összefoglaló végig akarja kísérni a fordítások történetét egészen napjainkig.

(A felhasznált források és irodalom a tanulmány végén található, amelyek egyben segítséget nyújtanak a téma továbbfejlesztéséhez is.)

Az istentiszteleten használt bibliai szövegek

A kereszténység felvételével szükségessé vált elsősorban az istentiszteleten használt szentírási szövegek fordítása.

Őseink az 5. század derekán a Kubán vidékén tanyáztak, és már itt érintkezésbe kerültek a keresztény népekkel. Az onogur népeknél megforduló kereskedőkkel együtt a hithirdetők is megjelentek, és Krisztus evangéliumát közvetítették számukra. Hogy leírták-e ezt az evangéliumot – írja Szentiványi Róbert – nem tudjuk meg talán sohasem.

Amikor azonban népünk a latin kereszténység hatósugarába került, elkészült az első magyar bibliafordítás is. A lelkipásztorok elsősorban liturgikus szövegekről gondoskodtak.

Erre következtethetünk Szent István király törvénykönyvének 19. fejezetében található szövegből: „A templomi gyülekezetről és azokról, akik mormolnak és beszélnek a mise ideje alatt. Azok, akik a templomba jönnek hallgatni a szolgálatot és a mise ünnepi órája alatt egymás közt mormolnak, és másokat zavarnak, hiú meséket mesélnek, és nem figyelnek a szent leckére, egyházi táplálkozásra, ha előkelők, fosszák meg őket tisztességüktől és üzzék ki a templomból, ha közrendűek és közemberek, a templom előcsarnokában, ekkora merészségükért mindenki előtt megköztessenek és megostoroztassanak. És hajuk lenyírassék.” A szövegből látjuk, hogy mise alatt szakaszokat olvasnak fel a Szentírásból, s erre lelki haszonnal lehet figyelni. Lelki haszonnal azonban csak akkor lehet ezeket hallgatni, ha azt értik is. Mindez feltételezi az evangéliumok korai magyar fordítását. Csak úgy lehet élő közösségeket teremteni, ha magyarul prédikálnak a nekik felolvasott szövegekről.

Megerősíti ezt az 1114-ben tartott esztergomi zsinat következő törvénye is: „Első rendben megkérdezendő a király: hogy minden vasárnapon a nagy egyházakban evangélium, levelek és hittételek magyaráltassanak a népnek, a kisebbekben pedig a hittételek és az úri imádság.” Ebből a rendelkezésből kitűnik, hogy a nagyobb egyházak lelkipásztorainak kezében ott voltak a szentírási szakaszok magyar fordításai, amelyeket felolvastak és magyaráltak.

Ezt erősíti meg néhány szép ősi bibliai tartalmú nyelvemlékünk is, mint az 1192-95 között keletkezett „Halotti beszéd” vagy a 13. századból származó „Ómagyar Mária siralom”. Mindkét nyelvemlékünkben megcsillannak az ősi magyar bibliafordítás szavai: por és hamu, teremtés, paradicsom, sátán, tiltott gyümölcs, világ világa, véred hull vizül stb. (Sajnos, többet ezekről a fordításokról nem tudunk mondani, mert nem maradtak ránk.)

Az ún. „Huszita Biblia” maradványai

A legrégebb megmaradt bibliafordításunk az 1416-1450-es években keletkezett. Ennek szövegét három kódex őrizte meg számunkra. A Bécsi- vagy Révai kódex, ez 162 lapból áll, és Rút, Judit, Eszter, Makkabeusok, Dániel és a 12 kis-prófeta könyvét tartalmazza. A Münchener vagy Jászai kódex 108 lapos, a négy evangéliumot őrzi, végül az Apocrifák kódex 93 lapból áll, zsoltárfordítás és himnuszok találhatók benne.

A Münchener kódex végén olvashatjuk a keletkezést is: „Németi György másolta 1466-ban Moldvában, Tatos városában.” Egyéb jellemző tulajdonságok között az a feltűnő ebben a fordításban, hogy a Spiritus Sanctus-t „Zent Zelleth”-tel fordítják a magukat meg nem nevező fordítók.

Ezen a bizonyítalon nyomon elindulva próbálták bizonyítani, hogy a három felsorolt kódexben lévő fordítás a Moldvába menekült Újlaki Bálint és Pécsi Tamás huszita írók munkája. Szalkai Magyar Balázs ferences szerzetes így számol be működésükről: „Ebben az időben még két tanult ember is távozott innen Kamanicáról, tudniillik Tamás és Bálint, akik, miután ezt néhány megszállott férfival és asszonnyal megtanácskozták, éjnek idején Moldvába szöktek. Ez a két pap mindkét testamentum írásait lefordította magyar nyelvre. Mennyi és mekkora eretnecség van pedig ebben, amit én is olvastam, evilági ember el sem számolhatja... mivel hogy ezt a szöveget is: Spiritus Sanctus így fordították: zent zelleth...” Ez a fordítás nem maradt ránk. Az említett három kódexben lévő bibliafordítást szokták azonosítani vele. Ennek bizonyítékául azt hozzák fel, hogy a „zent zelleth” szó mindhárom kódexben megvan.

A kérdés azonban az, hogy hiteles-e Szalkai Magyar Balázs krónikájának ez a szövege, mert a krónika 16. századi másolatából hiányzik az idézett szöveg, s csak a jóval későbbi gyulafehérvári kéziratban található meg. A kérdés az, hogy a glossza megbízható-e, és főképpen, hogy a három felsorolt kézira vonatkozik-e. Ezekben ugyanis egyáltalán nem lehet megtalálni a felrótt sok eretnecséget. Ezért állítja több kutató, hogy ez a fordítás katolikus, valószínűleg szerzetesi munka. Csapodi Csaba írja a Jordánszky kódexhez írt tanulmányában: „A »Huszita Biblia« elnevezés tulajdonképpen nem a legszerencsésebb, sőt némileg félrevezető, mert magában ebben a Bibliában nincs semmi nyoma huszita jellegnek... Korábban egyébként olyan vélemények is fölmerültek a szakirodalomban, hogy a kódexek nem huszita, hanem ferences, illetve premontrai munkák” (15. o.) Nemeskürty István megjegyzése: „Egyelőre kideríthetetlen, hogy az egész Ószövetséget lefordították-e, és csupán a sors szeszélyéből maradt ránk mindössze néhány részlet, vagy pedig talán csak a számukra legfontosabb helyeket magyarították a vallásos élet (miserend) gyakorlati igényeihez alkalmazkodva.” (i. m. 23. o.)

Kolostori bibliafordítások

Szent Benedek regulája szerint a szerzetesházak ebédlőjében és magán olvasmányokban is elsősorban a Szentírást olvasták. A magyar kolostorokban is nagy számmal éltek férfi és női szerzetesek, akik nem értettek latinul, s csak nemzeti nyelven hallgathatták a szentírási szakaszokat. Nem ismerjük a szemelvényes magyar bibliafordítás keletkezésének korát, de biztosan nagyon régi. A középkori magyar kódexanyagának több mint 99 százaléka elpusztult, a megmaradt kevesebb, mint egy százalékból és a töredékes forrásanyagból minden következtetés lehetetlen. Lássunk néhányat ezek közül.

„**Bertalan pap** Bereg vármegye Halábor faluból nemzett: ez zsoltárt írta ziletés után ezeröttszáznyolc esztendőben.” A **Döbrentei kódex**ben mutatkozik be így a fordító, aki összeírta a vásár- és ünnepi szentmisék magyar nyelven felolvasott újszövetségi részeit. Halábor a Tisza jobb partján, Szatmárcsekétől nem messze, északkeleti irányban található (ma Ukrajnához tartozik). A zsoltárok mellett szerepel a könyvben az Énekek Éneke, Jób

könyvének néhány része, Jézus szenvedéstörténete és több részlet az evangéliumokból. Nagyszerű magyarsággal, színes, gördülékeny stílusban fordította le ezeket a könyveket. A szövegek nem azonosak a Bécsi-, Münchener- és Apor kódexben található szövegekkel. Ez bizonyítja, hogy ekkor már létezett vagy egy teljes magyar nyelvű Újszövetség, vagy az Újszövetségnek a szentmisében felolvasott részei. Ilyen gyűjteményt másolt Halábori Bertalan.

Ránk maradt néhány szöveg az ún. **beginák számára készült fordításokból** is.

A beginák a középkorban olyan jámbor nők voltak, akik nem tettek szerzetesi fogadalmat, de kolostori közösségben éltek egy-egy templom, vagy kórház körül, betegápolással, jótékonykodással foglalkoztak. Amint látjuk, félig szerzetesi, félig világi közösség volt. A magyarországi beginák számára több kódex készült, amelyekben bibliafordítás részleteket találunk.

A **Festetich kódex** 208 leveles hártýára írt könyv, amely 1493 körül készült Kinizsiné Magyar Benigna asszony számára. Kinizsi Pál alapította a nagyvázsonyi pálos kolostort. Itt készült ez a kézirat, amely a középkorból ránk maradt gazdagon díszített könyv.

A **Cheh kódex** 98 leveles, pergament kézirat, amelyet valamelyik nagyvázsonyi pálos szerzetes másolt 1513-ban Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára. „Ez könyvet írta F. M. Vásonban” – olvashatjuk a 180. oldalon.

A **Keszthelyi kódex** 226 leveles papiros kézirat. Himnuszok, zsoltárok és imádságok találhatóak benne. Velikei Gergely készítette Lékán (Vas m.) 1522-ben.

A **Székelyudvarhelyi kódexben** találjuk az első név szerint ismert bibliafordítónkat, aki megnevezi magát: Nyujtódi András székelyföldi ferences szerzetes húgának, Nyujtódi Juditnak, ferencendi apácának fordította le Judit könyvét. „Ez a könyv szűzleány Judit asszonyé... Íme, azért én szerető húgom, Nyujtódi Judit: az te neveden való szent asszonynak könyve, melyet én, az te szegény bátyád, Nyujtódi Fráter András megírtam az diáki bötüről ez magyar nyelvre az tehozzád való atyafiságos szeretetnek miatt meggyőzöttetvén. És hogy ne lennél az te celládban az te szenteknek könyve nélkül, de vallanád azt az te lelkednek vigasztalására. Ne nézzed kedég, szerető húgom, az írásnak az ó paraszt voltát, hanem az ő igaz értelmét, kibem hamisat nem lész.” Fráter András húga a székelyföldi Tövis városkában volt szerzetesnő.

A Jordánszky Kódex névtelen fordítója

Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár 194 levélből álló kódexe az első országosan ismert, elterjedt részleges bibliafordításunk. 1984-ben hasonmás kiadásban is megjelent Csapodi Csaba tanulmányával. Elterjedése óta, az 1520-as évektől a legtöbb magyar nyelvű vallásos írás nagyjából ebből a fordításból merít.

Keletkezéséről semmit sem tudunk. Csak annyi bizonyos, hogy Magyarországon, az alsó-Dráva vidékén készült. A nyelvjárás alapján nem lehet meghatározni, mert a fordító, vagy másoló saját eredeti nyelvjárási területétől távol is élhetett. A másolás valószínűleg Budán történt, talán a margitszigeti domonkos apácák számára. A készítés idejéről két helyen is olvashatunk: az Ószövetség végén: „Et (itt) vagyon az bírának írásoknak való kenynek végezeti, minére mi idvességünkre szükség Szent Dorotya asszony napján ezer ötszáz tizen kilenc esztendőben 1519”. A másik bejegyzés Szent János evangéliumának végén olvasható: „Et vége vagyon Szent János evangéliomának és mind az négy evangélistáknak evangéliumoknak, adventnek első szerdáján, azon esztendőbe, mikoron Krisztus születésének fogván írásnak ezer öt száz tizen hatod esztendőben.” Előbb találjuk a kötetben az 1519-es évet és később az 1516-os évet. A fordító előbb az Újszövetség lefordításához fogott és később az ószövetségi hét könyv fordításához. A fordító föltétlenül papi ember volt, mégpedig a Biblia szövegének helyenként igen nehezen érthető volta miatt teológiailag jól képzett és latinul jól tudó, de a magyar nyelv szókészletével is fölényes biztonsággal élő szerzetes – olvassuk

Csapodi Csaba tanulmányában (9. o.) Nem teljes fordítás: az ószövetségi részből az első hét könyvet, az Újszövetségből pedig Pál levelei kivételével (csak a Zsidókhöz írt levél szerepel) minden könyvet lefordított. Úgy látszik, nem érzett magában erőt a teljes fordításhoz, vagy talán azt gondolta, hogy azzal, amit lefordított, bőséges olvasmányt nyújtott annak a közösségnek, amelynek számára dolgozott.

Saját vallomása szerint sokszor nehezen birkózott meg a nehézségekkel, ezért egy-két fejezetet el is hagyott. A Kivonulás könyve 25. fejezetének végén találjuk: „Ett két kapitolum heán vagyon, mi módon és mi szerint mondotta az Úristen szerezni az nagyobb tabernákulumot, avagy az Isten sátorát és minden szerszámával, hozzája tartozóval és benne valókkal, kinek értelme és magyarsága semmiképpen én elmémbe nem fér, de egyebtül sem érthetöm.”

A Jordánszky kódex bibliafordítását hosszú ideig Báthory László pálos szerzetes művének tekintették. Nincs azonban semmi elfogadható érv, amely ezt a véleményt támogatná. A Jordánszky kódexben lévő fordításnak igen nagy hatása volt a későbbi fordításokra is. Az újabb kutatások szerint hatása Pesti Gábor és Sylvester János Újszövetség-fordításában is kimutatható.

A „Néma barát” fordítása

Meg kell emlékezni a legterjedelmesebb magyar legendagyűjteményről is, amely a vásár- és ünnepnapi szakaszokat is magába foglalja, s így nemcsak a szépirodalomnak, hanem a bibliafordításnak is emléke. Ez az **Érdy-**, vagy **Nagyszombati kódex**, amelyet a városlódi karthauzi kolostor valamelyik néma barátja másolt (a karthauzi szerzetesek nem beszélnek, innen a „néma” kifejezés).

A latin nyelvű bevezetőben elmondja szándékát, hogy a reformáció elleni küzdelem jegyében írta művét: „... az egész küzdő anyaszentegyház üdvösséges épülésére népnyelven való alkotással új lelki táplálékot kívánok (nyújtani). Erre több laikus testvér és különböző rendbeli apácák jogos igénye és kegyes biztatása ösztönzött. Köztük küzd az én édestestvérem maga is, Krisztusnak szentelve, a szent fátyol alatt... De leginkább mégis azért, mert forrong és szinte egész Európát megrontja a hitszegés és a veszedelmes lutheri eretnokség, mely legújabbban, ó jaj, a kiválasztott magyar nép elpusztítására és elvesztésére tört. Azt a csekély erőt, amit ugyan a természet megtagadott, de az anyai könyörületesség példájára a szeretet mégiscsak megadott nekem, fordítom szembe evvel, Jeremiás példájára, Isten házáért és az egykor a Boldogasszonynak ajánlott országért.” (A néma barát megszólal, Magvető, Budapest, 1985. 9-11. o.)

A „néma barátról” csak annyit tudunk, hogy ő volt a városlódi karthauzi kolostor gazdasági ügyeinek a vezetője. Érdekes vonás fordításánál, hogy a latin nyelvű bevezetés mellé magyar nyelvű előszót is írt. Ez az első magyar nyelven írt előszó a középkor végéről. Középkori vonás benne a névtelenség, a munka érdemének magáról való elhárítása, újkori vonás pedig az előszó írása, és az anyanyelv iránti odaadó figyelem.

Báthory László elveszett bibliafordítása

Gyöngyösi Gergely a magyar alapítású pálos szerzet rendfőnöke volt 1520-1522 között. Krónikájában, amelyet 1525-ben állított össze, ezeket írja: „Nem mellőzhetjük azt sem, hogy a nevezett László testvér az egész Bibliát és sok szentnek az életét megírta magyarul.”

Báthory László a Nyírbátorhoz közeli Nyírcsászári faluban született, és mint falusi iskolamester működött. Majd elhagyva a világot, belépett a pálosok rendjében. A pálosok Európa-szerte híres kolostora és temploma Budaszentlőrincen állt a János-hegy és a Nagyhárshegy közötti hágón. Korabeli olasz mester remekműve volt mindkettő. Ide jártak

nagygyűlésre a világ különböző országában élő kolostorok szerzetesei, és ide jártak pihenni kétszáz éven át a királyok is: Károly Róbert, Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás király.

Ebben a kolostorban élt a szentéletű és nagy műveltségű Báthory László. Mivel elmélyülten akart dolgozni, elhagyta a kolostort és a Nagyhárshegy tetején lévő kis barlangba húzódott vissza. Itt remetéskedett húsz esztendeig, 1437-1457-ig, s ezalatt fordította le a teljes Bibliát. A barlangban való bibliafordítás Báthory Lászlónak életébe került. A vezekléstől, böjtöléstől elgyengülve tért vissza a kolostorba, s „ugyanott elérte életének utolsó napját, melyen még misét mondott, azután eltemették.”

Gyöngyösi Gergely szövegének alaposabb tanulmányozásából kitűnik, hogy Báthory László nem fordítást, hanem magyarázatot készített a Bibliához. Mezey László így értelmezi a „conscript” szót. Természetes, ha magyarázta a Bibliát, akkor kellett lenni magyar fordításnak. Ezt a magyarázatot Mátyás király annyira becsülte, hogy könyvtárába soroltatta. Gyöngyösi Gergely szerint tehát az egyetlen magyar alapítású szerzet, a pálosok rendjének egy tagja fordította le a Bibliát magyar nyelvre. A hűvösvölgyi erdőben az úttörővasút végállomása felé, a meredek hegyoldalban található az a barlang, amelyben a hagyomány szerint a szentéletű szerzetes a fordítást végezte. A helyet márványtábla jelöli.

Sajnos, Báthory László fordítása, vagy Biblia-magyarázata – éppen úgy, mint Tamás és Bálint pap fordítása – nem maradt ránk. Csupán Gyöngyösi Gergely krónikájában találunk a magyarázatról néhány mondatot latin nyelven. Magyarul így hangzik: „Kedveseim, készítsétek föl szíveteket a küzdelemre, és mindenben jövevénynek tekintsétek magatokat a földön. Nézzétek csak az idő változékonyságát és a világ bizonytalanságát. Mert aki elad olyan, mint aki menekül, és aki vesz, mintha attól félne, hogy tönkremegy. Aki kereskedik, mintha nem nyerne, aki épít, mintha nem szándékozna benne lakni, aki vet, mintha nem aratna, és így aki szőlőt metsz, mintha nem akarna szüretelni, akik házasodnak, mintha fiakat nem akarnának, és akik nem házasodnak, mintha özvegyek volnának.” (Gyöngyösi Gergely, *Arcok a magyar középkorból*. Szépirodalmi kiadó, Bp. 1983. 138. o.). Sajnáljuk, hogy egy szentéletű tudós férfi áldozatos munkája elveszett számunkra, mint sok más értékünk is.

Erasmus szellemében készült nyomtatott fordítások

A nagy keresztény humanista Rotterdami Erasmus 1516-ban kiadta az Újszövetség kritikainak nevezhető szövegét. Tanulmányozta a görög nyelven fennmaradt evangéliumokat és újra fordította őket latinra. Az eddig használt szövegnek, a Vulgátának, sok hibáját javította így ki. Ezt a kiadást 1518-ban egy újabb javított és áldolgozott kiadás követte. A keresztény Európa tudósai ezt örömmel fogadták, és ettől kezdve ennek a szövegnek a szellemében igyekeztek anyanyelvű fordításokat készíteni. A konzervatív egyházi körök azonban gyanakvással fogadták ezt a szöveget. A lutheri és kálvini reformáció is elszigetelődött tőle, mert Rotterdami Erasmus mindvégig hű maradt Rómához. Erasmus művével azt akarta, hogy minél többen hozzáférjenek anyanyelvükön a Bibliához. Így írt ezzel kapcsolatban: „Bár csak minden nyelvre le lenne fordítva, hogy ne csak a skótok és írek, hanem a törökök és szaracénok is olvassák és megismerjék... Bár ebből énekelne a földműves az ekeszarvánál, ezt zengené a takács vetélője mellett, s az utas ennek történetivel könnyítené útjának fáradalmait.” Erasmus így papi hivatásának szellemében igehirdetésnek tekintette munkásságát. Erasmus szellemében készültek a nyomtatott részleges bibliafordítások, amelyekről most megemlékezünk.

Komjáthy Benedek, A Szent Pál levelei magyar nyelven (Krakkó, 1533)

A fordító Komjáthy Benedek a török elől menekült először Husztra, majd innen hívta Perényi Gáborné Frangepán Katalin nyalábvári birtokára fia nevelőjének.

A várat ma hiába keressük Kárpátukrajnában a Tisza felső folyásánál, a mai Királyháza fölött. I. Lipót a Wesselényi összeesküvés után leromboltatta és ma csak szomorú falcsonkok meredeznek a helyén.

Úrnője többszöri kérésére fogott hozzá Komjáthy Benedek Szent Pál leveleinek fordításához. „Tenagyságod énnem emlegetni kezdé, hogy a Szent Pál apostol leveleit örömet akarná hallani.” Katalin asszony Frangepán Ferenc kalocsai érsek húga volt. Férje Perényi Gábor a mohácsi csatában esett el 1526-ban. Az özvegy nyalábvári udvarában tudósokból valóságos iskolát tartott. Erre utal a fordító is a könyv bevezetőjében. Azt írja, hogy az udvarban nálánál bölcsebb és jártasabb egyházi emberek vannak, akik alkalmasabbak a fordításra. Ezért csak többszöri unszolásra vállalkozott a fordításra. Ezen kívül úgy érzi, hogy az Istentől kapott talentumokat kamatoztatni kell, és munkájával sokaknak hasznára lehet. A munka befejezéséről is tájékoztat a szerző: „Ez Szent Pál epistolái magyarságának vége lött Szent Szilveszter pápa estin, nagymise harangkor, az Jézus Krisztus születésének utána 1532. esztendőbe. Laudetur Jesus Gloriosus.”

A fordítás nyomtatása Krakkóban történt 1533-ban Vietorisz nyomdájában Frangepán Katalin költségén. Ez az első magyar nyelvű nyomtatott könyv, de nem Magyarországon, hanem Lengyelországban látott napvilágot.

A fordító elég nehezen birkózott meg a feladattal és csak Perényi Gáborné noszogatására készült el munkája. A családi könyvtárban megvolt Szent Pál leveleinek magyar fordítása, de az már nehezen volt olvasható. Lehetséges, hogy ez a fordítás a környékről származó Halábori Bertalan fordítása lehetett, amely a Döbrentei kódexben maradt ránk. Ezért bízta házi tanítójára az úrnő, hogy fordítsa le korszerűen ezeket a leveleket. Láttuk már, hogy Katalin környezetében voltak papi emberek, a Szentíráshoz értő szerzetesek, de ezek nem vállalták a feladatot, ezért egy művelt világi férfiúra bízta a fordítást. Az egyházi emberek talán gyanakodva nézték Erasmus tevékenységét és ezért nem vállalkoztak a fordításra. Komjáthy fordításában gyakran találunk zárójelbe tett értelmező szövegeket, magyarázkodásokat. Ezek

nem a bizonytalanság, hanem inkább a tudós magatartás jelei nála. Komjáthy Benedek fordítása 1883-ban hasonló kiadásban is megjelent.

Pesti Gábor, Új Testamentum magyar nyelven Bécs 1536. július 13.

Az első nyomtatott magyar nyelvű evangélium-kiadás is Erasmus Biblia-kiadásának nyomán készült humanista munka. Az Erasmus által görög szövegből latinra fordított Újszövetséget használta a szerző.

A fordító Pesti Gábor I. János király gyulafehérvári udvarában volt kanonok és küküllői főesperes. Fiatal korában II. Lajos budai udvarában is megfordult, és lemásolta a leghíresebb magyar humanista költő, Janus Pannonius verseinek gyűjteményét. Bécsben teológiát tanult. A bécsi humanista körökkel is kapcsolatot tartott fenn. A neves irodalomtudós, Brassicanusnak ajándékozta Janus Pannonius verseinek gyűjteményét. Pesti Gábornak 1536-ban két műve jelent meg Bécsben: az Újtestamentum fordítása (ennek címe többet mond, mert csak a négy evangéliumról van szó) és Esopus meséinek fordítása. 1538-ban hatnyelvű szótára jelent meg (latin, olasz, francia, cseh, magyar) amelyet hosszú ideig használtak a cseh és német iskolák.

Az evangéliumfordításhoz Brassicanus, a neves irodalomtudós írt ajánló költeményt. Pesti Gábor fordítását így jellemzi Nemeskürty István: „világos fogalmazású, szép, tiszta szöveg. Magyarsága ízes, hangulatos, kifejező. Ő használta először a maihoz legközelebb lévő központinak is nevezhető nyelvjárást.” Fordításának nyelve a beszélt magyar nyelv. Ő tekintette először hazafias kötelességének a magyar nyelv ápolását. Fordítása függetlenebb a latin szerkezetektől a középkori, sőt néhány későbbi bibliafordítónál is. Teológiai képzettsége is alkalmassá tette a fordításra.

Sylvester János: Új Testamentum melyet az görög és diák nyelvből újonnan fordíjtának az magyar nipek keresztény hütben való ipülsire

Az első magyar nyelven, magyar földön megjelent teljes Újszövetség Sylvester János fordítása. Az utolsó lapon olvashatjuk: „Újszigeten Abádi Benedek nyomtatta vala 1541. esztendőben.” A kiadás költségeit Nádasdy Tamás dunántúli főrend, királyi tanácsos fedezte.

A sárvári vár melletti parkban kőtábla emlékezik meg Sylvester Jánosról, a bibliafordítóról és az első magyar nyelvű nyomdáról: „Hirdessétek kövek Sárvár történelmének fénykorát. E helyen, Újszigeten, a Rába és Gyöngyös kanyarodásai között állította fel a tudomány- és művészetkedvelő Nádasdy Tamás nádor az első magyarnyelvű nyomdát, amelyben Sylvester János az 1539. évben kinyomtatta az első magyarul írt könyvet, a magyar nyelvtanát.” Hozzá kell tenni: és két év múlva Újtestamentumát, amely oly népszerű volt, hogy egymásután kétszer is kinyomtatták.

Sylvester János a Szatmár megyei Szinyérváralján született 1504 körül. A krakkói egyetemre a mohácsi vész évében, 1526 őszén iratkozott be, majd Wittenbergben tanult. Magiszteri címmel tért haza és 1534-ben került Nádasdy Tamás birtokára. 1542-től a bécsi egyetemen munkálkodott, a héber, majd a görög nyelv tanára lett, később pedig történelmet tanított.

E nagyfokú felkészültsége tette alkalmassá arra, hogy megbirkózzék az Újszövetség fordításával. Erasmus görög-latin fordítását vette alapul, s a fordításában aggályos pontosságra törekedett. Ő az első fordítónk, aki nagyfokú grammatikai tudatossággal dolgozott. Első célja az volt fordításával, amit Erasmus úgy fogalmazott meg, hogy bárcsak minden nyelvre le lenne fordítva a Biblia. A másik ok a tudós nemzeti önértetéből fakadt, amint egyik levelében írta: „Néhány éve még a többi nemzet azzal sértegetett bennünket, hogy az oroszoknak is van saját

nyelvükön evangéliumuk, csak a magyaroknak nincsen.” Tehát más nemzetek gúnyolódását akarta elhárítani a magyarság fejről. Nemcsak azt tudta, hogy fordítása szükséges és hasznos a magyar népnél, hanem azt is, hogy fordításának nemzetközi visszhangja a magyarság irodalmi jóhírneve szempontjából sem közömbös. Sylvester János fordítása igen népszerű volt, mert egymásután kétszer is kiadták. (1960-ban elkészült hasonmás kiadása is.)

Az Újszövetség szövege előtti lapon egy metszetet találunk, amely Jézus családfáját mutatja, majd következnek több rajzzal díszítve az evangéliumok, az apostolok levelei és a Jelenések könyve. Elég vaskos könyv, betűi nem könnyen olvashatók, de a szöveg ma is friss és közel áll az élőbeszédhez.

Sylvester János a Biblia fordítása közben a magyar nyelvet illetően is fontos felismeréshez jutott: „kisőn vivők eszünkbe az mű nyelvünknek mindenben való nemes voltát.” Azt állítja, hogy a mi népünknek könnyű hozzászokni a Biblia jelképes beszédéhez, mert naponként használja ezt a beszédet. „Él énekekben, kiváltképpen az virágénekekben, melyekben csudálhatja minden nép az magyar népnek elméjének éles voltát a lelésben, mely nem egyéb, hanem magyar poézis.” A tudós fordító mindjárt bizonyítja is költő mivoltát, mert az első magyar időmértékes verssel köszönti olvasóját. Nemcsak azt fedezi fel, hogy a magyar nyelvben költői kifejező képesség van, hanem azt is, hogy ritmusban is versenyezhet a klasszikus nyelvekkel.

Sylvester János munkáját a magyar népnek ajánlja. Számára már létezik a nemzetfogalom, és büszkén hirdeti, hogy minden nép csudálhat bennünket, elménk éles voltát a lelésben.

Ide kívánczik Sylvester János első magyar időmértékes verse:

Az magyar népnek, ki ezt olvassa
 Próféták által szólt néked az Isten
 Azkit igirt: imé vigre megadta fiát.
 Buzgó lilekvel szól most es néked ezáltal,
 Kít hagyja, hogy hallgass, kít hagyja, hogy te kövess.
 Néked azirt ez lün prófétád, doktorok ez lün,
 Mestered ez most es, melyet az Isten ada.
 Azt próféta szavát hallgasd, mert tited az Isten
 Elveszt, és nyomos itt nem lehet az te neved.
 Itt ez írásban szól mostan es néked ezáltal
 Hütre hiv, mind hogy senki ne mentse magát.
 Azki zsidóul és görögül és vigre diákul
 szól vala igen: szól néked az itt magyarul.
 Minden népnek az ü nyelvin, hogy minden az Isten
 Törvinyit iljen, minden imádja nevit.
 Itt vagyon az rejtett kincs, itt vagyon az kifoló víz,
 Itt vagyon az tudomány, mely örök íletet ad.
 Lelki kenyir vagyon itt, melyben mikor iszel, örökké
 Ilsz, mely az mennyből szálla, halálra mene.
 Azki teremt tited, megvált, örök íletet es ad,
 Ez szent által nincs több bizodalmad azirt.
 Ennek azirt szolgálj, mindenkor tiszta szüvedvel,
 Ennek mindenkor tigy igaz áldozatot.
 Tigated ez hozzá viszen s nem hagy, mikor igy mond:
 Bódogok, eljövetekek – vesszetekek el gonoszok.
 Sylvester János írja.

A reformáció szellemében készült Biblia-fordítások

Benczédi Székely István: Zsoltároskönyv, Krakau 1548.

A fordító eredetileg ferences szerzetes, majd református lelkipásztor. Énekelhető formában fordította le a zsoltárokat. Előszava szerint héberből, a valóságban latin nyelvből. Fordításához felhasználta a középkori magyar fordításokat, többek között az Apor kódex szövegét. Székely István ezzel a fordításával a protestáns egyházak egyik legfőbb célját igyekszik megteremteni, a bibliai alapú népéneket. Könyvét Krakóban nyomtatták, s ugyanaz a Frangepán címer díszíti, amely Komjáthy Benedek fordításából már ismerős.

Tövisi Mátyás és Eszéki Szigeti Imre: A Jézus Sirah könyve magyar nyelven (Kolozsvárba 1551)

Sylvester János Újtestamentum fordítása megjelenésének évében 1541-ben Buda török kézre került. A magyar irodalmi élet azonban nem halt el, hanem terjedt a magyar nyelvű írásbeliség. Egyre nagyobb igény jelentkezett a Bibliának a reformáció szellemében való fordítására. A dunántúli Tolnában Eszéki Szigeti Imre református lelkész és Tövisi Mátyás iskolamester lefordították Jézus Sírak fiának könyvét. Mindketten Wittenbergben tanultak, és itt kaphattak ösztönzést ennek a katekizmus jellegű ószövetségi könyvnek a fordítására.

A kiadás Kolozsváron történt Heltai Gáspár nyomtatóműhelyében. Erdély, és főképpen Kolozsvár szoros kapcsolatban volt a török hódította Dunántúllal. Heltai Gáspár a kéziratot átnézte lelkésztársával, Gyulai Istvánnal. Ő az előszó szerint a könyvben némelyeket helyén hagyott, másokat pedig a világosság okáért elváltoztatott, hogy a keresztény ifjak nyilvánban elérhessék, és igazabban követhessék. Meggyőzően állítja: „Az ifjúság ez könyvecskéből több jó erkölcsre való tudománt tanulhat, hogynem mint Platónnak és Arisztotelésznek nagy hosszú könyveiből.”

Ez a fordítás a reformáció irodalmának nagy értéke: „1551-ig a legszebb, legízesebb magyarságú, legélvezetesebben olvasható Biblia-fordításunk” – írja róla Nemeskürty István. Állítja továbbá azt is, hogy stilisztikailag legalább annyit tettek a Biblia szövegének magyar nyelvéért, mint később Károlyi Gáspár.

Heltai Gáspár Biblia-fordítása

Nem sokkal Sylvester János után Heltai Gáspár (1520-1575) vállalkozott a Biblia lefordítására. Heltai erdélyi lutheránus lelkész, aki Kolozsvár papja lett, s így magyarul kellett prédikálnia. Meglett férfikorában megtanult magyarul, hogy az igét a hívek anyanyelvén hirdethesse, és a magyar reneszánsz legnagyobb íróinak egyike lett. Nyomdája volt Kolozsváron. Biblia-fordításához társakra is talált: Gyulai István és Ozorai István lelkészek, továbbá Vizaknai Gergely iskolamester csatlakoztak hozzá. Később még újabb tagok jöttek a munkaközösséghez: Egri Lukács és Szegedi Lajos.

Heltai Gáspár 1551-1565 között négy kötetben kiadta az Ószövetség legtöbb könyvét. A kiadásból csak a Krónikák, Ezdrás, Nehemiás, Eszter és Jób könyve hiányoznak. Saját fordításában pedig kiadta a teljes Újszövetséget. Az ószövetségi könyveket Gyulai István, Heltai helyettese, a kolozsvári lelkész fordította le. Gyulai kiváló fordító, erőteljes, kifejező nyelve közérthetőbb, mint elődeié.

Az előljáróbeszéből megtudjuk a társaság fordító módszerét. Összegyűjtötték az eddigi magyar fordításokat, ezenkívül előttük volt a héber, a görög, a latin és az egyéb nyelven

fordított Biblia is. Mindezeket figyelembe véve készítették fordításukat. Követték „az igaz és írás szerinti értelmet.”

A kiadás költségeit egy erdélyi főnemes, Csáki Mihály kancellár fedezte és támogatta. Csáki Mihály János király híve volt, ő gondoskodott neveltetéséről, és rendszeresen támogatta a magyar nyelvű könyvkiadást. Heltai megjegyzi, hogy ilyen költséges munkát a királyi udvarnak kellett volna támogatni, ami azonban nem történt meg.

Heltai Gáspár Újtestamentomát 1561-ben Nádasdy Annának, özvegy Majláth Istvánnának ajánlja, aki Nádasdy Tamás testvére volt. Amit Nádasdy Tamás Újszigeten tett – vagyis megjelentette Sylvester János fordítását – ezt teszi most Erdélyben a család egyik nőtagja, amikor támogatja az Újszövetség-fordítást. Sylvester János fordítása erasmista-katolikus szellemű volt, Heltaié azonban már református szellemben készült. Ezt így jelenti ki Heltai: „De mi fogyatkozás lött légyen abba, az istenfélő keresztények meg tudják ítélni, egymás mellé tartván a két munkát, az övét és a miénket.”

Heltai és társai valóban kitűnő munkát végeztek. Fordításuk még 400 év elmúltával is friss. Csak néhány könyv hiányzik fordításukból, az egész Bibliából, és így nem az övék a dicsőség az első teljes fordítás elvégzésében. Néha szóról-szóra fordítanak, máskor meg szabadabban. Ezt így okolják meg: „Mert nem jár a Szentlélek mindenütt a grammatika után, hanem a grammatikának kell a Szentlélek értelme után járni.” Igyekeztek megtalálni a magyarosabb szólást. Nevezetesen alkottak a helyesírás szabályozásában is. Fordításuk más nyelvterületen is hatott: ennek alapján fordított Tordasi Mihály több román paptársával, és adta ki Mózes első két könyvét román nyelven. Heltai, mint minden unitárius, fogékony volt a Biblia erkölcsi tanításai iránt. Állítja, hogy több jó erkölcsöt találhat benne mindenki, mint Pláton és Arisztotelész könyveiben.

Fordítását így ajánlja olvasóinak: „Végre ezt is kívánjuk, hogy a magyar Bibliának olvasásába senki ne nézze a mi személyinket, mert mi is nyavalyás és bűnös emberek vagyunk: hanem ki-ki mind nézze az Úristennek a Szent Biblia felől való parancsolatját és ő istenségének nálunk való ajándékát. Így leszen a magyar nyelven való szent Biblia szerelmes és becsületes az Úristennek neve dicsire, kinek adassék mindenektől tisztesség és dicsiret mostantól fogva mindörekkel örekkel. Ámen.”

Az ízléses kivitelben megjelent fordítás nem érte el célját, mert hosszú időközökben jelent meg, továbbá Heltai gyakori vallásváltoztatása miatt a legtöbb felekezet ellenszenvét vonta magára. A katolikus vallástól a lutheri evangélikus, a kálvini református és a Dávid Ferenc-féle unitárius vallásra tért át.

Méliusz Juhász Péter Biblia-fordítása

Heltaival egyidőben rendezte sajtó alá Méliusz (Horhi) Juhász Péter Sámuel két könyvének és a Királyok két könyvének fordítását Debrecenben, Jób könyvének fordítását pedig Nagyváradon ugyanezen évben. Lefordította Izajás könyvét és a Krónikák könyvét is, valamint az Újszövetséget is, de ezek elvesztek.

A Debrecenben működő református püspök neve is bizonytalan: a Méliusz a Juhász (Ihász) görögösített alakja. De nevezi magát Somogyinak és Horhi Juhász (Ihász) Péternek is. Kiváló nyelvi tudással rendelkezett: tudott latinul, görögül, héberül, németül és törökül is. A reformáció kimagasló szellemi vezére lett. Biblia-fordításában az ősforráshoz akart visszatérni. A nehezebb helyeket héberül is leírta, hogy az olvasó maga dönthesse el a helyes értelmezést. „Mert a zsidó nyelv rövid, mint az magyar nyelv, egy igének sok jegyzése vagyon. Néha a punkt, néha a bőtü, néha az akcentus teszen különbséget” – írja a héber nyelvről. Zárójelbe tett lapszéli megjegyzései mutatják, hogy mennyire kereste a pontos értelmezést.

Biblia-fordításainak kiadását a Mágócsi és a Bebek házaspár támogatta, ezért nekik ajánlotta. Mágócsi Gáspár előbb Gyula, majd Eger várának kapitánya volt. A török fogságból

való szabadulása utána a református egyház bőkezű támogatója lett. Felesége, Massai Eulália híres bihari főúri család sarja. (Pázmány Péter édesanyja is Massai leány volt). Méliusz alig 40 éves korában halt meg 1572-ben, és így nem folytathatta bibliafordítását.

Nemeskürty István úgy jellemzi Méliusz fordítását, mint ami tartalmilag és stílus tekintetében is eltér az eddigi Biblia-fordításoktól. Harciasan a pápa és a katolikus vallás, a mise ellen fordul. Stílusa a barokk felé mutat. Méliusz felfogása az eddigiéek közül a legdemokratikusabb: paraszt is olvassa a Bibliát.

Félegyházi Tamás Újtestamentuma

Félegyházi Tamás Újszövetség-fordítása Debrecenben jelent meg 1586-ban, már halála után. Negyvenöt évvel előtte jelent meg Sylvester János fordítása és huszonöt évvel előbb Heltai Gáspáré. Sylvester János fordítása katolikus szellemű, Heltai Gáspáré pedig a gyakori vallásváltoztatás miatt nem vált elfogadottá a reformátusok körében. Az új fordítást Félegyházi Tamás, a legképzettebb 16. századi református teológusok egyike készítette. Először iskolamester, majd 1573-tól kezdve Méliusz utóda Debrecenben. Krakkóban, Breslauban, Frankfurtban és Wittenbergben tanult. Újszövetség-fordítása magas színvonalú fordítás. A Biblia szövegét sűrű magyarázatok kísérik a lap külső szélén, sőt néha lekanyarodnak a lap aljára is. Magyarázatát sok izes kifejezéssel fűszerezi.

Félegyházi Tamás fordítását Debrecen város költségén nyomtatták Debrecenben. A nyomdai munkálatokat lelkésztestársa Gönczi György végezte és ő írt hozzá előszót is Debrecen városához címezve. Félegyházi fordítását 1609-ben még bővebb magyarázatokkal újra kiadták, de ebből a kiadásból egyetlen példány sem maradt ránk.

Félegyházi fordításával kapcsolatban megjegyzi Nemeskürty István, hogy most már mennyire „készen van” a magyar nyelvű Biblia. Félegyházi utódai úgyszólván csak csiszolnak rajta, legalábbis ami az Újszövetséget illeti. Világos a fordítások tudatos egymásra épülése.

Károlyi Bibliája előtt meg kell emlékezni Bornemissza Péterről. Ő lelkészként váltakozva Julius Salm grófnak, illetve feleségének Thurzó Erzsébetnek és a Balassi családnak volt lelkésze. Az ő támogatásával létesített nyomdát, amely mindig követte őt lakóhelyeire (Sempte, Detrekő), és melyben keményhangú prédikációs köteteket nyomtatott. 1579. február 22-én ezt írta: „ezek után kezdde az Úristen hódítani egynéhány főemberek által ...és egynéhány ájtatos keresztyén uraim és prédikátorok uraim által... az Bibliának kinyomtatására.” Ehhez a munkához nyomdát szeretne berendezni. Sáros várát gondolta alkalmasnak a nyomda felállítására és ehhez szeretné előteremteni a szükséges összeget. Tervét halála megakadályozta, de könyvnyomtatója – Mantskovit Bálint – Vizsolyban kinyomtatta Károlyi Bibliáját.

Károlyi Gáspár, Szent Biblia, azaz Istennek Ó- és Újtestamentumának próféták és apostolok által megíratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordítottatott egészen és újonnan az Istennek Magyarországon való Anyaszentegyházának épülésére (Vizsoly 1590)

Az első teljes magyarnyelvű Biblia-fordítás Vizsolyban látott napvilágot 1590-ben. A fordító, Károlyi Gáspár így foglalja össze a fordítás idejét: „Kezdetetett böjtelő szombaton, azaz 18. napján böjtelő havának 1589. esztendőbe. És elvégeztetett Istennek kegyelmességéből 20. napján Szent Jakab havának, Krisztus születése után ennyi esztendőben: 1590. Mantskovit Bálint nyomtatása által.”

Károlyi Gáspár gönci lelkész, a Kassavölgyi egyházmegye püspöki jogú esperese volt. Eredeti neve Radicsics Gáspár. Nagykárolyban született. Fiatalon, 1563-ban Debrecenben

Magyarország pusztulásának okait boncolgató írást adott ki: „Minden országoknak és királyoknak jó és gonosz szerencséjének okairól, melyből megértheti, mi az oka Magyarországnak romlásának és fejedelmeknek szerencsétlenségeinek.” Ezzel a művel megvetette alapját az önvizsgáló-történelemboncoló irodalomnak.

Az első részben prédikáció formában megtérésre szólít fel, és a reformáció elfogadására. Az ország három részre szakadása Isten büntetése, a kiút a bűnöktől való megtisztulás. A második részben a világ közeli végét jósolja, és ebből is a megtérés szükségességét hangsúlyozza.

Károlyi Gáspár neve csak huszonöt évvel később jelenik meg újra nyomtatásban. A magyar Biblia kiadásának gondolata 1585 körül fogalmazódott meg, és öt év alatt meg is valósult. Ez azért vált lehetségessé, mert az országrész református főurai – Mágócsy András, Mágócsy Gáspár, Ecséri Báthory István, Homonnai Drugeth István – védelmet biztosítottak a munka számára, és fedezték a nyomtatás költségeit. Mantskovit Bálint 1588-1589 telén megkezdte az előkészületeket. A feltételezések szerint 700-800 példány készülhetett. Ma ötvenegy példányt ismerünk belőlük.

Az előljáró beszédből megtudjuk, hogy Károlyi Gáspárnak segítőtársai is voltak a fordításban, de őket nem ismerjük. Az sem lehetetlen, hogy felhasználták a már korábban elkészült kéziratos fordításokat is. Károlyi ki is jelenti: „Azkik ezelőtt valami részt fordítottak az Bibliában, azokat is nem utáltuk meg, hanem megtekintettük.” Valószínű, hogy Károlyi fordította a legnagyobb részt, ő szerkesztette és rendezte sajtó alá az egész művet. Károlyi az előszóban megnevezi forrásait, de máig is vitatják, hogyan és milyen mértékben használt ő vagy társai eredeti héber szöveget, sőt még azt is, hogy egyáltalán volt-e ilyen a kezükben. A fordítás érdekessége, hogy tartalmazza azokat az ószövetségi könyveket is, amelyek nem találhatók meg a héber eredetiben (Tóbiás, Judit, Sírak fia könyve, Bölcsesség könyve, Báruk, 1-2 Makkabeusok könyve, sőt még apokrifokat is, mint a 3-4 Ezdrás könyve). Ezeket a könyveket a 16. században már kihagyták a protestáns Bibliákból, de a Heltai féle fordításban is megtalálhatók.

Károlyi fordítása hűség tekintetében a kor színvonalán áll, és a kor teológiai szemléletének jegyeit viseli magán. Ragaszkodik az eredeti szavakhoz, ami sokszor magyartalanná, nehezen érthetővé teszi egyes helyeit.

A fordító az előszóban ír a Biblia szövegének esetleges hibáiról: „Minden keresztyén olvasókat kérek... ha valahol az fordításban tévelgettem és az célt nem találtam, azt ne tulajdonítsák vakmerőségemnek, hanem az én gyarlóságomnak. Az olyan helyeket az olvasók úgy Regestum szerint jegyezzék meg és engemet intsenek meg, hogy míg az Isten ez testben tart, jobbíthassam meg az mi fordításunkat, mindaddig, míg nem igen szép és jó leszen.” Ezekre a javításokra azonban nem volt már ideje, mert a következő évben meghalt.

A javításokat a későbbi kiadók végezték el. Ennek ellenére e Biblia-fordítás nyelve ma is élő, a századnak nyelvileg is legnagyobb alkotása, összefoglalása és továbbvivője a már korábban kialakuló biblikus reformátori nyelvezetnek. Nyelve beépült a népnyelvbe, sőt egységes irodalmi és köznyelvünk kialakulását is nagyban elősegítette. Széles rétegeknek a Károlyi-Biblia volt a legfontosabb olvasmánya, ezt hallgatták a templomban egész életük során. Ezért költőink, íróink jó részére is maradandó hatással volt. „nem túlzás tehát, ha kimondjuk: azt, hogy a magyarság, a magyar nyelv minden viszontagság és ellenkező jóslat ellenére megmaradt, többek között a vizsolyi Biblia ismert és névtelen alkotóinak, világra segítőinek köszönhetjük” – írja Szabó András, Károlyi Gáspár Vizsolyi Bibliája hasonmás kiadásához írt tanulmányában.

Időtálló voltát jelzi, hogy századokon át használták, további kiadói csak javítottak rajta. Szenci Molnár Albert jelentette meg másodszor 1608-ban, harmadszor pedig 1612-ben Misztótfalusi Kis Miklós 1685-ben. A további kiadásokat és változatokat még felsorolni is nehéz. Érdeemes összehasonlítani Káldi György fordításának megjelenéseivel. Mire először megjelent Káldi Bibliája, Károlyi Gáspárét már negyedszer nyomtatták ki. Mire Káldi második

kiadása elkészült a Károlyi Biblia már tizenkétszer jelent meg. A Káldi fordítás harmadik kiadására a Károlyinak a harmincegyedik megjelenése esik. Többnyire külföldön jelentek meg, sok-sok áldozattal. Az utolsó nagy javítást, revíziót 1908-ban végezték el Károlyi szövegén. Azóta egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy szükséges egy új fordítás, amely meg is valósult.

1981-ben a 391. fordulón az Európa Könyvkiadó hasonló kiadásban újra kinyomtatta a Vizsolyi Bibliát 28.000 példányban. Ez húszszor annyi, mint az első kiadás példányszáma. A könyv megjelenésekor szép szimbolikus eseményre került sor: a fordító és a nyomtató hely iránti tiszteletből az új kiadás egyik első példányát ünnepség keretében átadták az ősi templom a „Vizsolyi Biblia bölcsője” mai gyülekezetének, majd megkoszorúzták a gönci szobrot.

Komáromi Csipkés György fordítása

A tiszántúli kerület 1670 táján tartott zsinatán többek között elhatározták, hogy megbízzák Komáromi Csipkés Györgyöt az Ó- és Új testamentum fordításával – „a forrásokhoz mérten pontosabban és jobban, a héber és görög szövegek rendjéhez, jelentéséhez és erejéhez megközelítően” magyar nyelvre fordításával. Erre azért volt szükség, mert állandóan napirenden volt Károlyi Gáspár szövegének korrekciója.

Komáromi Csipkés György kiválóan alkalmas volt a fordítás elkészítésére. Az utrechti egyetemen tanult. A keleti nyelveket olyan kiválóan sajátította el, hogy 1651-ben héber nyelven tartott értekezést az egyetem karai előtt. Doktori címet szerzett, és Debrecenben a keleti nyelvek és a bölcsészet professzora lett. Bibliafordítását már diák korában elkezdte. Kéziratából követhető pontos munkája. A valódi értelem visszaadásában mindent megtett, ami az egzegetikai tudomány akkori álláspontjához képest elérhető volt. Mivel az eredetinek nyelvét is jobban értette, mint elődei, ezért hűség tekintetében az előtte megjelent fordításokat messze felülmúlta.

Fordításával 1675-ben készült el, és szövegét az 1681-es margittai zsinat hagyta jóvá. Munkája kiadását nem érte meg, és a kiadás viszontagságos sorsa miatt nem is válhatott népszerűvé. Egy évszázad múlt el, mire a fordítás kinyomtatva Magyarországra érkezett. 1706-ban kezdték meg Leidenben a nyomtatást és az 1718-ban fejeződött be. 1754-ben, majdnem fél évszázad múlva indították útnak a megrendelőhöz Debrecenbe. Danzigig hajóval, onnan pedig szekerekkel szállították a 2915 példányt. A magyar határon a szállítmányt, mint csempészárut hatóságilag elkobozták. Az egri püspök pedig elrendelte az „eretnek Bibliafordítás” megsemmisítését, és 1754. november 5-én ünnepélyesen elégették Komáromi Csipkés György magyar Bibliáját. A kinyomtatott példányok másik részét nem szállították el, hanem Danzigban tárolták. Végül 1789-ben kerültek ezek a példányok Debrecenbe József császár türelmi rendeletének hatására.

Musnai László szerint Csipkés fordítása igazában nem tekinthető önálló fordításnak, mert a maga szövegét „Károlyi-Bibliába írta bele, és pedig olyanformán, hogy a nem tetsző szavakat kihúzta, vagy a szórendet megváltoztatta s a maga javított szövegét a sorok közé írta be ott, ahol a változtatás szükségessé tette.”

„Valóban nem szívderítő jelkép – írja Nemeskürty István –, hogy az első, általunk ismert magyar Biblia fordítói az inkvizíció elől a határon túlra, Moldvába menekülnek, a legújabb kori kezdeményezések és állandó stílbeli korrekciók megindulása előtti utolsó magyar Bibliát pedig elégetik, és terjesztését tűzzel-vassal akadályozzák.”

Torkos András evangélikus lelkész, aki a wittenbergi egyetemen magiszteri címet szerzett, újból lefordította magyar nyelvre az Újszövetséget. Ez az első lutheránus szerzőtől származó bibliafordításunk. Szinte haláláig dolgozott rajta. Fordítása gördülékeny, jó magyarságú. Fordítása Wittenbergben jelent meg 1736-ban.

Besenyei György komjáti esperes 1737-ben fordította le a Bibliát. Károlyi és Komáromi Csipkés nyomán írta a magáét, simítgatta, egyengette azok stílusát. Az Ószövetségi rész 1005, az Újszövetségi pedig 344 lapra terjed.

Két **Szeniczei Bárány és Sartorius**: Újtestamentum 1754. Laubanban nyomtatták. Érdekesége, hogy magyarázatokat és jegyzeteket tartalmaz.

Pécsi Simon szombatos fordítása, 1638

Erdély egy kis falujában 1634-ben kezdte el Biblia-fordítását Pécsi Simon. A tizenhét nyelven beszélő főnemes Bethlen Gábor kancellárja volt, és a szombatos hitelveket fogadta el. 1624-ben kegyvesztett lett, és három évre börtönbe került. Szabadulása után a szigorú törvényekkel tiltott szombatosságért munkálkodott. Zsidó könyveket hozatott, és azokat lefordította. 1634-ben Székelyszenterzsébeten pedig hozzákezdett a Biblia fordításához. A zsoltárok fordítását és magyarázatát 1638-ban fejezte be, majd Mózes könyveinek fordításába kezdett. Munkája kéziratban maradt ránk és csak 1880-ban került elő. Pécsi Simon bibliafordítása 136 ívből áll. Szombatos, hű és egészen önálló fordítás. Igyekszik az értelmet minél hűségesebben tolmácsolni. Terjedelmes magyarázatai a Biblia szellemének átélését és a Biblia magyarázatában való jártasságát mutatják.

A Trentói zsinat utáni katolikus bibliafordítások

A reformáció ellensúlyozására történő újjászerveződés a dél tiroli Trento (Trident) városába összehívott zsinattal indult el. Az 1542-ben összehívott zsinat határozatait 1564. január 26-án hirdette ki VI. Pius pápa. Ekkor alakult ki az 1962-ig, a II. Vatikáni Zsinatig érvényes liturgikus rend. A zsinat fegyelmi jellegű határozatot hozott, amikor kijelentette, hogy a vitában, előadásban, hitközvetítésekben használható hiteles szöveg a Vulgáta. A határozatban nincs szó arról, hogy a Vulgáta minden részletében és terjedelmében kifogástalan, vagy éppen tévedéstől mentes lenne. Csak azért rendeli a hitviták és előadások számára alapvető szövegül, mert senkit sem tanít tévedésre, sőt a hit és erkölcs dolgában tévedéstől mentes.

Nem arról van szó, amit Nemeskürty István így foglal össze: „Ez a zsinat határozott úgy, hogy az anyanyelvű Biblia-fordítások csak a Szent Jeromos-féle Vulgáta-fordítás latin szövegén alapulhatnak.” Ez ellen maga a „Divino Afflante Spiritu” kezdetű pápai körlevél tiltakozik: „Senki se gondolja, hogy az eredeti szövegek használata a kritikai eljárások igénybevételével a legkisebb mértékben is ellenkeznék azzal, amit a Trentói Zsinat oly bölcsen állapított meg a latin Vulgátával kapcsolatban. Mert a zsinati atyák, mint arról a zsinat története tanúskodik, nemcsak nem helyezkedtek szembe az eredeti szövegekkel, hanem kifejezetten kérték a pápát, ...hogy a latin Vulgáta kiadáson kívül, Isten szentegyházának, saját munkából kifolyóan, legyen lehetőleg javított görög és héber kódexek. Az akkori idők nehézségei és egyéb akadályok következtében nem lehetett teljesen megfelelni e kívánságnak.” (XII. Pius pápa körleveléből).

Tekintsük át a katolikus Biblia-fordításokat.

Telegdi Miklós fordítástöredékei

Nem tudjuk, hogy milyen magyar Biblia-fordítást használtak a magyar katolikus papok. Biblia-fordítást használt-e Telegdi Miklós (1536-1586) a magyarországi reformáció első nagy ellenfele.

Telegdi Mezőtelegden született, Krakkóban tanult, majd esztergomi kanonok, 1579-től pedig pécsi püspök. Püspöki székét nem foglalhatta el, hanem Nagyszombatban lakott. Belátta, hogy a protestantizmussal csak úgy veheti fel a versenyt, ha ellenfelei fegyveréhez nyúl: könyvre könyvvel felel. Amint a protestánsok nyomdákat állítottak fel, úgy vette kézbe ő is a Nagyszombatban működő nyomdát.

Háromkötetes prédikációs könyve: Az evangéliumoknak magyarázattya (1577), továbbá „Felelete” Bornemissza Péter „Fejtegetésére” tele vannak szentírási idézetekkel. Ezeket az idézeteket aligha közölte hevenyészett fordításban, hanem vagy kézíratos, vagy nyomtatott magyar Bibliákból merítette. Akad könyvében kétféleképpen szereplő szöveg is, amely két forrásra utal.

Itt kell megemlíteni Pázmány Prédikációiban előforduló megjegyzést is: „Láttam nem egyféle magyar és német Újtestamentumot és az Ótestamentumnak sok könyveit, meletket Luther születése előtt fordítottak.” Egyébként Pázmány Biblia idézeteit sem fordította hevenyészve, hanem ő is kézíratos, vagy nyomtatott Biblia-fordítást használhatott.

Káldi is hivatkozik a reformáció előtti magyar kézíratos fordításokra: Hitelre méltó ember mondotta, hogy látta az írott magyar Bibliának nagyobb részét, mely kétszáz esztendő előtt fordított.

Az első teljes katolikus Biblia-fordítás Káldi György nevéhez fűződik.

Káldi György, Szent Biblia az egész kereszténységben bévött régi deák bötüböl magyarra fordította a Jézus alatt vitézkedő társaságbeli nagyszombati Káldi György pap (Bécs 1626)

Káldi György protestáns családból származott. Ősei a Vas megyei Káld községben éltek. Káldi Nagyszombatban született 1572-ben. Működését világi papként kezdte, majd kanonoki javadalmát cserélte fel az egyszerű jezsuita rendtagsággal. Kezdetben ő is Erdélyben tevékenykedett, de Bocskai támadásakor menekülnie kellett. Ezután hosszú külföldi tartózkodás következett Káldi számára, s csak ezután tért újra vissza.

Bibliafordítását Erdélyben kezdte el 1605. október 11-én, és Olmützben fejezte be 1607. március 25-én. A „Szent Biblia” megjelenésére azonban csak két évtized múlva került sor Bécsben 1626-ban. Addig Káldi többször is átjavította fordítását.

Itt emlékezünk meg a katolikus magyar bibliafordítás másik nagy alakjáról, akinek fordítása elveszett, vagy legalább is tele van ma már megoldatlan rejtélyekkel.

Szántó (Arator) István fordítása

A kutatók kezdetől fogva töredékes nyomokra és a jezsuita rend hagyományára támaszkodva állítják, hogy a katolikus bibliafordítás első elkészítője Szántó Arator István volt. Devecserben született 1541-ben, és 1612. július 3-án Olmützben halt meg. Az ő munkáját részben átvette, részben folytatta a harminckét évvel fiatalabb rendtársa, Káldi György, az első teljes katolikus bibliafordítás készítője.

Szántó István levelezéséből 1574-től kezdve kisérehető nyomon a szentírásfordítás gondolata. Szántó egyetlen ránk maradt munkájának a „Refutatio Alcorani”-nak elején befejezett szentírásfordításról emlékezik meg. Ebből világos – állítják egyes kutatók –, hogy a szentírásfordítás Znióváralján készen volt. Levelezéséből tudjuk, hogy 1599. február 13-án a rendfőnök Rómából felszólítja Szántót, hogy a bibliafordítás kiadása ügyében tárgyaljon a bécsi tartományfőnökkel. 1605-ben Bocskai hajdúi feldúlták a znióváraljai jezsuita rendházat és a romok között veszett Szántó negyvenévi munkája. Ebből a mondatból a kutatók azt következtették, hogy a romok között a szentírásfordítás is elpusztult, és Szántó Olmützben hatvanháromeves korában előlről kezdte a fordítást, és 1612-ben az Újszövetség fordítása közben érte a halál.

Holl Béla, Adalékok a Káldi Biblia történetéhez c. tanulmányában azt fejtegeti, hogy Káldi oly gyorsan dolgozott, hogy munkája csak másoló tevékenység volt (pl. másfél hónap alatt az egész Újszövetség elkészült). Az első könyv befejezésétől egy év és öt hónap telt el, és Káldi elkészült a teljes kézirattal. Ezen idő alatt többször kellett Káldinak helyet változtatni a háborús támadások miatt, ezért munkája nem fordítás – állítja Holl Béla –, hanem másolás.

Káldi a szentírásfordítás szövegét kétszer is lemásolta és a másolatokat gondosan átjavította. Egészen kézenfekvő, hogy a másolás alapjául Szántó István fordítása szolgált, amelyhez 1604-ben juthatott hozzá. A znióváraljai kolostor pusztulásakor Káldi már Erdélyben volt, nekilátott a másolásnak és javításnak. Egy év múlva Olmützben együtt volt már Szántó Istvánnal, és a másolás hátralévő részét vele egy fedél alatt fejezte be. A rendi névtárból ismeretes, hogy a magyar szentírásfordítás Szántó halála évében már a cenzorok kezében volt. Káldi tehát munkatársként szerepelt a közvélemény előtt, majd Szántó halála után annak szellemi örököse. A szerzői érdemet ez a kor és maga a rendi munkafegyelem is más szemmel tekintette, mint mi. Ezenkívül Szántó halála után tizennégy év telt el a nyomtatott bibliafordítás megjelenéséig. Ezalatt az eredeti fordító érdemeit, úgy látszik, a kiadás körüli munkálatok háttérbe szorították.

Holovics Flórián, Ki fordította a Káldi-féle Bibliát? c. tanulmányában komoly érveket hoz fel a mellett, hogy Káldi fordította a Bibliát. Maga Káldi 9 alkalommal mondja, hogy ő fordította a Bibliát. Kiegészíti ezt az, hogy Káldi nem mulasztja el mások érdemét megemlíteni. A Biblia elején Pázmány Péter, mint Magyarország egyházi főhatósága kifejezetten Káldit jelöli meg fordítóul. 1606. december 24-én Káldi Olmützbe ért, ahol ekkor Szántó a maga fordításán dolgozott. A találkozásnak mi lett az eredménye? Mindkettő folytatta a maga munkáját, Káldi 3 hónapig, Szántó még öt és fél évig. Érthetetlen lenne, miért dolgozik Szántó 1605-től 1612-ig újra fordításon, ha az Káldinál már megvolt. Mindkettőben volt annyi szerzői önérzet, hogy nem fogadta el sajátjának a másik munkáját. Ebből nyilvánvaló az is, hogy Káldinál nem volt Szántó fordítása. Káldi fordításának „gyorsaságát” érthetővé teszi az, hogy először csak „nyers” fordítást készített, a javítást utólag végezte. Továbbá az is, hogy elsősorban a maga használatára készítette a fordítást, és akkor még nem gondolt a nyomtatásra. Az akadályként emlegetett zaklatott 2 év meg éppen előmozdítója lehetett a fordításnak, mert a külső működés akadályoztatása miatt több időt szentelhetett erre a munkára. Mindezekből azt vonja le, hogy nincs érv, amelynek alapján el lehetne vitatni Kálditól az önálló fordítás érdemét.

Az ismertett két tanulmány alapján illő megadni a tiszteletet Szántó Arator Istvánnak, aki Károlyival egyidőben dolgozott a bibliafordításon, de nem érthette meg munkája kinyomtatását.

Káldi György fordítását így jellemzi Nemeskürty István: „Káldi György fordítása gondosan csiszolt, gördülékeny munka. Károlyi Gáspár – és még inkább Pesti Gábor – fordítása többnyire szebb, erőteljesebb, zamatosabb, de Káldi gördülékenysége már az újkor gondolkodásának hangulatát idézi. A mai olvasóhoz talán ez a fordítás került – értelmezés tekintetében – legközelebb.”

A Káldi Biblia kiadásának érdekessége, hogy a kinyomtatásához Bethlen Gábor, a református erdélyi fejedelem is hozzájárult. Ez a mű tehát a katolikus Pázmány Péter érsek, főkancellár és Bethlen Gábor református erdélyi fejedelem közös költségén látott napvilágot.

Káldi Szent Bibliáját ismételtelen újra nyomták 1732-ben, majd 1782-ben. Káldi György fordítását 1626-tól mintegy 200 évig használta változatlanul a katolikus egyház. 1790 körül azonban a prímás azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy Káldi bibliafordítását javítani kell-e, vagy inkább új fordítás volna-e megfelelőbb. A pozsonyi zsinat 1822-ben a fordítás átdolgozását határozta el. Ez a revízió kisebb részletmunkákkal kezdődött el: Végh István, Guzmics Izidor fordítottak le Káldi nyomán részleteket a Bibliából.

A teljes Biblia revízióját Szepesy Ignác pécsi püspök felügyelete alatt végezték el többen. Ez a munka hat kötetben jelent meg Pozsonyban. Káldi régiességén nem sokat segített, s talán ehhez járult a bő terjedelmű is, ami miatt nem vált közkeletűvé (1834-1835). A Szepesi féle átdolgozást újabb átdolgozás követte: Szabó József esztergomi áldozópap átdolgozása 1851-ben jelent meg.

Tárkányi Béla Szepesi revízióját is figyelembe véve javította ki Káldi fordítását. Nyelvének simasága, költői hajlékonysága jellemzi. Káldi-Tárkányi fordításnak is nevezik. Háromszor is megjelent: 1862-65; 1892; 1915-16.

A legújabb katolikus és protestáns bibliafordítások

Károlyi Gáspár és Káldi György fordítása után két teljes protestáns és két teljes katolikus fordítás készült. Mielőtt ezeket röviden ismertetnénk, felsoroljuk a főbb részleges fordításokat, főképpen az Újszövetség fordításait.

Ballagi Mór 1840-42-ben Mózes öt könyvét és József könyvét fordította le, de majdnem az egész Biblia fordítását elvégezte. Ballagi zsidónak született, de a református egyház szolgálatában töltötte életét. Fordításának kéziratai nagyrészt nem kerültek kinyomtatásra. Toldy Ferenc így jellemzi: „Ifjúi erő és tűz erényeivel és hibáival teljes mű ez, mely a betűt és a hangot követve, bibliai irodalmunkban eddig utol nem ért szépséggel adja Mózeset.” Ballagi keményen támadta Károlyi fordítását.

Gyóry Vilmos evangélikus lelkész, **Menyhárt János** és **Filó Lajos** református lelkipásztorok Újszövetség fordítása 1878-ban jelent meg.

Keresztes József is lefordította a teljes Újszövetséget és majdnem az egész Ószövetséget is. Munkája kéziratban maradt ránk, csak a költői könyvekből jelentek meg nyomtatott részletek.

Kalmár István, aki nazarénus vallásra tért át, és ezért börtönbe zárták, 1862-ben elkészítette az Újszövetség és a Zsoltárok fordítását, de ez is csak kéziratban maradt ránk.

Kámory Sámuel pozsonyi evangélikus teológiai professzor lefordította az egész Bibliát, és 1870-ben saját költségén ki is adta. Fordítása pontosságra törekszik, de a nyelvújításból nagyon sok szót vett át, amelyek nem mentek át a közhasználatba, így ma már nem érthetők. Teljesítménye, törekvése minden tiszteletet megérdemel, ha nem is ment át a közhasználatba fordítása.

Az **Izraelita Magyar Irodalmi Társaság** (IMIT) fordításában 1898-1907-ben négy kötetben megjelent a teljes Ószövetség. Népszerűvé és közismertté nem vált.

P. Soós István karmelita 1911-ben Újszövetség fordítást készített sok jegyzettel.

Maszyk Endre pozsonyi evangélikus professzor 1917-ben a négy evangéliumot, 1925-ben pedig a teljes Újszövetséget adta ki. Közkeletűvé nem vált, pedig kezdetben népies fordulatai, tömörsége, jó magyar stílusa megnyerte az olvasók tetszését.

Czeglédi Sándor 1924-ben Győrben jelentette meg Újszövetség fordítását. A kiváló fordítást nagyon értékelték.

Raffay Sándor evangélikus püspök Újszövetség fordítása 1929-ben jelent meg. Legfőbb értéke nyelvének ízes, jó magyarsága.

Kecskeméthy István kolozsvári teológiai tanár Újszövetsége 1931-ben jelent meg. Az Ószövetség fordításán is sokat dolgozott, de ez kéziratban maradt.

Békés Gellért és **Dalos Patrik** Újszövetség fordítása 1950-ben jelent meg Rómában. A fordítók az eredeti görög szövegből készítették fordításukat. Stílusa tetszetős, a mai olvasó

számára könnyen érthető. Tizenegyedik kiadása 1990-ben jelent meg – most már Magyarországon -, ami azt mutatja, hogy milyen kedvelt a hívek körében ez a fordítás.

Budai Gergely református teológiai professzor Új Testamentoma 1967-ben jelent meg.

Ravasz László református püspök Újszövetség fordítása 1971-ben Ligonierben (USA) jelent meg.

Megemlékezünk még **Sík Sándor** három zsoltárfordításáról is: az első 1923-ban jelent meg, a második 1955-ben, a harmadik pedig Szörényi Andor jegyzeteivel 1961-ben.

Nagyon szép zsoltárfordítást készített még **Farkasfalvy Dénes** 1975-ben, amely Eisenstadtban jelent meg.

Még lehetne tovább folytatni a részleges fordításokat, amelyek mind katolikus, mind protestáns részről jelentek meg. Emlékezzünk meg a teljes katolikus és protestáns fordításokról.

Az 1927-34-ben megjelent katolikus fordítás

Mivel sem a Szepesi, sem a Tárkányi revízió nem érte el igazában célját, 1912-ben Giesswein Sándor közös megbeszélésre hívta össze a magyar biblikusokat. A megbeszélés eredményeként a Szent István Társulat megbízta Kováts Sándort az új bibliafordítással. Mikor pedig egy ember ereje ehhez elégtelennek bizonyult, 1921-ben bizottság alakult, amely a Biblia fordítását több avatott kézre bízta.

1927. május 24-én jelent meg az Újszövetség első kötete, 1929. május 19-én a második kötet, 1930. május 21-én az Ószövetség első, 1932. december 15-én a második, 1934. június 21-én pedig a harmadik kötet. A fordítást neves biblikusok végezték: Aistleitner József, Babura László, Iványi János, Martin Aurél, Pataki Arnold, Székely István és Takács Ernő.

„Ez az átdolgozás, melynek feladata az volt, hogy Káldi szellemének és a magyar szentírásfordítás régies színezetének megőrzése mellett a fordítás nyelvezetét a maihoz közelebb hozza, a szentírásstudományok legújabb megállapításaival számoljon, és az eredeti szövegekre az eddiginél nagyobb figyelmet fordítson” – olvassuk az előszóban. A fordítás alapja a Vulgáta volt, de a fordítók figyelembe vették a héber és görög eredetit és a régi fordításokat is. A versekhez fűzött jegyzetekben bőszéges magyarázatot adnak a szöveghez és ismertetik a szövegkritikai változatokat is.

Ez az új fordítás nagy érték marad annak ellenére, hogy több fordító régies nyelvezetet használt.

Új katolikus fordítás, 1973 (UKB)

Időközben ennek a kiadásnak a példányai teljesen elfogytak, s a második világháború utáni évtizedekben újabb kiadás nem volt lehetséges. Ezért vált szükségessé egy új fordítás elkészítése. A fordítandó szöveggel kapcsolatban egyértelművé vált, hogy az eredeti héber, illetve görög szöveghez kell visszatérni. Így írja elő a II. Vatikáni Zsinat határozata is, „hogy megfelelő és pontos fordítások készüljenek az egyes nyelveken, főleg a szent könyvek eredeti szövegei alapján.”

Nagy segítséget jelentett a fordítóknak, hogy a szövegkritikai munkát a Jeruzsálemi Katolikus Biblikus Intézet munkaközösség elvégezte és ez megtalálható a „Bible de Jérusalem” bibliafordítás jegyzeteiben. Ezért az ötvenes évek végétől a katolikus bibliafordításokhoz ez lett a vezérfonal.

A fordítást Gál Ferenc, Gál József, Gyürki László, Kosztolányi István, Rosta Ferenc, Szénási Sándor és Tarjányi Béla végezte, nyelvi szempontból pedig Ruzsiczky Éva lektorálta. Az olvasás megkönnyítésére minden könyv előtt bevezető található, a könyvek végén pedig jegyzetek. (Ezek használhatóbbak lettek volna, ha a szöveg alá helyezik el őket.)

A fordítás erényei és hibái ismertek a mai szentírásolvasó előtt. A nyelvtudós Bárczi Géza igen meg volt elégedve a fordítással. Szép sorokat írt róla a protestáns Hafenscher Károly is: „le kell győznünk minden féltékenységünket, és csak gratulálnunk szabad... ez az új magyar fordítás pontos, tiszta, használható. Nem a szenzációban, hanem a megbízhatóságban van ereje.”

Új protestáns bibliafordítás, 1947-1974 (UPB)

A katolikus bibliafordítással szinte egy időben jelent meg az új protestáns bibliafordítás is. Ennek a fordításnak a munkálatai 1947-ben kezdődtek Czeglédy Sándor kéziratának felhasználásával. A fordítás 1951-1969 között próbafüzetekben jelent meg. Ezután döntöttek új fordítás mellett, amely azután 1975-ben jelent meg. Elfogadta az Evangélikus Egyház Presbitériuma is.

Ez a fordítás mintegy huszonnyolc év alatt készült el. A vele kapcsolatos nyilvános vitában elhangzott, hogy a bibliafordítások revízióját a nyelv alakulása, változása igényli. Ezért követte a Károlyi fordítást olyan sűrűn, szinte nemzedékenként a revízió. Az új fordításhoz azonban nem elsősorban a nyelv formálódása, hanem új korszak, új társadalom, új ember, s velük együtt újuló egyház szükséges. Ezért születnek új bibliafordítások éppen a mi korunkban. Az új bibliafordítások – írja Újszászi Kálmán – jelei annak is, hogy világnézeti polarizációktól függetlenül is, az egész lakott Földön új társadalomban élünk, új világba léptünk... Kegyességünknek új körvonalai rajzolódnak ki: változásban van, amint ezt a római katolikus bibliafordítások is jelzik, az egyház külső és belső rendje. Állítja azt is, hogy a legtökéletesebb fordítás sem örök, érintetlen. Nyelvünk mai is, a mi időkben is változik, amiért is mint az „öreg” Károlyit, ezt az új fordítást is javítani, revideálni fogják mindaddig, ami egy újabb korszakváltás, új ember ismét új fordítást igényel.

A Magyar Bibliatanács ezért már 1979-ben meghirdette az új fordítás javított kiadásának előkészítési munkálatait. A lekipásztörök és a bibliaolvasó keresztények észrevételeit és tapasztalatait figyelembe véve az új kiadás még jobban szolgálja Isten igéjének közelvitelét az emberhez. Az azóta beérkezett hozzászólásokat folyamatosan dolgozzák fel a Bibliatanács munkatársai.

Időközben 1990-ben megjelent a javított kiadás, 1996-ban pedig magyarázó jegyzetekkel kiegészített Biblia. Ez a színvonalas érdemi munka 29 szakértő részvételével történt.

A Káldi-Neovulgáta fordítás (KNB)

Az 1990. január 23-án megalakult Szent Jeromos Bibliatársulat célja a II. Vatikáni zsinat szellemében a Szentírás ismeretének rendszeres egyéni és közösségi olvasásának előmozdítása, hogy a katolikus hívek lelki életét és mindennapjait egyre jobban átformálják a Szentírásban írásba foglalt kinyilatkoztatott igazságok és értékek.

A cél érdekében készítette el több éves kitartó munkával a Szent Jeromos Bibliatársulat Bibliafordító Bizottsága a Káldi-Neovulgáta bibliakiadást.

Jelenits István így ismerteti a fordítást: „Ez a fordítás, amelyet most az olvasó kezébe adunk, az első teljes katolikus magyar bibliafordításnak a mai nyelvi igényekhez igazított átdolgozása. Magát az említett fordítást Káldi György készítette a katolikus egyházban használt latin Biblia, a Vulgáta nyomán. 1607-ben készült el vele. Szövegének megfiatalítása közben a mai fordítók figyelembe vették a Biblia eredeti szövegeit is, valamint a Neo-Vulgátaéként ismert

modern latin bibliafordítást, a Vulgátának huszadik századbeli utódját. Ez a szentírási szöveg egy kissé régibb zamatú, mint a magyar katolikus közösségek használatában lévő bibliafordítások. Nem avitt, nem is elsősorban irodalomtörténeti emlékeket idéző szöveget adunk az olvasó kezébe, a Biblia nyelvének hétköznapi közvetlenségét sem akarjuk megkerülni. Ennek a régibb magyar beszédet idéző szövegnek talán előnye, hogy nem érintette meg a nyelvnek az a devalvációja, amellyel a sietős és felszínes zsurnalizmus mai beszédünket annyi veszedelemnek teszi ki. A két Vulgáta pedig egy katolikus értelmezési hagyomány folytonosságába állítja bele ezt a szöveget.”

A Reformátusok lapja 1998. jan. 11-i számában Dr. Tóth Kálmán neves biblikus méltatja a Káldi-Neovulgáta fordítást: „A most, 1997-ben megjelent fordítás jobban kötődik a latin bibliaszöveghez. Csakhogy időközben ezt a latin szöveget, a Vulgátát is tudós munkával revideálták (1979), és most ez a katolikus egyház hivatalos Biblia-szövege: Neovulgata (új, illetve megújított Vulgata). Az új magyar fordítás – miközben figyelemmel van a bibliai héber és görög alapszövegre is – ezt a Neovulgátát tartja főként szem előtt, sőt visszanyúl a Káldi-féle Bibliához is, ezzel akarván biztosítani egy szolidabb, kevésbé modern, mégis jó magyar bibliai szöveget.

A kiadvány értékét növeli, hogy az egyes bibliai könyvekhez tájékoztató előszót ad, a fordításokhoz pedig szükség szerint magyarázatokat fűz.”

A Szent Jeromos Bibliatársulat gondozásában megjelent új magyar Bibliának nagy értéke még a kis formátum és az olcsóság. Kisméretű, olcsó Szentírást adott a magyar hívek, elsősorban a fiatalok kezébe, és lehetősége nyílt arra is, hogy a határainkon túl élő magyar testvéreinknek is nagyobb mennyiségben tudjon Szentírást juttatni.

* * *

Röviden áttekintettük a magyar szentírásfordításokat. Hála Isten, ma a magyar hívek számára több szentírásfordítás is rendelkezésre áll. Talán éppen ebből eredne a következő szép feladat a különböző egyházak biblikusai számára: el kellene készíteni a Biblia ökumenikus fordítását, ahogy ezt a német, francia vagy olasz nyelvterületen már megtették. A Szentatya első magyarországi látogatása során elhangzott, hogy az évszázad végére elkészül az Újszövetség ökumenikus fordítása. Nagy örömmel várjuk!

* * *

A II. Vatikáni zsinat hittani rendelkezésének buzdításával fejezzük be e rövid összefoglalást: „a szent könyvek olvasásával és tanulmányozásával terjedjen, és jusson dicsőségre az Úr tanítása, az emberek szívét pedig töltse el egyre jobban a kinyilatkoztatásnak az egyházra bízott kincse. Ahogy az eucharisztia misztériumában való állandó részesedésből gyarapszik az egyház élete, úgy a lelki élet új fellendülését reméljük Isten örökké megmaradó szavának megnövekedett tiszteletéből.” (26.)

Fontosabb irodalom a téma további tanulmányozásához

- Békefi-Emlékkönyv Bp. 1919. 196-211.
- Both Ferenc, Telegdi Miklós élete és művei, Szeged, 1899
- Both Péter, Telegdi Miklós életrajza, Pécs 1900
- Bottyán János, A magyar Biblia évszázadai, Református Zsinati Iroda, 1982
- Csapodi Csaba, Jordánszky kódex, Bp. Akadémia 1984
- Földvári László, Komáromi Csipkés György és Bibliája, Protestáns Szemle 3/1891/315-335
- Godán Felicián, Kinizsiné Magyar Benigna imádságos könyvei
- Holl Béla, Adalékok a Káldi Biblia történetéhez, Magyar Könyvszemle 72/1956/52-58.
- Holovics Flórián, Ki fordította a Káldi féle Bibliát? ITK 66/1962/ 223-231
- Huber Emil, Ki volt Bertalan pap, a Döbrenzei kódex másolója? MKSZ 1898. 207-208.
- Illés János, Adatok Pesti Mizsér Gábor életéhez. ITK, 1895
- Mezey László, A „Báthory-Biblia” körül, MTA Bp. 1956
- Nemeskürty István, Magyar bibliafordítások Hunyadi János korától Pázmány Péter századáig.
Bp. Szépirodalmi 1990
- Nyíri Antal, A müncheni kódex 1466-ból. Bp. Akadémia, 1971
- Révay Sándor, Káldi György életrajza, Pécs 1900
- Szabó András, Károlyi Gáspár Vizsolyi Bibliája, Bp. Európa 1981
- Szentiványi Róbert, A szentírásstudomány tankönyve, Bp. Szent István Társulat 1946
- Timár Kálmán, Prémontrei kódexek, Kalocsa, 1924
- Tócsányi Zoltán, Heltai Gáspár Újtestamentum-fordításáról, MKSZ 25/1917/201-210

Gyürki László

A szerzőről – Gyürki László Egyházasközpontban született 1932-ben. Teológiai tanulmányait a budapesti Hittudományi Karon végezte 1952-58-ig. A doktori fokozat megszerzése után 1972-74-ig a római Biblikus Intézetben tanult. 1976-tól a budapesti Hittudományi Kar magántanára. Mint biblikus tanár 1978-tól működik: 1978-83 között a Hittudományi Kar Levelező Tagozatán, 1987-től a szombathelyi és zalaegerszegi teológiai tanfolyamon, 1994-től pedig a Győri Püspöki Hittudományi Főiskola Szombathelyi Hittanárképző Szakán. Fő kutatási területe a palesztinológia.

Munkái: Üdvöztőnk szülőföldjén (Ecclesia, 1976), Szent Pál apostol útjain (Ecclesia, 1978), Szentföldi utitárs (Novi Sad, 1987), A Biblia földjén (Szeged, 1990). Bibliafordításai: UKB, 1973 (Bír, Ezdr, Neh, Tób, Jud, Eszt, Ez), KNB, 1997 (Ezdr, Neh, Tób, Jud, Eszt).